

Vrede i nordisk middelalder

En komparasjonsstudie av vrede i *Heimskringla* og *Gesta Danorum*

Espen Ingebretsen

Masteroppgave i historie ved Institutt for arkeologi, konservering og historie

UNIVERSITETET I OSLO

Høst 2019

© Espen Ingebretsen

2019

«Vrede i nordisk middelalder : en komparasjonsstudie av vrede i *Heimskringla* og *Gesta Danorum*».

Espen Ingebretsen

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, UIO

Sammendrag

Jeg vil i denne oppgaven redegjøre for Snorre Sturlason og Saxo Grammaticus' holdninger til vrede, slik de kommer til uttrykk i *Heimskringla* og *Gesta Danorum*, og trekke videre konklusjoner om vredens rolle i kongelig styringspraksis i kildeforfatternes samtid mellom 1200 og 1230. Jeg vil gjennomføre en empirisk undersøkelse, og undersøke i hvilken grad kildeforfatterne gjør seg til talspersoner for den vest-europeiske kristeninspirerte kongeideologien, der vrede forstås som fraværet av selvbeherskelse, og som historikere har satt i sammenheng med statsutviklingen i perioden. Forstås vreden i kildematerialet som uttrykk for konge- og kirkemaktens voksende innflytelse i samfunnet? Eller forstås vreden bedre som uttrykk for en verdslig feidekultur der kongens makt er basert på personlige vennskapsbånd til sine menn? Jeg vil være interessert i hva vreden i kildematerialet kan fortelle oss om den politiske kulturen i høymiddelalderens Norden, og mener mine lesninger kan kaste lys over statsutviklingen i perioden.

Forord

Jeg vil takke min veileder Hans Jacob Orning for hans uvurderlige hjelp. Takk til Chris og Torstein, som leste korrektur. Takk til Fridtjof for teknisk hjelp. Takk også til mine medstudenter for mange gode tilbakemeldinger på middelalderseminarene.

Forkortelser

GD = *Gesta Danorum*

Hkr = *Heimskringla*

Innhold

Introduksjon	9
Problemstilling	10
Historiografisk bakgrunn	11
Heimskringla	12
Gesta Danorum	15
Historisk kontekst	17
Snorre Sturlason	18
Saxo Grammaticus	22
Kap. 1 Hva er vrede?	25
Spontan vrede	25
Instrumentell vrede	28
Emosjonelle fellesskap	30
Kristen vrede	31
Verdslig vrede	32
Kap. 2 Vrede i Heimskringla	35
Kristen vrede	35
Kristen illegitim vrede	36
Halldor Snorressons og Finns Arnessons vrede	38
Kong Magnus den Godes vrede	40
Kristen legitim vrede	42
Kristningsferder	42
Venderkrigene	44
Konkluderende kommentarer	46
Verdslig vrede	47
Krig	47
Harald Hardrådes vrede	48
Politikk	50
Kong Magnus den Gode og kong Harald Hardråde	50
Kong Magnus den Gode og Einar Tambarskjelve	52
Harald Hardråde og Svein Ulvsson	53
Harald Hardråde og Tormod Eindrideson	54
Instrumentell vrede	55
Konkluderende kommentarer	58

Konklusjon: Vrede i Heimskringla.....	58
Kap. 3 Vrede i Gesta Danorum	60
Kristen vrede	60
Kristen illegitim vrede.....	61
Kong Sven Estridssons vrede	62
Kong Valdemar den Stores vrede	63
Kong Svend Grathes vrede	65
Kongenes selvbeherskelse	67
Kristen legitim vrede	68
Biskop Vilhelms vrede	68
Rettshåndhevelse	70
Venderkrigene	72
Konkluderende kommentarer	73
Verdslig vrede	74
Krig	74
Kong Sven Estridssons vrede	75
Kong Nikolas Sveinssons vrede	76
Niels' vrede	77
Ungdommens vrede	78
Politikk	80
Kong Valdemar den Store og erkebiskop Eskil	81
Kong Valdemar den Store og Buris Henriksen	82
Konkluderende kommentarer	84
Konklusjon: Vrede i Gesta Danorum	84
Kap. 4 Konklusjon	86
Kristen vrede	86
Verdslig vrede	88
Vrede i nordisk middelalder	90
Den historiske virkeligheten	90
Sjanger	93
Bibliografi	95

Introduksjon

Den 27. september 1043 ble kong Magnus den Gode (1024-1047) og hans menn omringet av en venderhær ved Skotborg-åen på Lyrskogshede i Danmark. Nærmere to hundre år senere tegner Snorre Sturlason opp scenen i *Heimskringla*.¹ Det er dagen før Mikkelmesseaften. Kong Magnus' menn fraråder ham å ta opp kampen. Venderhæren er tallmessig overlegen og beskrives som «uovervinnelig». Men kongen vil likevel kjempe. Han er tung til sinns og mener det er ille om han skal bli nødt til å flykte, for det har han aldri prøvd. Han sover lite om natten og synger sine bønner.²

Neste morgen drømmer Magnus at han ser sin far, Olav den hellige, som ber ham ikke være redd for hedningene om de er aldri så mange, for han vil følge ham i slaget. Han ber Magnus angripe når han hører luren hans, og idet dagen bryter frem, klinger det av kirkeklokker i luften. De av Magnus' menn som har vært i Nidaros, syntes det er som om de ringer med «Glad», en klokke som Olav hadde gitt til Klemenskirken. Kongen roper at det skal blåses til slag, og hele kongshæren springer opp og stevner mot venderne. Magnus slenger fra seg ringbrynjen og tar øksen Hel, som hadde tilhørt kong Olav, og løper frem foran alle sine menn mot venderhæren, og hugger med begge hendene den ene mannen ned etter den andre. Det blir en kortvarig, men intens kamp. Kongsmennene «gikk på med vilt raseri, og hvor de enn støtte sammen, falt venderne i hauger så tettpakket som havvevekster i fjæra».³ De bakerste rekkene av vendere blir «hugget ned som slakterkveg» og kongen forfølger de flyktende venderne østover heden, der de faller i «flokker over hele sletten». Når den tallmessig underlegne kongshæren beseirer den «uovervinnelige» venderhæren, er det trolig ikke bare takket være støtten fra Magnus' far og helgenkongen Olav, men også takket være kongen og kongsmennenes overveldende og fryktinngytende raseri. Snorre forstår flere steder i *Heimskringla* vrede som instrumentell i kamp: Den oppildner til kamp og setter frykt i motstanderen.

Snorres eldre samtidige, Saxo Grammaticus, avviker ikke fra Snorres beskrivelser i betydelig grad når han skildrer slaget i *Gesta Danorum*.⁴ De kristne elementene er riktignok nedtonet, men også her kaster Magnus sine menn seg inn i «slaget uden at ænse faren, den ene hurtigere end den anen, som om sejren allerede var i hus», og beseirer den vendiske hæren.⁵ Men Saxo tillegger noe: Når Snorre fremstiller det som om Magnus blir presset opp i et hjørne og enten

¹ Snorre Sturlason. Hkr, MG-saga, kap. 26-28, s. 30-32, siteres etter Geir Pollestad's oversettelse.

² MG-saga, kap. 26, s. 30.

³ MG-saga, kap. 28, s. 32

⁴ Saxo Grammaticus. GD, Bok 10, kap. 22, s. 57-59, siteres etter Peder Zeebergs oversettelse.

⁵ Bok 10, kap. 22:3, s. 58.

må kjempe eller flykte, får han hos Saxo et valg: Han kan enten forfølge sin motstander og utfordrer Sven Estridsson videre, som var hans egentlige mål med reisen til Danmark, eller lytte til jydernes «inntrengende bønner» om å bekjempe de «hævntørstige» venderne. I Saxos fremstilling sies det ingenting om størrelsen på vanderhæren. Den er riktignok «truende», men vi får ikke inntrykk av at den er større enn Magnus' kongshær, og Magnus beskrives aldri som engstelig. Når Magnus bestemmer seg for å utsette forfølgelsen av Svein, og ta opp kampen mot venderne, roser Saxo ham for å ha «glemte sine egne følelser til fordel for hele landets».⁶ Magnus blir «så højt elsket af sit folk fordi han havde forsvaret landet, at alle var enige om at give ham tilnavnet «den gode»».⁷ Snorres forståelse av vrede som instrumentell i kamp, kan således kontrasteres mot Saxos forståelse av vrede som noe som bør legges bort, eller eventuelt henvises til kampen mot kristendommens motstandere (jamfør venderne).

Problemstilling

Dette er et av mangfoldige eksempler på vrede i *Heimskringla* og *Gesta Danorum*. Jeg vil i denne oppgaven redegjøre for Snorre Sturlason og Saxo Grammaticus' holdninger til vrede, slik de kommer til uttrykk i *Heimskringla* og *Gesta Danorum*, og trekke videre konklusjoner om vredens rolle i kongelig styringspraksis i kildeforfatternes samtid mellom 1200 og 1230. Jeg vil gjennomføre en empirisk undersøkelse, og undersøke i hvilken grad kildeforfatterne gjør seg til talspersoner for den vest-europeiske, kristeninspirerte kongeideologien, der vrede forstås som fraværet av selvbeherskelse, og som historikere har satt i sammenheng med statsutviklingen i perioden.⁸ Forstås vreden i kildematerialet best som uttrykk for konge- og kirkemaktens voksende innflytelse i samfunnet? Eller forstås vreden bedre som uttrykk for en verdslig feidekultur der kongens makt er basert på personlige vennskapsbånd til sine menn? Jeg vil være interessert i hva vreden i kildematerialet kan fortelle oss om den politiske kulturen i høymiddelalderens Norden, og mener mine lesninger kan kaste lys over statsutviklingen i perioden.

Et av denne oppgavens sentrale perspektiver er at vrede kan forstås instrumentelt. Denne instrumentelle vreden kan forstås på kristne måter, men vil i denne oppgaven knyttes opp mot

⁶ GD, Bok 10, kap. 22:2, s. 57.

⁷ GD, Bok 10, kap. 22:6, s. 58.

⁸ Johan Anton Rønneberg Rygg. *Fra spontanitet og voldsglede til selvkontroll og avsky for vold? : en mentalitetshistorisk studie i voldsførståelse på det førstatlige Island og i det statlige Norge, ca 1180-1300*. Oslo: J.A.R Rygg, 1997. Se også Arnved Nedkvitne og Anton Rygg, Anton: «Siviliseringsprosessen - en modell for middelalderforskere?» i *Tid og tanke*, 1. Red. Tor Egil Førland. Oslo: Historisk institutt, 1997, s. 19-30.

det verdslige feidesamfunnet, der kongens makt er basert på personlige vennskapsbånd til sine menn. Vrede kunne i denne politiske feidekulturen brukes strategisk for å markere seg ovenfor sine omgivelser. Denne oppgaven vil således stå i opposisjon til en vestlig epistemologisk tradisjon, hvis emosjonsforståelse baserer seg på en streng dikotomi mellom følelse og fornuft, der følelsene forstås som mindre verdt enn fornuften. I denne forståelsen tilhører følelsene øyeblikket, og kan ikke modereres av fornuften. Som jeg skal vise, fanger ikke denne definisjonen av emosjoner kompleksiteten ved emosjonelt liv i middelalderen: Noen ganger kan det være rasjonelt å bli emosjonell.

Historiografisk bakgrunn

Nordisk middelalder har en lang forskningstradisjon, og *Heimskringla* og *Gesta Danorum* er noen av de mest studerte kildene fra perioden. Fordi jeg ikke er den første som studerer disse kildene, krever denne oppgaven en redegjørelse for tidligere historikers bruk av dem. Selv kommer jeg til å lese kildene som levninger. Jeg holder det som usannsynlig at kildeforfatterne har hatt inngående kjennskap til følelseslivet til menneskene de skriver om. Vi kan likevel danne oss et bilde av hva kildeforfatterne mente de følte, til forestillinger og holdninger i kildeforfatternes miljø. Denne oppgaven forutsetter således at kildene har en viss rot i dette miljøet, så publikum i samtiden forstod fortellingene. Stephen D. White mener middelalderkrøniker forutsetter en felles «emosjonell kompetanse» mellom forfatter og publikum. Leserne må «kjøpe» beskrivelsene av emosjonene:

Difficult as it is to discern and decode conventions about either the display of anger or its representation, medieval emotion talk was often used in such a way as to suggest that when writers imputed anger to specific people, they did so, not because they had direct knowledge of their feelings (if there is such a thing), but rather because they considered this emotion to be appropriate to a particular situation. In other cases, writers represented emotions whose inappropriateness was supposed to be evident to all⁹

Da både *Heimskringla* og *Gesta Danorum* er store og omfattende verk, har jeg måttet avgrense kildematerialet av tid- og kapasitetshensyn. Jeg avgrenser *Heimskringla* til sagaene mellom *Magnus den Gode-* og *Magnus Erlingssons saga*, og *Gesta Danorum* til bøkene mellom 10. og 14. bok. Prinsipielt sett burde jeg brukt kildene i sin helhet. Utvalget er et kompromiss. Når jeg har valgt å avgrense kildemateriale til akkurat disse bøkene, henger det sammen med at jeg kommer til å lese kildene som levninger til den politiske kulturen i kildeforfatternes samtid. Det kan være et problem at kildene jeg studerer omhandler hendelser i fortiden. Både Saxo og

⁹ Stephen White. «The Politics of Anger» i *Anger's Past : The Social Uses of an Emotion in the Middle Ages*. Red. Barbara H. Rosenwein. Ithaca, N.Y: Cornell University Press, 1998, s. 127-152, s. 137.

Snorre er selv historikere, og det kan knyttes usikkerhet til om følelsene som kommer til uttrykk har vært gjenstand for en bevisst historisering eller eksotifisering fra kildeforfatternes side. For å unngå dette problemet, har jeg valgt bøkene som ligger kildeforfatterne nærmere i tid, som jeg går ut ifra er mer kildebelagte, mindre mytologiske, og gir et mer realistisk bilde av den politiske kulturen i kildeforfatternes samtid.¹⁰

Jeg definerer politisk kultur som det sett av holdninger, normer og praksiser som er relevante for det politiske spillet og for politisk legitimitet og styring. Jeg vil være interessert i hvilken rolle vreden spilte i den politiske kulturen i høymiddelalderens Norden: Forstås vreden i kildematerialet best som uttrykk for konge- og kirkemaktens voksende innflytelse i samfunnet? Eller forstås vreden bedre som uttrykk for en verdslig feidekultur der kongens makt er basert på personlige vennskapsbånd til sine menn? For å undersøke dette, må jeg først gjennomgå kildene for å kaste lys over kildeforfatternes politiske ideologi.

Heimskringla

Heimskringla regnes som Snorre Sturlasons hovedverk, og er den mest kjente av de norrøne kongesagaene. Tittelen kommer fra de første ordene i verket, «Kringla heimsins» som betyr «den runde jordskiva», altså verdens omkrets. Verket er skrevet på norrønt på 1220-tallet (ferdigstilt 1230) og omhandler den norske kongerekken fra den mytologiske Ynglingeætten i Svitjord (Sverige) til kong Magnus Erlingsson (1161-1184) og avslutter med slaget ved Re i 1177. Det er ikke sikkert at *Heimskringla*, i sin helhet, er skrevet av Snorre.¹¹ Ingen av de bevarte manuskriptene fra middelalderen oppgir hans navn. Det første manuskriptet som nevner Snorre som forfatter er Laurents Hanssøn (1550) og Peer Claussøn Friis (1599) oversettelser. Det virker likevel sannsynlig at Hanssøn og Claussøn har denne informasjonen fra middelaldermanuskripter som nå er tapt.¹² Den innholdsmessige sammenhengen mellom *Heimskringla* og andre sagaverker, reiser videre tvil om verket er et enhetlig verk eller en samling frittstående sagaer om norske konger. Sannsynligvis er sammensetningen av delene til det verket vi i dag kjenner som *Heimskringla* sekundær. Snorre kan likevel være forfatter av de enkelte tekstene, og jeg legger til grunn det hevdvunne syn at det var Snorre som skrev verket.

¹⁰ Jeg har måttet se bort ifra Gesta Danorums bok 15. og 16. av tid- og kapasitetshensyn.

¹¹ John Megaard. *Hvem skapte Heimskringla? Forfatterne bak Snorres kongesagaer*. Oslo: Vidarforlaget, 2017.

¹² Jon Gunnar Jørgensen. *The Lost Vellum Kringla*. Oversatt av Siân Grønlie. Red. av Michael Chesnutt, Jonna Louis-Jensen. Copenhagen: C.A. Reitzels Forlag, 2007.

Samtidsinspirerte, nasjonalpolitiske problemstillinger preget høymiddelalderforskningen på 1800-tallet.¹³ Historisk litteratur som *Heimskringla*, ble et viktig redskap i den norske nasjonsbyggingen, og verket ble regnet som den kanskje viktigste kilden til Norges historie i tiden frem til 1177.¹⁴ Peter Andreas Munch la Snorre til grunn for sin fremstilling av perioden i sin store Norgeshistorie, og forsvarte ham mot kritiske innvendinger.¹⁵ På begynnelsen av 1900-tallet ble de nasjonalpolitiske problemstillingene imidlertid modifisert av en voksende interesse for økonomiske og sosiale forhold, fremmet av marxistiske historikere med en materialistisk tilnærming. Halvdan Koht aksepterte svært mange av sagaens opplysninger om enkeltbegivenheter, men forstod ikke sagaforfatterne som passive nedskrivere av muntlig tradisjon. De hadde et helhetssyn, og Snorres tolkning av borgerkrigene som en kamp mellom monarki og aristokrati, slik også Munch hadde forstått ham, var ifølge Koht et produkt av Snorres fortolkning av fortiden i lys av kong Sverre Sigurdsson konflikt med aristokratiet i 1100-årene.¹⁶ Koht flyttet fokus fra stat og statsdannelse til sosiale klasser, og mente den grunnleggende konflikten under borgerkrigene, ikke var mellom monarki og aristokrati, men den mellom overklassen (konge og aristokrati) og bøndene.

Etter Koht var det ikke lenger tilstrekkelig å henvise til *Heimskringla* som berettende kilde. Nå måtte henvisningene begrunnes. På 1900-tallet var historikere således lenge skeptiske til å bruke *Heimskringla* som kilde til norsk historie. Verket mistet sin dominerende posisjon i norsk historiografi, etter hvert som historikere ble mer opptatt av å besvare økonomiske og sosiale spørsmål med utgangspunkt i dokumentariske kilder som lover og jordbøker. Siden 1960 har imidlertid studiet av norrøn middelalder gjennomgått store endringer.¹⁷ Det har blitt større interesse for å studere den norrøne litteraturen mot en europeisk bakgrunn. Faget har blitt internasjonalisert, og forskningstradisjonen supplert med et større fokus på mentalitet- og sosialhistorie, påvirket av den franske Annales-skolens begrep om mentalitet som underforståtte forestillinger som dominerer et samfunn. På 1980-tallet og 1990-tallet gjenopptok historikere sin interesse for sagaene, ikke som berettende kilder til faktiske begivenheter, men

¹³ Leidulf Melve. *Historie: Historieskriving frå antikken til i dag*. Oslo: Dreyers Forlag, 2010, s. 144- 154.

¹⁴ Jon Gunnar Jørgensen. «Saxo og Snorre i Danmark og Norge» i *Saxo & Snorre*. Red. av Jon Gunnar Jørgensen, Karsten Friis-Jensen og Else Mundal. København, Danmark: Museum Tusulanums Forlag ved Københavns Universitet, 2010.

¹⁵ Peter Andreas Munch. *Det norske folks historie : 1*. Oslo: Instituttet for historisk forskning : Blix, 1941.

¹⁶ Halvdan Koht. «Sagaenes opfatning av vår gamle historie» i *Innhogg og utsyn*. Oslo: 1921, s. 76-91.

¹⁷ Knut Helle. «Hvor står den historiske sagakritikken i dag?» i *Collegium medievale*, 24 (2011), s.50-86; Knut Helle. «Den primitivistiske vendingen i norsk historisk middelalderforskning» i *Historisk tidsskrift*, 4 (2009), s. 572-609.

som kilder til middelalderens forståelse av politikk og samfunn. Middelalderens historie-skriving ble nå en viktig kilde til forståelsen av politisk kultur i kildeforfatternes samtid.

Utgivelsen av Sverre Bagges *Society and Politics in Snorri Sturluson's Heimskringla* kan ses som et uttrykk for denne vendingen i historiefaget.¹⁸ Bagges bilde av Snorre er langt på vei førstetlig. Snorre tenker i personlige allianser og motsetninger snarere enn i faste institusjoner. Bagge kritiserer Halvdan Koht for å overføre moderne ideer om historisk utvikling og politiske konflikter til middelalderen (anakronisme).¹⁹ Bagge finner ingen eksempler på at kong Olav den Hellige kommer i konflikt med sine menn fordi han forbyr vikingekspedisjoner. Kongens strenge justis kan ha forsterket noen av hans konflikter, men konfliktene handler i seg selv vanligvis ikke om rettslige eller moralske prinsipper, men kong Olavs personlige interesser.²⁰ Bagge nedtoner således den kristne innflytelsen på *Heimskringla*, og forstår den kristne kongeideologiens påvirkning på verket som overflatisk. Konfliktene i *Heimskringla* er feider mellom mektige individer mer enn konstitusjonelle konflikter inspirert av den kristne kongeideologien.²¹ Selv ikke de konstitusjonelle konfliktene i *Heimskringla* er det i ordets rette forstand. De er ikke mellom permanente partier og omhandler ikke formelle politiske strukturer.²² Sverre Bagge mener Snorre tillegger kongedømmet begrenset betydning, noe hans kongeportretter, som vektlegger kongenes personlige egenskaper, ikke minst bærer preg av.²³ Snorre fremstilles av Bagge som en kynisk iakttagere av tidens politikk, der materiell vinning og vilje til makt er kongens viktigste motiver. Når Snorre likevel fordømmer tyrannisk og grusom oppførsel hos kongene, mener Bagge dette ikke så mye skyldes påvirkningen fra den kristne kongeideologien, som Snorres forestilling om at makt bygger på oppslutning, og at hensynsløs og grusom oppførsel, ikke ville lønne seg i lengden.

Tiden etter 1990 har vært preget av en ny interesse for sagaene i studiet av politisk kultur.²⁴ Flere arbeider har vært opptatt av spørsmålet om Snorres ideologi. Bagge knytter ikke Snorre

¹⁸ Sverre Bagge. *Society and politics in Snorri Sturluson's Heimskringla*. Berkley, California: University of California Press, 1991.

¹⁹ Bagge. 1991, s. 65.

²⁰ Bagge. 1991, s. 64-110.

²¹ Bagge. 1991, s. 75-90.

²² Bagge. 1991, s. 100-108.

²³ Bagge. 1991, s. 146-161. Se også Jón Viðar Sigurðsson. «Chapter Two. Kings, Earls and Chieftians. Rulers in Norway, Orkney and Iceland c. 900-1300» i *Ideology and Power in the Viking and Middle Ages : Scandinavia, Iceland, Ireland, Orkney and the Faeroes*. Red. av Gro Steinsland, Jon Vidar Sigurdsson, Jan Erik Rekdal og Ian Beuermann. Leiden: Brill, 2011, s. 69-108.

²⁴ Se f.eks. Theodore M. Andersson. «The Politics of Snorri Sturluson» i *The Journal of English and Germanic Philology*, 1 (1994), s. 55-78; og Birgit Sawyer. *Heimskringla : an interpretation*. Tempe, Arizona: ACMRS, Arizona Center for Medieval and Renaissance Studies, 2015.

til noen bestemt ideologi.²⁵ Han mener Snorre trolig har ment at høvdingene er mer kongens venner enn undersåtter, og at kong Olav trolig burde styre i samråd med rikets ledende menn.²⁶ Birgit Sawyer har kritisert Bagge for å tone ned *Heimskringlas* ideologi, og mener Snorre fremmer høvdingens makt over kongens.²⁷ Hun mener Snorre ikke kan ha vært upåvirket av konflikten som pågikk i Norge og hvilke konsekvenser den fikk for Island, fordi han selv var en mektig islandsk høvding, midt i hendelsesforløpets sentrum. Sawyer forstår således *Heimskringla* som en reaksjon på introduksjonen av den kristne kongeideologien. Bagge innrømmer at Snorre tar standpunkt til aktuelle stridsspørsmål, men teksten er fortsatt ikke motivert av ideologi.²⁸ Han mener Snorre først og fremst har vært opptatt av å sikre sin egen udødelighet.²⁹

Vi vet lite om Snorres intensjoner med *Heimskringla*. Han redegjør ikke for dette i fortalen til verket. *Heimskringla* er dessuten skrevet på en svært objektiv måte, noe som gjør det vanskelig å utlede kildeforfatterens holdninger. En undersøkelse av vrede i *Heimskringla* kan således kaste lys over spørsmålet om Snorres politiske ideologi. Dette nødvendiggjør en redegjørelse for den politiske konteksten i Snorres samtid. Først vil jeg imidlertid undersøke hvordan *Gesta Danorum* er brukt av tidligere historikere, for å kaste lys over spørsmålet om Saxos politiske ideologi.

Gesta Danorum

Gesta Danorum (Danenes bedrifter) regnes som Saxo Grammaticus' hovedverk, og omhandler den danske historien fra sagnkongen Dan til kong Knud 4 Valdemarsson (1182 og 1202) og avslutter med hans seier over venderne og erobring av Pommern i 1185. Mulighetene vi har for datering er små, men verket ble formodentlig ferdigstilt i 1208.³⁰ Forfatterens navn er ikke overlevert i teksten, men Sven Aggesen taler om Saxos elegante latinske stil, og Saxo tar senere navnet Grammaticus, som betyr «språkmesteren». Jeg legger til grunn det hevdvunne syn at det var Saxo Grammaticus som skrev verket.

²⁵ Bagge, 1991, s. 204.

²⁶ Bagge, 1991, s. 156-161

²⁷ Birgit Sawyer. «Samhållsbeskrivningen i Heimskringla» i *Historisk tidsskrift* 72 (1993), s. 223–237

²⁸ Sverre Bagge. «Samfunnsbeskrivelsen i Heimskringla: Svar til Birgit Sawyer» i *Historisk tidsskrift* 73 (1994), s. 205–215, s. 206.

²⁹ Bagge, 1994, s. 209-212.

³⁰ Karsten Friis-Jensen. «Time of Composition» i *Gesta Danorum : the history of the Danes*. Red. av Karsten Friis-Jensen. Oxford: Claredon Press, 2015, s. xxxiii-xxxv.

Mange historikere har betraktet kilder som Svens Aggesens *Brevis Historia* og Saxos *Gesta Danorum* som uttrykk for propaganda for kongemakten, og var lenge skeptiske til bruken av verkene som berettende kilder til middelalderens Danmark.³¹ Den svenske historikeren Curt Weibull forstod *Gesta Danorum* som sterkt tendensiøs og utroverdig.³² Han beskyldte Saxo for å forvanske kjensgjerninger og begivenhetsforløp for å fremstille den valdemarske kongeslekten på en positiv måte. Kongene Valdemar den Store og hans far, helgenkongen Knud den Hellige, blir fremstilt som eksemplariske, og Valdemars barndomsvenn erkebiskop Absalon, blir fremhevet som en mektig representant for kirken som institusjon, hvis personlige innsats var av avgjørende betydning for samarbeidet mellom konge- og kirkemakten under valdemarenes regjering. Dette bildet av *Gesta Danorum* som kongelig propaganda, var lenge toneangivende i tolkningen av kildenes tendens. Aksel E. Christensen har beskrevet Saxo og Sven Aggesen som «geniale penneførere til forherligelse af Valdemarerne», og var sterkt kritisk til bruken av *Gesta Danorum* som noe annet enn levning til valdemartidens mentalitet.³³

Forestillingen om *Gesta Danorum* som kongelig propaganda har blitt utfordret, og senere historikere har tegnet et mer komplekst bilde av Saxo.³⁴ Siden 1960-tallet har middelalderhistorikere blitt mer oppmerksomme på at alle historiske kilder fra middelalderen er formet i en eller annen form for diskurs. Saxo skrev for et publikum, og kan således leses som kilde til tanker, verdier og holdninger i Saxos miljø. Lars Hermansson har utfordret den etablerte tolkningen av *Gesta Danorum* som et uttrykk for kongemaktens nære samarbeid med kirken. Han mener det ikke var institusjonelle maktmidler som var avgjørende årsak til styringen av sentralmakten i Danmark.³⁵ Det finnes ingen grunnleggende konfliktlinjer av konstitusjonell karakter mellom faste maktelementer som kongemakt, kirke og aristokrati i *Gesta Danorum*, og det er kampen om materielle ressurser som ifølge Hermanson, er Saxos hovedårsak til 1100-tallets stridigheter. Kirkens medlemmer tilhørte en verdslig elite og handlet på samme måte

³¹ Anders Leegaard Knudsen, «Saxo-forskningen gjennom 800 år» i *Saxo og hans Samtid*. Red. Per Andersen og Thomas K. Heebøll-Holm. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2012, s. 17-34, s. 27-29.

³² Curt Weibull *Saxo : kritiska undersökningar i Danmarks historia från Sven Estridsens död till Knut VI*. Lund: s.n., 1915.

³³ Aksel E. Christensen. *Kongemagt og aristokrati : epoker i middelalderlig dansk statsopfattelse indtil unionstiden*. København: Ejnar Munksgaard Forlag, 1968, s. 42.

³⁴ Se Kurt Johannesson. *Komposition och världsbild i Gesta Danorum*. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1978 og Birgit Sawyer. «Valdemar, Absalon and Saxo : Historiography and Politics in Medieval Denmark» i *Revue belge de Philologie et d'Histoire*, 4 (1985), s. 685-705.

³⁵ Lars Hermanson. *Släkt, vänner och makt : en studie av elitens politiska kultur i 1100-talets Danmark*. Göteborg: Historiska institutionen, 2000.

som øvrige medlemmer i det politiske toppsjiktet, ofte ut ifra private individ- eller gruppe-relaterte interesser.³⁶

Hermanson mener Saxo løfter frem det kollektive samværet mellom venner som politisk ideal.³⁷ Saxo var ingen ukritisk beundrer av den kristne kongeideologien. Saxos politiske ideologi burde snarere kobles sammen med den eldre politiske kulturen som Snorre beskriver i *Heimskringla*.³⁸ Bildet av Saxo som en ivrig talsmann for det sterke kongedømmet, forstår Hermanson som tidligere historikeres forsøk på å plassere kildene innenfor statsutviklingens tolkningsrammer. Saxo identifiserer seg imidlertid mer med slektsgrupperinger og partier snarere enn med kongemakten som sådan.³⁹ Og det er først i sammenheng med Saxos forsøk på å legitimere Skjalm-kollektivets politiske posisjoner nær den valdermarske kongen, at Saxo kan forstås som en talsmann for den kristne kongeideologien.⁴⁰ Saxo favoriserer således et visst dynastis rett til tronen, og mener markant propaganda for kongemakten som sådan ikke finnes i *Gesta Danorum*.

I prologen til verket fremholder Saxo ønsket om å løfte frem fedrelandets ærerike fortid som motiv for arbeidet. Erkebiskopen Absalon ønsket at danskene kunne lese om deres forfedres bedrifter. Historien skulle bevares og bringes opp til nåtiden. Men verket var i like stor grad tiltenkt sivilisasjonens Europa, som forutsatte et felles språk, latinen. Denne dobbeltheten i verket kan gjøre det vanskelig å utlede Saxos holdninger. En undersøkelse av vrede i *Gesta Danorum*, kan imidlertid hjelpe oss å kaste lys over spørsmålet om Saxos politiske ideologi. For å gjennomføre denne undersøkelsen må jeg definere hva jeg mener med vrede. Først vil jeg imidlertid redegjøre for den historiske konteksten i kildeforfatternes samtid.

Historisk kontekst

Jeg vil bruke *Heimskringla* som prisme mot Sturlungtidens Island og Sverre-ættens Norge og *Gesta Danorum* som prisme mot Valdemarenes Danmark i kildeforfatternes samtid mellom 1200 og 1230. Dette tidsrommet dekker både nedtegnelsen av *Gesta Danorum* og *Heimskringla* som ble ferdigstilt i henholdsvis 1208 og 1230.

³⁶ Hermanson, 2000, s. 246-250, s. 246.

³⁷ Hermanson, 2000, s. 246.

³⁸ Hermanson, 2000, s. 255.

³⁹ Hermanson, 2000: 190-209. Se også Lars Hermanson. «Vänskap som politisk ideologi i Saxo Grammaticus *Gesta Danorum*» i *Historisk Tidsskrift* 4 (2003), s. 526-548.

⁴⁰ Hermanson, 2000, s. 249-250.

Fra et strengt metodisk standpunkt, kan kildeforfatterne bare snakke for seg selv. Jeg mener imidlertid *Heimskringla* og *Gesta Danorum* kan brukes som kilder til en bredere historisk kontekst i kildeforfatternes samtid mellom 1200 og 1230. Denne samtiden var preget av politisk ustabilitet både på Island og i Norge. I Danmark var den politiske situasjonen mer stabil, men den danske fredsperioden ble kortvarig. Jeg vil i dette kapitlet forsøke å flette den historisk-politiske konteksten i kildeforfatternes samtid inn i fortellingene om deres liv og virke.

Snorre Sturlason

Snorre Sturlason er en forfatter vi vet mye om. Han ble født i 1179 (eller i 1178), som sønn av Sturla Tordsson og Gudny Bodvarsdatter på Hvammur i Breiðafjörður i Vest-Island, som den yngste av tre sønner.⁴¹ Han vokste opp i et kultivert hjem, som fostersønn av Jon Loptsson på Oddi. Jon var på denne tiden Islands mektigste mann, og Oddi Islands politiske og kulturelle sentrum. Her fantes en stor boksamling, og høvdingsetet var et samlingsted for islendinger som hadde studert utenlands. Her må Snorre ha fått en god utdanning og knyttet til seg viktige politiske kontakter.

Snorres karriere som politiker startet i 1197 da han giftet seg med Herdis Bersesdatter på Borg og fikk kontroll over Mýramanna-høvdingedømmet. Da Herdis' far døde i 1202, arvet Snorre gården Borg i Borgarfjörður og halvdelen Lundarmanna-høvdingdømmet og tre-fire år senere Reykhyltinga-høvdingedømmet. Han ervervet sannsynligvis også Jöklamanna-høvdingedømmet.⁴² Han ble lovsigemann to ganger, i 1215-18 og 1222-31, og i 1215 utkjempet han en strid med sine gamle venner og fosterfamilie, Oddaverjene, som han vant.

Det hadde foregått en sterk maktkonsentrasjon på Island fra opprettelsen av Alltinget om lag 930 til slutten av fristatsperioden 1262/64.⁴³ Fra 1120 ble antallet høvdingedømmer redusert fra 36-60 til 6-7. Jon Johannesson mener denne maktkonsentrasjonen begynte ved bispestolene, som var blitt økonomisk uavhengige med innføringen av tiende.⁴⁴ Med inntektene fulgte makt, og høvdingedømmene måtte slå seg sammen for å svare på kirkens sterkere posisjon. Kirkens rolle i konfliktløsning var imidlertid fortsatt begrenset. Kirken på Island var dominert av verdslige høvdinger, som kontrollerte kirkene i egenskap av å være goder. De verdslige

⁴¹ Sverre Bagge. *En kort introduksjon til Snorre Sturlason*. Oslo: Cappelen Damm akademisk, 2019, s. 9-16.

⁴² Jón Viðar Sigurðsson. *Den vennlige vikingen*. Oslo: Pax, 2010, s. 43.

⁴³ Sigurðsson. 2010, s. 29-30, s. 32.

⁴⁴ Jón Jóhannesson. *Islands historie i mellomalderen*. Overs. av Hallvard Magerøy. Bergen: Universitetsforlaget, 1969, s. 195-196.

høvdingenes kontroll over kirken vedvarte til slutten av 1200-tallet, da kirken fikk den overført til biskopene.⁴⁵

Snorres Island var preget av usikkerhet og politisk ustabilitet. Konflikter ble løst ved direkte forhandlinger mellom høvdinger som representerte sine klienter (eller venner). Det felles-islandske lovverket ga en ramme for konfliktløsning, og Alltinget hadde den øverste myndighet i alle felles saker, og dannet en domstol for hele Island, men hadde ingen utøvende makt som kunne sørge for at dommer ble respektert.⁴⁶ Fram til Island ble underlagt den norske kongen i 1260, var det vennskapet som var nettet som holdt samfunnet sammen.⁴⁷ Høvdingene på Island brukte vennskapsbånd for å opprette allianser med hverandre, i forsøk på å nøytralisere og utkonkurrere sine motstandere. Da den islandske høvdingen Torvald Vatnsfjording vinteren 1223/24 sendte vennskapelige ord til Snorre for å undersøke muligheten for å gifte seg med hans datter, stilte Snorre strenge krav til Torvald. Han skulle utføre alle de oppdrag Snorre påla ham, uansett hvem Snorre kjempet mot.⁴⁸

I Sturlungtiden skapte den norske kongen en ny dimensjon i det politiske spillet mellom de verdslige høvdingene på Island.⁴⁹ Stridighetene på Island la til rette for en mektigere aktør, og kong Håkon og jarl Skule knyttet målrettet til seg islandske høvdinger og stormenn som hirdmenn og venner for å oppnå målet om å legge Island under den norske kongemakten som skattland. Siden kongen stod over de islandske høvdingene, var det av stor betydning å bli venner med konger og jarler i Norge. Det førte til at de oppnådde høyere status og anseelse ikke bare i Norge, men også på Island.

Snorre etablerte tidlig kontakt med Norge. Han brukte sin diktning som kulturkapital for å etablere et forhold til jarlen Håkon Galen, kong Inge Bårdssons bror, og langt på vei den egentlige herskeren i Birkebeinerriket.⁵⁰ Da Snorre reiste til Norge i 1218, ble han opptatt i hirden som lendmann, og ble en nær venn av jarl Skule Bårdsson. Da det i 1218 brøt ut konflikt mellom de islandske høvdingene og norske kjøpmenn, iverksatte Skule en handelsblokkade av Island i 1219 og forberedte en militær aksjon i 1220, men Snorre overbeviste Skule om å

⁴⁵ Bagge, 2019, s. 19.

⁴⁶ Arnved Nedkvitne. *Ære, lov og religion i Norge gjennom tusen år*. Oslo: Scandinavian Academic Press, 2011, s. 27-36.

⁴⁷ Sigurðsson. 2010, s. 36-41, s. 42-43, s. 63.

⁴⁸ Sigurðsson, 2010, s. 42.

⁴⁹ Johannesson, 1969, s. 198-205.

⁵⁰ Gottskalk Jensson. «Tylensium thesauri: Den islandske kulturkapital i Gesta Danorum og Heimskringla» i *Saxo & Snorre*. Red. av Jon Gunnar Jørgensen, Karsten Friis-Jensen og Else Mundal. København: Museum Tusulanums Forlag, 2010, s. 187-207.

skrinlegge planen. Snorre lovte til gjengjeld å arbeide for å overbevise islendingene om å underlegge seg den norske kongen gjennom venns­kapsforbindelser. Før Snorre reiste, ga Skule ham et skip og 15 andre store gaver.⁵¹ Den tilliten Snorre oppnådde ved hoffet i Norge viser at han må ha mestret den høviske kulturen, og med sin intellektuelle bakgrunn, har han trolig blitt fascinert av livet der.

Da Islands mektigste høvding Sæmund Jonsson av oddaverjefamilien døde i 1222, oppstod det et maktvaku­um i fristatens politikk som skapte muligheter for andre høvdinge­r, og i løpet av perioden mellom 1224 og 1228, ble Snorre Islands mektigste høvding. Han klarte å stifte vennskap med de fleste av landets høvdinge­r, men var mer opptatt av sin egen maktposisjon enn å hjelpe jarl Skule å overbevise islendingene om å underlegge seg den norske kongemakten. Snorres største motstander på Island var Sturla Sigvatson, sønn av hans eldre bror Sigvat. Han tilhørte en generasjon som var langt hardere og mer hensynsløs enn Snorres. I Norge tok Sturla kontakt med kong Håkon Håkonsson, og lovet ham å arbeide for å bringe Island inn under norsk herredømme. Sturla var nå den mektigste mannen på Island. Snorres svekkede maktposisjon var trolig hovedgrunnen til at han reiste tilbake til Norge i 1237.⁵²

Knut Helle mener et fremtredende trekk ved det Norge som Snorre besøkte i 1218-1220 og i 1237-1238 er den sterke veksten i offentlig organisasjon og myndighet.⁵³ Kongedømmet og kirke legger stadig flere områder inn under sin ordnende og kontrollerende virksomhet. Opprettelsen av erkebispesete i Nidaros i 1152/53 under kong Inge Haraldsson, og tronefølge­loven av 1163, som formaliserte prinsippet om enekongedømme i Norge, reflekterer kirkemaktens voksende innflytelse på samfunnet, organisatorisk, rettslig og økonomisk.⁵⁴ Opprettelsen av erkesetet i Nidaros 1152/53 og en kirkelig riksorganisasjon, etterfølges av en tilsvarende statlig konsolidering, og det vokste frem et riks­omfattende statsapparat ved siden av kongens person: Fra en personalunion av mer eller mindre selvstyrende landsdeler under et hyppig delt kongedømme, utvikler Norge seg til det Helle vil kalle en stat. Mot slutten av høymiddelalderen rår denne staten over et forvaltningsapparat som etter samtidige europeiske mål, når ganske langt i effektivitet og sentralisert kontroll.⁵⁵

⁵¹ Sigurðsson. 2010, s. 43.

⁵² Bagge, 2019: s. 11.

⁵³ Knut Helle. *Norge blir en stat*. Bergen: Universitetsforlaget, 1964. Se også Kåre Lunden. «Bind 3 : Norge under Sverreætten 1177-1319» i *Norges Historie*. Red. av Knut Mykland. Oslo: J. W. Cappelens Forlag, 1976, s. 389-395.

⁵⁴ Helle. 1964, s. 42-60 og 166-171.

⁵⁵ Helle. 1964, s 12.

Dette bildet av 1200-tallets Norge som statssamfunn, har blitt nyansert av senere historikere.⁵⁶ Sverre Bagge understreker betydningen av å skille mellom konge- og kirkemakt i studiet av statsutviklingen i perioden. Kirken introduserte et organisert byråkrati og bidro til sentraliseringen av land under en sentral autoritet.⁵⁷ Men statsutviklingen var ikke kommet like langt hvis vi utelukkende fokuserer på kongen.⁵⁸ Hans makt var først og fremst bygget på hans personlige bånd til sine venner. Kong Håkon Håkonssons langvarige rivalisering med sin formynder og senere svigerfar Skule Bårdsson, blir i *Håkon Håkonssons saga* fremstilt som et illegitimt opprør mot den norske kongen, men lar seg trolig bedre forstås som en feide mellom to mektige konkurrenter i spillet om tronen, ikke som «an unjustifiable struggle between a legitimate king and a (soon-to-be) rebel, but rather like a rivalry between two major players contending for power in accordance with established sosial norms».⁵⁹

Rundt 1220 var Skule jarl Norges mektigste mann. Det var trolig han som styrte landet i kongens navn til han nådde skjells år og alder.⁶⁰ I den følgende tiden overtok imidlertid kong Håkon stadig mer av styringen av landet.⁶¹ Forholdet mellom dem ble stadig dårligere, og Snorre satset alt på at Skule skulle slå Håkon i kampen om tronen. Med Skule som konge ville Snorre på ny kunne bli Islands mektigste mann. Kong Håkon må ha forstått Snorres ulydighet som et bevis på at han var uegnet til å fremme norske interesser på Island, og da kongen beseiret Skule i 1240, vendte han seg mot Snorres tidligere svigersønn Gissur Thorvaldsson, og ga ham ordre om å enten bringe Snorre tilbake til Norge, eller drepe ham. Gissur gjorde først ingenting for å sette kongens ordre ut i praksis. Men da Snorres hustru døde sommeren 1241, og det oppstod strid om arven mellom Snorre og hennes sønner fra et tidligere ekteskap, vendte sønnene seg til Gissur, som brukte kongens støtte til å angripe og drepe Snorre i 1241.

Jón Viðar Sigurðsson mener Snorres død først og fremst bør forstås som et resultat av interne maktkamper på Island.⁶² Snorres nettverk var fristatens største og inkluderte nesten samtlige av landets høvdinger. Det var for stort til å fungere effektivt og han klarte ikke oppfylle alle sine politiske forpliktelser. Da Snorre begynte å vise svakhetstegn mot slutten av 1220-årene, mistet

⁵⁶ Sverre Bagge. *From Viking stronghold to Christian kingdom : state formation in Norway, c. 900-1350*. København: Museum Tusulanum Press, 2010. Se også Hans Jacob Orning. *Unpredictability and presence : Norwegian kingship in the high Middle ages*. Oversatt av Alan Crozier. Leiden: Brill, 2008.

⁵⁷ Bagge. 2010, s. 137-178.

⁵⁸ Bagge. 2010, s. 379-387.

⁵⁹ Hans Jacob Orning. «Feud in the State: The Conflict between Haakong Haakongsson and Skule Baardsson» i *Emotion, Violence, Vengeance and Law in the Middle Ages. Essays in Honour of William Ian Miller*. Red. av Kate Gilbert og Stephen D. White. Leiden: Brill, 2018. s. 211.

⁶⁰ Orning. 2018, s. 204-205.

⁶¹ Sigurðsson. 2010, s. 47-48.

⁶² Sigurðsson. 2010, s. 47.

han sin verdi som alliansepartner for de andre høvdingene. Når høvdingene tapte sin politiske tyngde, førte det til at færre ville bli deres venner. Høvdingenes allianser var derfor ustabile. Den politiske situasjonen hele tiden usikker.

I hvilken grad *Heimskringla* kan brukes som kilde til norske forhold er omdiskutert. Gudmund Sandvik mener Snorres fremstilling av samfunnet reflekterer det islandske samfunnet i Snorres samtid.⁶³ Jeg velger imidlertid å inkludere Norge i denne diskusjonen fordi jeg mener mennesker kan ha flere overlappende identiteter. Snorre foretok reiser til Norge i periodene 1218-20 og 1237-39, og disse reisene har trolig formet ham på mange måter. Fremfor å snakke om Snorres islandske eller norske identitet, mener jeg vi heller burde snakke om hans identifikasjon, som i motsetning til begrepet om identitet er «en dynamisk, mangesidig, omskiftelig prosess, og ikke en fast substans eller «ting»». ⁶⁴ Jeg forstår Snorre som både islending og nordmann, som en «halfie», hvis «national or cultural identity is mixed by virtue of migration, overseas education, or parentage,»⁶⁵ og leser *Heimskringla* som en kilde til den politiske kulturen på både Island og i Norge.

Saxo Grammaticus

Saxo Grammaticus levde på slutten av 1100- og begynnelsen av 1200-tallet.⁶⁶ Sammenliknet med Snorre, er det lite vi vet om hans liv. Den informasjonen vi har, er sparsommelig og til dels usikker. Av prologen til *Gesta Danorum*, kan vi slutte at Saxo var av hirdmannslekt og at hans far og bestefar var i tjeneste hos Valdemar den Store som trofaste krigere. Men Saxo fulgte ikke sine forfedre i deres militære karrierer. Han valgte en boklig utdannelse, som trolig ble avsluttet med et lengre utenlandsopphold ved et lærdomssenter i Nord-Frankrike. Vi kan videre slutte fra prologen til verket at Saxo var en bekjent av Sven Aggesen, og at han var i tjeneste hos erkebiskop Absalon i Lund. I Absalons testamentet omtales Saxo som clericus, en geistlig sekretær eller kancellist, dvs. at han arbeidet i erkebiskopens kanselli. Saxo kan således forstås som en representant for en vest-europeisk sekulær-geistlig stand som har fyrste og bispehoffene som sine viktigste maktsentre og latin som sitt internasjonale kommunikasjonsspråk.⁶⁷ Ved

⁶³ Gudmund Sandvik. *Høvding og konge i Heimskringla*. Oslo: Akademisk forlag, 1955, s. 56, s. 98.

⁶⁴ Thomas Hylland Eriksen. *Kampen om fortiden : et essay om myter, identitet og politikk*. Oslo: Aschehoug, 1996, s. 51

⁶⁵ Lila Abu-Lughod. «Writing against culture» i *Recapturing anthropology: Working in the present*. Red av. Richard G. Fox. Santa Fe: School of American Research, 1991, s. 137-162.

⁶⁶ Friis-Jensen, 2015, s. xxix-xxxiii.

⁶⁷ Karsten Friis-Jensen. «Saxo Grammaticus' fortale og Snorre» i Saxo og Snorre. Red. av Jon Gunnar Jørgensen; Karsten Friis-Jensen; Else Mundal. København: Museum Tusulanums Forlag, 2010, s. 99.

erkebiskopens kanselli hadde han historieskriving som sin embetsoppgave, og det er på oppdrag fra Absalon at Saxo skriver sin store Danmarkshistorie. Absalon fikk aldri se slutten på *Gesta Danorum*, men vi må likevel anta at Absalon har vært med på å prege utformingen av den.

Da Saxo ferdigstilte *Gesta Danorum* i 1208, hadde den mektige Trund-klanen mistet sin mektige posisjon, og kirkeorganisasjonen var i hendene på Hvide-klanen, og vi kan forstå perioden mellom slaget ved Grathe i 1157 og Valdemar II Sejrs død i 1241, som en fredelig og stabil periode i Danmarks historie.⁶⁸ Det fruktbare samarbeidet mellom konge- og kirkemakt, resulterte i grunnleggelsen av en hierarkisk institusjonelt basert organisasjon: Den valdemarske staten. Med sin kirkevennlige holdning, bandt kong Valdemar den Store de danske erkebiskopene til seg, og i sitt første regjeringsår fikk han bispestolen i Roskilde besatt etter eget ønske av barndomsvennen Absalon, som mer enn noen annen kom til å prege Valdemarenes politikk.⁶⁹ Konsolideringen av sentralstaten kommer til uttrykk i konge- og kirkemaktens felles innsats for rettsreformer.⁷⁰ Samt i styrkingen av det danske riksforsvaret og Danmarks territoriale ekspansjon i perioden.⁷¹ Kongemakten seier over det reaksjonære aristokratiet, manifesteres særlig ved kirkefesten i Ringsted i 1170.⁷² Med kong Valdemars kanoniseringen av Valdemar Is far Knud Lavard og erkebiskopens kroning av Valdemars sønn Knud VI, ble kongemakten sanksjonert av Gud og kirke.

Lars Hermanson har utfordret forestillingen om en sterk sentralstat i 1200-tallets Danmark. Han viser hvordan den mektigste grupperingen i dette samfunnet, Skjalm-kollektivet, ikke hadde noen hierarkisk struktur, slik vi måtte forvente av et sterkt statsapparat.⁷³ Gruppen var snarere en sammenslutning av magnater som hadde visse felles politiske interesser. Denne sammenslutningen må imidlertid ikke forstås som et politisk parti, fordi fraksjonen gjennomgikk stadige forandringer. Nettverkene var ikke skarpt avgrensede og individer kunne tilhøre flere grupper. Hermanson mener Skjalm-kollektivets styrke først og fremst berodde på sterke horisontale forbindelser der kongens vennskap var en forutsetning for å bevare politiske posisjoner og sosial status.⁷⁴ Fra Saxos perspektiv, er det denne eliten som konstituerer den valdemarske sentraltmaktens kjerne, og ikke et statsapparat bygd rundt institusjoner, der maktutøvelsen fulgte

⁶⁸ Aksel E. Christensen, «Tiden 1042-1241», i *Danmarks historie I*. Red. av Inge Skovgaard-Petersen, Aksel E. Christensen, H. Paludan. København: Gyldendal, 1977, s. 211-399, s. 328-399.

⁶⁹ Christensen, 1977, s. 347-350, s. 350-352, s. 356, s. 367-368.

⁷⁰ Christensen, 1997, s. 340-342, s. 358-360, 383-384.

⁷¹ Christensen, 1977, s. 342-343, s. 345-356, s. 365-366, s. 375-377.

⁷² GD, Bok 14, kap. 40:1, s. 334. Se også Christensen, 1977, s. 337-340.

⁷³ Hermanson, 2000: s. 191-193.

⁷⁴ Hermanson, 2003, s. 528.

vertikale linjer. Hermanson forstår Ringsted-møtet i 1170 mer som et uttrykk for en politisk endring på et teoretisk eller ideologisk mer enn et praktisk nivå. Kong Valdemar anvendte den kristne kongeideologien for å gjøre seg selv til Guds utvalgte og sine motstandere til Guds fiender. Den kristne kongeideologien i *Gesta Danorum* blir ifølge Hermanson bare brukt når den tjener Skjalmkollektivets politikk, for å rettferdiggjøre deres harde styre.

Bildet av det danske samfunnet mellom 1200 og 1230 kan således sies å være mer sammensatt. Kirkens sterke makt, manifestert ved kirkerettene og kirkefesten i Ringsted, sammen med kongemaktens voksende innflytelse representert ved Verder- og Landskapslovene, samt den territoriale ekspansjonen i perioden, kan gi inntrykk av et samfunn med en sterk sentralmakt. Samtidig virker kongens makt å være basert på personlige vennsforbindelser til det mektige Skjalmkollektivet, mer enn et sterkt samarbeid mellom konge- og kirkemakt. Bente Brathetland har kritisert Hermanson for å underslå betydningen til institusjoner som den katolske kirken.⁷⁵ Hun mener aktørene ikke fremstilles som utelukkende drevet av individuelle interesser, og at nettverkene hadde en tendens til å bli autonome, politiske konstellasjoner på tross av at Hermanson understreker deres skiftende karakter. Jeg kommer til å lese *Gesta Danorum* som prisme mot Valdemartidens Danmark mellom 1200 og 1230, og mener en undersøkelse av vrede i kildematerialet kan kaste lys over statsutviklingen i perioden. For å undersøke dette, må jeg først definere hva vrede er.

⁷⁵ Bente Brathetland. «Lars Hermanson, Släkt, vänner och makt. En studie av elitens politiska kultur i 1100-talets Danmark» i *Scandinavian Journal of History*. 3-4 (2000), s. 307-310.

Kap. 1 Hva er vrede?

Rollo May har argumentert for at vår moderne forståelse av emosjoner, er basert på en streng dikotomi mellom følelse og fornuft. Emosjoner oppfattes som spontane og ukontrollerte. Dagens mennesker er av den oppfatning at

følelser er en subjektiv tilskyndelse som kommer innenfra, at emosjoner (som kommer av e-movere, å bevege ut) er krefter som setter oss i bevegelse og som derfor må uttrykkes på den måten vi tilfeldigvis føler i øyeblikket⁷⁶

Denne forståelsen av emosjoner forutsetter en streng dikotomi mellom følelse og fornuft, der følelsene forstås som mindre verdt enn fornuften. Emosjoner er noe som uttrykkes i øyeblikket og kan ikke være resultatet av langsiktig planlegging. Det er denne forståelsen av emosjoner som ligger til grunn for Norbert Elias' verk *Über den Prozeß der Zivilisation*. Her forstås emosjoner som spontane resultat av ubevisste krefter, uberørt av fornuft, eller tanke.

I opposisjon til denne emosjonsforståelsen, kan vi identifisere en forståelse som ser følelse og fornuft som nærmere forbundet med hverandre, og som forstår emosjoner som knyttet til ønsker og motiver hos vedkommende som ytrer dem. Emosjonene knyttes til samfunnets normer, de er kulturelt betingede, og kan brukes for å oppnå noe, de er planlagte eller instrumentelle.

I denne oppgaven vil jeg forstå emosjoner som affektuelle reaksjoner (av mange ulike slag, varigheter og intensiteter). Videre regner jeg sinne, raseri, hat og fiendtlighet som nært beslektede følelser. De er alle sterke, intense følelser som i denne oppgaven vil utgjøre nyanser av hva jeg kaller vrede. Det er imidlertid vanskelig å gi en uttømmende definisjon av vrede, og velger heller å ta utgangspunkt i en langvarig teoretisk debatt i psykologien og antropologien, som forenklet handler om vrede bør forstås som medfødt (natur) eller tillært (kultur). En undersøkelse av vrede i *Heimskringla* og *Gesta Danorum* kan kaste lys over denne debatten.

Spontan vrede

Norbert Elias' verk *Über den Prozeß der Zivilisation* (1939) ble skrevet på tysk under hans eksil i England i årene før utbruddet av 2. verdenskrig.⁷⁷ Verket fikk først liten innflytelse, men etter nytgivelsen i 1968 og oversettelsen til engelsk og fransk på 1970-tallet, ble verket svært innflytelsesrikt.⁷⁸ Teorien om siviliseringsprosessen kan leses som en historisk fremstilling av

⁷⁶ Rollo May. *Kjærlighet og Vilje*. Oversatt av Hilde Andresen og Daisy Schjelderup. Oslo: Aventura, 1991, s. 87.

⁷⁷ Norbert Elias. *The Civilizing Process*. Oxford: Blackwell Publishing, 2006.

⁷⁸ Stephen Mennell, *Norbert Elias : An Introduction*. USA: Blackwell, 1992, s. 24-26.

samfunn- og mentalitetsutviklingen i Vest-Europa, først og fremst i Frankrike mellom ca. 1500 og 1800.⁷⁹ Elias var inspirert av arbeidene til Herbert Spencer, Ferdinand Tönnies og Emile Durkheim, som fokuserte på transformasjonen fra tradisjonelle til moderne samfunn, og som understreket differensiering og spesialisering som karakteristisk for det moderne.⁸⁰ Elias knytter de sosiologiske teoriene til Spencer, Tönnies og Durkheim til Freuds begrep om overjeget.⁸¹ Den indre kampen mellom driftene (det'et) og et idealisert selvbylde (overjeget) fantes i mindre grad hos middelaldermenneskene og var et produkt av det moderne samfunnet. I fraværet av et overjeg, kunne middelalderens mennesker fritt spille ut sine (ofte voldelige) følelser.

Elias vektlegger to årsaker til mentalitetsendringene han beskriver i teorien om siviliseringsprosessen. For det første utviklingen av en sterkere statsmakt med volds- og rettsmonopol. De europeiske kongene knuste de føydale krigerfyrstene og samlet en gruppe byråkrater av aristokratisk opprinnelse ved det kongelige hoffet, representert ved Ludvig XIVs Versailles. Kongens sterke posisjon i dette miljøet gjorde ham i stand til å premiere en viss atferdstype som la større vekt på selvbeherskelse. For det andre mener Elias vi kan snakke om en utvikling mot et mer differensiert samfunn. Elias viser hvordan mennesker knyttes sammen i gjensidighetsrelasjoner, og blir mer avhengige av mennesker utenfor sitt umiddelbare nærmiljø, og mer sensitive for egen og andres atferd. Disse to synene på de samfunnsmessige drivkreftene bak siviliseringsprosessen utelukker ikke hverandre. I det første tilfelle arbeider kongen og hans menn målbevisst for å disiplinere undersåttene. I det andre tilfelle må vi snakke om et uintendert samspill mellom individ og samfunn.

Ifølge Elias er det middelaldermennesket spontanitet som forklarer dets emosjonalitet:

Not that people were always going around with fierce looks, drawn brows and martial countenances ... On the contrary, a moment ago they were joking, now they mock each other, one word leads to another, and suddenly from the midst of laughter they find themselves in the fiercest feud. Much of what appears contradictory to us – the intensity of their piety, the violence of their fear of hell, their guilt feelings, their penitence, the immense outburst of joy and gaiety, the sudden flaring and the uncontrollable force of their hatred and belligerence – all these, like the rapid changes of mood, are in reality symptoms of one and the same structuring of the emotional life. The drives, the emotions were vented more freely, more directly, more openly than later. It is only to us, in whom everything is more subdued, moderate, and calculated, and in whom social taboos are built much more deeply

⁷⁹ Stephen Jaeger kontesterer periodifiseringen. Han mener gjennombruddet for siviliseringsprosessen fant sted ved den osmanske kongens hoff på 900-tallet, ikke hos europeiske fyrster på 1100-tallet, se Stephen Jaeger. *In the origins of courtliness: civilizing trends and the formation of courtly ideals (939-1210)*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1985.

⁸⁰ Knut Kjeldstali. «En freudiansk funksjonalist» i T. E. Førland (red.), *Norbert Elias: en sosiolog for historikere? I Tid og Tanke*, 1, Oslo, 1997: 91-102.

⁸¹ Mennell. 1992, s. 94-111.

into the fabric of our drive-economy as self-restraints, that the unveiled intensity of this piety, belligerence, or cruelty appears to be contradictory.⁸²

Emosjonsforståelsen som ligger til grunn for teorien om siviliseringsprosessen hviler på en streng dikotomi mellom følelse og fornuft. Middelalderen er perioden hvor «the drives, the emotions were vented more freely, more directly, more openly» og det moderne den der «social taboos are built much more deeply into the fabric of our drive-economy as self-restraints».⁸³ Teorien om siviliseringsprosessen forutsetter videre en nær forbindelse mellom vrede og vold.⁸⁴ Elias mener «rapine, pillage and murder» var standard praksis i krigersamfunnet i middelalderen. «Outbursts of cruelty did not exclude one from social life ... The pleasure in killing and torturing others was great, and it was a socially permitted pleasure».⁸⁵

Anton Rygg og Arnved Nedkvitne har anvendt teorien om siviliseringsprosessen for å kaste lys over forholdet mellom samfunnsutvikling og mentalitetsutvikling i norrøn middelalder.⁸⁶ De mener det var større rom for spontanitet på Island enn i Norge. I det islandske æresamfunnet ble ikke vold betraktet som et nødvendig onde, men noe som hadde verdi i seg selv.⁸⁷ Volden ble ikke brukt for å renske bort uønskede elementer (som i moderne statssamfunn), men for å fremelske gode egenskaper ved store menn. Den impulsive voldsbruken på Island må imidlertid ikke forstås som utemmet vill natur, slik Elias tenderer til, men som rasjonell innenfor et statsløst samfunn der det var opp til hvert enkelt hushold å forsvare sin ære: «I en alles kamp mot alle i et føydalt krigersamfunn var langsiktig planlegging generelt vanskelig eller umulig. I morgen kunne en bli fratatt eiendom, makt og liv».⁸⁸ Impulsiv voldsbruk for å forsvare egne interesser kunne i et slikt samfunn tjene den enkeltes interesser, og beherskelse av egne impulser gav, ifølge Nedkvitne og Rygg, små fordeler.

Nedkvitne og Rygg setter middelalderens emosjonalitet i sammenheng med det norrøne æressamfunnet. Men de reproducerer samtidig forståelsen av emosjoner som spontane og forestillingen om middelaldermennesket som impulsivt, uten evne til langsiktig planlegging. Det beherskede og rasjonelle mennesket henvises til kong Håkon Håkonsson hoff, der Nedkvitne og Rygg mener siviliseringsprosessen var kommet lenger enn ellers i samfunnet. De

⁸² Elias, 2000, s. 168-169.

⁸³ Elias, 2000, s. 168-169.

⁸⁴ Se også Steven Pinker. *The better angels of our nature : the decline of violence in history and its causes*. London: Penguin Books, 2011.

⁸⁵ Elias, 2000, s. 163.

⁸⁶ Arnved Nedkvitne & Anton Rygg, 1997. Se også Anton Rygg, 1997.

⁸⁷ Arnved Nedkvitne. «Katharsis og ære. To middelalderlige diskurser om døden» i *Döden som katharsis. Nordiska perspektiv på dödens kultur- och mentalitetshistoria*. Red. av Yvonne Maria Werner. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 2004 s. 39-58, s. 41-43.

⁸⁸ Nedkvitne og Rygg, 1997, s. 20.

mener forfatteren av *Kongespeilet* tar eksplisitt standpunkt mot impulsivitet og ukontrollert atferd, og forfatteren av *Håkon Håkonssons saga* gir en klar positiv vurdering av menn som kontrollerte sin atferd og avsto fra voldsbruk selv i vanærende situasjoner. Nedkvitne og Rygg mener teorien om siviliseringsprosessen på lang vei kan forklare forskjellene mellom det islandske og norske samfunnet, men kritiserer samtidig Elias for å forsømme den rollen kirken, og dens århundrelange propaganda mot vold, spilte i siviliseringsprosessen.⁸⁹

Instrumentell vrede

Norbert Elias har blitt kritisert for det etnosentriske bilde av det spontane og impulsstyrte middelaldermennesket som ligger til grunn for teorien om siviliseringsprosessen. Barbara Rosenwein har kritisert emosjonsforståelsen til grunn for siviliseringsprosessen for å være hva hun kaller «hydraulisk», en form for biologisk reduksjonisme: «the emotions are like great liquids within each person, heaving, and trothing, eager to be let out»⁹⁰. I den hydrauliske modellen er emosjoner ukontrollerte, derfor irrasjonelle, og muligens farlige. Rosenwein mener denne forståelsen av emosjonalitet, som er et resultat av en lang vestlig epistemologisk tradisjon, forutsetter et for skarpt skille mellom emosjonalitet og rasjonalitet.

Kritikken av siviliseringsprosessens etnosentrisme henger sammen med utviklinger i historiefaget på 1960- og 70-tallet. I kognitiv teori og sosial konstruktivisme, forstås emosjoner som uløselig knyttet til kognitiv virksomhet.⁹¹ Emosjonene ses i sammenheng med objektet de retter seg mot og den situasjonen de oppstår i. En kan velge å bli emosjonell (eller vred) avhengig av hva situasjonen krever. Hvis en gir sine følelser et emosjonelt uttrykk, må en vurdere dem med tanke på om de er passende, rettferdige og fornuftige. Emosjonene må således forstås i sammenheng med samfunnets normer. De fysiske og mentale kapasitetene for emosjoner er universelle, men måten disse emosjonene føles og uttrykkes, avhenger av kulturelle normer og individuelle tilbøyeligheter. Fra 1960-tallet ble studiet av emosjonenes normer viktigere enn studiet av emosjonenes «natur».⁹²

⁸⁹ Se også «Anger in Monastic Curses» i *Anger's Past. The Social Uses of an Emotion in the middle Ages*. Red. av Barbara H. Rosenwein. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1998, s. 9-35.

⁹⁰ Barbara Rosenwein. «Worrying about Emotions in History» i *The American Historical Review*, 3 (2002), s. 835.

⁹¹ Rosenwein. 2002, s. 836.

⁹² Se Peter N. & Carol Z. Stearn. «Emotionology: clarifying the history of emotions and emotional standards» i *American Historical Review* 90 (1985), s. 813-836, s. 813; C. Z. Stearns and P.N. Stearns, *Anger. The Struggle for Emotional Control in America's History*. Chicago: University of Chicago press, 1986.

Det er etter hvert blitt skrevet en rekke historiske studier om emosjoner i middelalderen som overskrider dikotomien mellom følelse og fornuft, og som modererer eller korrigerer forestillingen om det barnlige og spontane middelaldermennesket.⁹³ Gerd Althoff setter middelalderens emosjonalitet i sammenheng med middelalderens politiske kultur, og de voldsomme følelsesutbruddene i sammenheng med «the rules of the game».⁹⁴ Politikken var mer preget av direkte, personlige «ansikt-til-ansikt»-relasjoner, og middelaldermennesket skilte ikke like skarpt mellom sine roller, mellom privat liv og offentlig liv, dels var det enkeltpersoner mer enn institusjoner som tok politiske beslutninger. Althoff forstår ikke emosjoner som spontane innskytelser i øyeblikket, men som strategiske iscenesettelser, som demonstrative handlinger (med mening) mer enn private følelser, og regner kongelig vrede som del av kongens styringspraksis: «that is, as part of a personally grounded system of rulership based on a range of unwritten laws»,⁹⁵ som «strategic means of achieving political goals», eller «demonstrative acts and behaviours», rituelle handlinger som «had the goal of transmitting a clear and unmistakable message».⁹⁶ Middelaldermenneskets voldsomme følelsesutbrudd kunne således ha en instrumentell funksjon. Vredesutbruddet tjener en klar politisk hensikt, i det herskeren må gjøre inntrykk i kraft av sin personlighet.

Hans Jacob Orning har studert vrede på denne måten i en undersøkelse av *Sverres saga*.⁹⁷ Han skiller mellom teori (den kristne kongeideologien) og praksis. De viktigste normative kildene til hvordan vrede ble forstått i Norge i høymiddelalderen, *Kongespeilet* og *Gammelnorsk Homiliebok*, reflekterer den kristne kongeideologien: Vrede forstås som noe farlig, og en trussel mot idealet om selvbeherskelse, fordi den er vanskelig å kontrollere. I praksis må vreden imidlertid ses i sammenheng med kongens begrensede og ikke-institusjonelle makt. Mer enn som en reaksjon på lovbrudd, som reflekterte kongens ansvar i den kristne kongeideologien, er kongens vrede en reaksjon på personlige fornærmelser. Når Sverre blir vred på birkebeinerne,

⁹³ Den første som studerte vrede som politisk instrument, se John Edward Austin Jolliffe. *Angevin Kingship*. London: Black, 1955; se også Gerd Althoff. «Ira Regis, a History of Royal Anger» i *Anger's Past. The Social Uses of an Emotion in the middle Ages*. Red. av Barbara Rosenwein. Ithaca: Cornell University Press, 1998, 59-74; Richard E. Barton. ««Zealous Anger» and the Renegotiation of Aristocratic Relationships in Eleventh- and Twelfth-Century France» i *Anger's Past. The Social Uses of an Emotion in the middle Ages*. Red. av Barbara Rosenwein. Ithaca: Cornell University Press, 1998, s. 153-170; White. 1998, s 127-152.

⁹⁴ Se også Sverre Bagge «Vold, spontanitet og rasjonalitet – politisk mentalitet i middelalderen» i *Tid og tanke*. 1. Red. av Tor Egil Førland. Oslo: Historisk institutt, 1997, s. 55-63, og Sverre Bagge. «Det politiske middelaldermennesket» i *Holmgang : om førmoderne samfunn : festskrift til Kåre Lunden*. Red. av Anne Eidsfeldt, Knut Kjeldstadli, Hanne Monclair, Per. G. Norseng, Hans Jacob Orning og Gunnar I. Pettersen. Oslo: Historisk institutt, Universitetet i Oslo, 2000, s. 227-241.

⁹⁵ Althoff. 1998, s. 59.

⁹⁶ Althoff. 1998, s. 74

⁹⁷ Hans Jacob Orning, 2008, s. 155-256. Se også Hans Jacob Orning. «Royal anger between Christian doctrine and practical exigencies» i *Collegium mediaevale* 22 (2009). s. 34-54.

som ikke aksepterte kongens utdeling av krigsbyttet etter et slag i 1197, har han ingen støtte i lovboken *Hirdskra*, eller i de normative kildene *Gammelnorsk Homilieboek* eller *Kongespeilet*: «The King's display of rage ensured that he had his way in this situation, not because his case was better, but because his men were frightened by his reaction».⁹⁸ Vrede kan således forstås best som et instrument for å skremme sine motstandere, til å presse gjennom sin vilje: «The king's anger can be considered both as a reaction to personal insults and as the means to restore his lost respect».⁹⁹

Jeg har nå identifisert to teoretiske perspektiver på vrede. Et overordnet spørsmål med denne oppgaven vil være i hvilken grad middelaldermennesket handlet ut fra nøye vurderingen av konsekvensene av sine handlinger, eller ut fra spontane innskytelser i øyeblikket. Videre, vil jeg undersøke om vreden i kildematerialet best forstås som uttrykk for konge- og kirkemaktens voksende innflytelse i samfunnet, eller som uttrykk for en verdslig feidekultur der kongens makt er basert på personlige vennskapsbånd til sine menn? Jeg vil nå redegjøre for de «emosjonelle fellesskapene» som preger kildeforfatternes samtid, som kan knyttes til disse måtene å forstå vrede på.

Emosjonelle fellesskap

Det er viktig å ikke overdrive emosjonene som strategiske maktmidler. Marlen Ferrer har kritiserer Gerd Althoff for å la seg påvirke av det hun mener er en for sterk opposisjon mot Norbert Elias og overvurdere emosjoner som strategiske midler på bekostning av normer og verdier.¹⁰⁰ Hun mener Althoff perspektiver underslår hvordan mennesker internaliseres i kulturer med tilhørende forestillinger om emosjoner og deres utøvelse. Emosjonene er ikke bare skuespill. Dersom emosjonen var ektefølt, ville den trolig være desto mer effektiv siden utvisningen ville være mer oppriktig.

I et forsøk på å bygge bro mellom de spontane og instrumentelle perspektivene på emosjoner, lanserer Barbara Rosenwein begrepet «emosjonelle fellesskap».¹⁰¹ Emosjonelle fellesskap er

⁹⁸ Orning. 2008, s. 184.

⁹⁹ Orning. 2008, s. 184.

¹⁰⁰ Marlen Ferrer. *Emotions in motion : emotional diversity in 13th century Spanish and Norse society*. Oslo: Faculty of Humanities, University of Oslo Unipub, 2008, s. 6, se også s. 434-437.

¹⁰¹ Barbara Rosenwein, *Emotional communities in the early Middle Ages*. Ithaca, N.Y: Cornell University Press, 2006. Se også Barbara Rosenwein og Riccardo Cristiani. *What is the History of Emotions?* Cambridge: Polity, 2018, s. 39-45. Rosenwein er inspirert av William Reddys begrep «emotional regimes», se William M. Reddy. *The navigation of feeling : a framework for the history of emotions*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

«...groups in which people adhere to the same norms of emotional expression and value – or devalue – the same or related emotions». ¹⁰² Rosenwein trekker paralleller til hva Foucault kalte Diskurs, «shared vocabularies and ways of thinking that have a controlling function, a disciplining function» eller hva Bourdieu kalte Habitus, «internalized norms that determine how we think and act and that may be different in different groups». ¹⁰³ Sentralt i disse fellesskap vektlegges «systems of feeling ... What these communities ... define and assess as valuable or harmful to them; the evaluations that they make about others' emotions; the nature of the affective bonds between people that they recognize; and the modes of emotional expression that they expect, encourage, tolerate and deplore». ¹⁰⁴

Den vreden som kommer til uttrykk i kildematerialet skal jeg studere i lys av sentrale verdsett, eller «emosjonelle fellesskap» i det nordiske middelaldersamfunnet. Disse emosjonelle fellesskapene er 1. Kristendommen (eller kristen vrede) og 2. Den tradisjonelle æren (verdslig vrede). Arnved Nedkvitne og Anton Rygg knytter disse verdsettene til hvert sitt samfunn, henholdsvis statssamfunnet og føydalsamfunnet. ¹⁰⁵ Et av denne oppgavens sentrale perspektiver er imidlertid hvordan emosjonelle fellesskap kan leve side om side innenfor det samme samfunnet, også innenfor den samme kilden. Rosenwein har kritisert teorien om siviliseringsprosessen for å bare åpne for eksistensen av to «emosjonelle fellesskap»: Middelalder (da emosjonene var på) og modernitet (emosjonene er av): «More than one emotional community may exist – indeed normally does exist – contemporaneously, and these communities may change over time». ¹⁰⁶

Kristen vrede

I den katolske lære er vrede en av syv dødssynder. Vrede blir forstått som en last og er klanderverdig. Den er fraværet av selvbeherskelse og assosieres gjerne med vold og grusomhet. I Paulus brev til efeserne, leser vi «Slutt med all slags hardhet, hissighet, sinne skrål og spott og all annen ondskap. Vær gode mot hverandre, og vis medfølelse, så dere tilgir hverandre slik Gud har tilgitt dere i Kristus». ¹⁰⁷

¹⁰² Rosenwein. 2006, s. 2.

¹⁰³ Rosenwein. 2006, s. 25.

¹⁰⁴ Rosenwein. 2002, s. 842.

¹⁰⁵ Nedkvitne og Rygg, 1997; se også Rygg, 1997.

¹⁰⁶ Rosenwein. 2006: s. 2.

¹⁰⁷ Paulus. *Den Hellige Skrift : Bibelen*. Stuttgart: Det Norske Bibelselskap, 1978, Ef. 4:32.

Men vrede blir ikke ensidig fordømt i den kristne lære. I Efeser-brevene leser vi også «Blir dere sinte, så synd ikke, og la ikke solen gå ned over deres vrede».¹⁰⁸ Gud beskrives mange ganger som vred i *Det gamle Testamentet*. I *Det nye testamentet* blir Jesus sint på kjøpmennene og pengevekslerne på tempelplassen i Jerusalem.¹⁰⁹ Jesus lager seg en svepe av tau og «drev dem alle ut av helligdommen, og sauene og oksene deres med dem».¹¹⁰ Han strør pengevekslernes penger utover og velter bordene deres.

Når kristne teologer skulle forklare denne vreden, lanserte de begrepet om «rettferdig harme» (ira regis). Begrepet hviler på en klar distinksjon mellom Gud og kongen på den ene side, og vanlige mennesker på den annen. Det var bare Gud og konger som kunne bli harme. Kirken sanksjonerte positivt den vreden som var en reaksjon på lovbrudd, og den som motiverte kongene til å krige mot hedninger for kristendommens sak. For vanlige mennesker var vrede imidlertid en dødssynd, den førte til kaos og anarki.

Vi gjenkjenner denne formen for vrede i norrøne, normative kilder som *Gammelnorsk Homiliebok* og *Kongespeilet*. De to viktigste kildene til holdninger om vrede i norrøn middelalder. Vrede forstås som mangelen på selvkontroll, og er klanderverdig.¹¹¹ Men *Homilieboken* skiller klart mellom vrede som synd og vrede som rettferdig harme: «Det sinnet er av det onde som gjør mennesket så opphisset at det mister dømmekraften. Men når mennesket blir sint over synd, eller på seg selv fordi det handler galt, da er sinnet rettferdig».¹¹² *Kongespeilet* skiller klart mellom kongens plutselige vrede og hans rettferdige harme.¹¹³ Det er bare den siste som er legitim. Kongens rettferdige harme ble ansett som en legitim reaksjon på lovbrudd, samt, i rettferdighetens navn, en viktig drivkraft i forbindelse med utenlandskriger, især mot hedninger.

Verdslig vrede

Den verdslige vreden er den som kan settes i sammenheng med den tradisjonelle æren. Jeg finner det verdt å merke at jeg med «verdslig vrede» ikke mener hedensk vrede. Både Snorre

¹⁰⁸ Paulus, 1978, Ef. 4:26.

¹⁰⁹ Johannes, 1978, Joh. 2:13-17

¹¹⁰ Joh. 2:15, s. 116

¹¹¹ Ukjent forfatter. *Gammelnorsk Homiliebok*. Oversatt av Astrid Salvesen. Oslo - Bergen - Tromsø: Universitetsforlaget, 1971, s. 37-38, s. 41-42; *Kongespeilet*. Oversatt av Anton Wilhelm Brøgger. Oslo: De norske Bokklubbene, 2000, s. 141; se Orning. 2009, s. 35-39 for en nærmere undersøkelse av vrede i *Gammelnorsk Homiliebok* og *Kongespeilet*.

¹¹² *Gammelnorsk Homiliebok*. 1971, s. 38.

¹¹³ *Kongespeilet*. 2000, s. 141.

og Saxo må regnes som kristne, selv om spesielt Snorres kristendom er ispedd hedenske elementer.¹¹⁴ Æreskulturer er noe som kjennetegner statsløse samfunn. Preben Meulengracht Sørensen mener æren er den viktigste normen i sagasamfunnet.¹¹⁵ I dette æressamfunnet var det viktig å hevne seg i affekt for å gjenopprette æren.¹¹⁶ Vreden var bindeleddet mellom æreskrenkelsen og hevnen.

Den fortellingen som best illustrerer den æresrelaterte, (eller verdslige) vreden i *Heimskringla*, er fortellingen om Asbjørn Selsbane.¹¹⁷ Asbjørn er en stormann i Trøndelag på 1100-tallet som under en handelsferd til Sør-Norge, blir frastjålet sitt korn og fornærmet på det groveste av kongens årman, Tore Sel. Asbjørn hevner seg senere på Tore ved å hugge hodet av ham på kongens gård på Avaldsnes. Episoden er høyst stilisert, og sannsynligvis ikke sann. Men likefult er den et klassisk eksempel på verdslig vrede. Asbjørns reaksjon er spontan. Når han trekker sverdet, befinner han seg på fremmed grunn. Han har ingen av sine egne menn rundt seg. kongen gjester dessuten Tore under helgefreden. Å drepe under helgefreden var et brudd på kongens lov.

Men selv ikke spontane og impulsive handlinger kan forstås frigjort fra sin kulturelle kontekst og Asbjørns vrede kan forstås rasjonelt hvis vi ser den i sammenheng med det norrøne begrepet om ære. Kong Olav den Helliges kongedømme på 1000-tallet baserte seg på lite annet enn personlige forbindelser med enkelte stormenn. I dette samfunnet hadde hver mann en verdi, og æren var en anerkjennelse av denne verdi. Æren sa således noe om ens sosiale posisjon, og det var derfor viktig å være på vakt mot fornærmelser som kunne krenke ens ære. Asbjørn kunne ikke unngå at hans skam ble offentlig. Og denne skammen fyrer opp under hans vrede. Det kommer til et punkt hvor han må handle, hvor han ikke lenger kan undertrykke sitt voksende raseri. Hans ære avhenger av det. Hvis ikke Asbjørn handler, er han en liten mann, og «sosialt nullet».

Asbjørn Selsbane er først og fremst en fortelling om middelaldermenneskets kvaler. Asbjørn strekkes mellom kristne ideer om tilgivelse og æressamfunnets krav om hevn. Tiden det tar fra Asbjørn blir fornærmet til han bestemmer seg for å hevne fornærmelsen, vitner trolig om at

¹¹⁴ Annette Lassen. «Saxo og Snorri som mytografer: Hedenskaben i Gesta Danorum og Heimskringla» i *Saxo & Snorre*. Red. av Jon Gunnar Jørgensen; Karsten Friis-Jensen; Else Mundal. København: Museum Tusulanums Forlag, 2010, s. 209-230.

¹¹⁵ Preben Meulengracht Sørensen. *Fortælling og ære : Studier i islændingesagaerne*. Oslo: Universitetsforlaget, 1995, s. 187-211.

¹¹⁶ Ellisif Gjestland. *Emosjoner i sagaen? : en undersøkelse av sorg, sinne og kjærlighet i tre islændingesagaer*. Bergen: E. Gjestland, 1995, s. 35-36.

¹¹⁷ Hkr. OH-saga, kap. 117-121, s. 403-414.

Asbjørn helst bare hadde hevet seg over den. Men samfunnet rundt ham tillater det ikke. Han kan ikke unngå at hans skam blir offentlig.¹¹⁸

Jeg vil nå undersøke i hvilken grad disse to formene for vrede, kristen og verdslig vrede, kan sies å utgjøre i verket som helhet. Videre skal jeg undersøke hvordan kildeforfatterne forstår denne vreden, som spontan eller instrumentell. Det har vært vanskelig å finne en struktur som viser kildeforfatternes til tider komplekse forståelse av emosjoner. Det har ikke alltid vært like enkelt å balansere så komplekse fenomener som emosjon, kultur, mentalitet, litteratur og historie i ett. Jeg har valgt å dele hvert empiriske kapittel inn i to hovedkapitler, i kristen og verdslig vrede. I disse analyserer jeg episodene som jeg mener best lar seg forstå under disse to verdsettene. Det betyr imidlertid ikke at den kristne vreden kan forstås på verdslige måter, og motsatt. Min inndeling i kristen og verdslig vrede er analytisk, og jeg vil forsøke å redegjøre for nyansene som finnes i kildematerialet i de enkelte kapitlene.

¹¹⁸ Sørensen. 1995, s. 207-211.

Kap. 2 Vrede i Heimskringla

Dette kapittelet handler om vrede i *Heimskringla*. Ved å studere sagaene mellom kong Magnus den Gode (1024-1047) og kong Magnus Erlingsson (1156-1184), skal jeg redegjøre for Snorre Sturlasons holdninger til vrede. Snorres objektive og presise fremstilling gir et klart bilde av hva som konkret skjer. Men Snorre avslører ikke sine egne vrede- og voldsmentaliteter. De må utledes fra konkrete episoder. Jeg vil i dette kapittelet gjennomføre en empirisk undersøkelse av en rekke episoder i kildematerialet som jeg deler inn i to hovedkapitler, i «kristen» og «verdslig» vrede, som samsvarer med de emosjonelle fellesskapene jeg skisserte i innledningskapittelet. Spørsmålet vil være hvilken form for vrede, den kristne eller den verdslige, som trer sterkest frem i kildematerialet, og hvordan denne vreden best bør forstås, som spontan eller instrumentell.

Det norrøne substantivet for vrede er *reiði*, med adjektivsformen *reiðr*.¹¹⁹ Adjektivet *styggr* kan også brukes i betydningen frastøtende eller uvennlig.¹²⁰ *Styggr* viser ikke til en persons utseende, som i dag, men oversettes som frastøtende, dvs. en person som, gjennom sin væremåte, støter andre fra seg. Etersom jeg ikke behersker norrønt, vil jeg bruke Geir Pollestads oversettelse av *Heimskringla*. Jeg vil ikke bare se etter situasjoner der termene for vrede brukes, men også situasjoner der det kommer klart frem at noen er vrede.

Kristen vrede

Dette delkapittelet handler om den kristne vreden i *Heimskringla*. Jeg vil undersøke i hvilken grad Snorres holdninger og forestillinger om vrede, samsvarer med de vi finner i kristne, normative kilder fra perioden, som *Gammelnorsk Homilieboek* og *Kongespeilet*. I disse kildene forstås vrede som en trussel mot idealet om selvbeherskelse fordi den er vanskelig å kontrollere. Til grunn for denne forståelsen av vrede ligger en streng dikotomi mellom følelse og fornuft, der følelsene forstås som mindre verdt enn fornuften. Når jeg skal redegjøre for den kristne vreden i *Heimskringla*, mener jeg likevel det er nødvendig å skille mellom legitim og illegitim vrede. *Kongespeilet* skiller klart mellom kongens plutselige vrede og hans rettferdige harme.¹²¹ Kongens rettferdige harme ble ansett som en legitim reaksjon på lovbrudd, samt, i rettferdighetens navn, en viktig drivkraft i forbindelse med utenlandskriger, især mot hedninger.

¹¹⁹ Johan Fritzner. *Ordbog over det gamle norske sprog : 3 : R – Ø*. Oslo: Universitetsforlaget, 1973, s. 60.

¹²⁰ Fritzner, 1973, s. 587.

¹²¹ *Kongespeilet*, 2000, s. 141.

Sverre Bagge har nedtonet påvirkningen fra den kristne kongeideologien på *Heimskringla*.¹²² Han forstår Snorre først og fremst som politisk realist og kyniker, som skiller lite mellom pragmatiske og normative regler i det politiske spillet.¹²³ Den kristne kongeideologien er ikke fraværende, men referansene til kristendommen forstås som et ideologisk rammeverk rundt det sentrale motivet i teksten: Maktkampene mellom kongene og hans magnater.¹²⁴ Samtidig er Snorre kristen. Snorre referer sjelden til ekstern kronologi, men i fortalen til *Heimskringla* nevner han Adam og Eva og syndefloden, hvis overlevende ble stamfedrene og -mødrene til de senere menneskene. Snorre bruker videre religionsskiftet på Island som fikspunkt i diskusjonen om kronologi, og sentralt i verket står den monumentale beretningen om kristendommens endelige seier i Norge, representert ved *Olav den helliges saga*.

Kristen illegitim vrede

Det finnes visse episoder i kildematerialet som synes å støtte opp under det kristne synet på vrede som fraværet av selvbeherskelse, og det kommer tydelig frem at Snorre klandrer aktørene for å komme i affekt. På sin reise til Middelhavslanene, tar Harald Hardråde tjeneste i hæren til grekerdronningen Zoe, og reiser ut på galeiene som seilte i de greske hav.¹²⁵ Høvdingen for flåten er Gyrge, en slektning av dronning Zoe, og i virkeligheten den bysantiske hærføreren Georgos Maniakes, som er sterkt parodiert i Snorres fremstilling. Det tar ikke lang tid før det oppstår en feide mellom Harald og Gyrge. Feiden fremprovoseres av Gyrge når han ønsker å sette opp teltene sine der Harald og hans menn allerede har satt opp sine. Det oppstår en «hissig krangel» mellom dem, og det tas til våpen på begge sider.¹²⁶ Snorre skriver at det er like før det ender med slåsskamp, men «forstandige folk» går imellom og skiller dem.¹²⁷ Snorre forstår vreden som ukontrollert og farlig: Den enes vrede vekker den andres, og ingen vil gi etter og konflikten trappes opp, som er nære å ende i voldshandlinger.

Vreden som oppstår i den «hissige krangelen» mellom Harald og Gyrge, kontrasteres mot den mer «forstandige» oppførselen til mennene som går imellom. Vreden forstås som uforstandig og potensielt voldelig. Snorre virker å mene at Gyrge burde kjenne sin plass overfor Harald, og anerkjenne væringenes rettigheter overfor grekerne. Harald minner Gyrge om at væringene

¹²² Bagge. 1991, 109-110.

¹²³ Bagge. 1991, s. 85-90.

¹²⁴ Bagge. 1991, s. 64-110.

¹²⁵ HH-saga, kap. 3-10.

¹²⁶ HH-saga, kap. 4, s. 48.

¹²⁷ HH-saga, kap. 4, s. 48.

hadde rett til å rå seg selv og være fri i forhold til alle i grekerkongens rike, så nære som de er kongen og dronningen, som de har forpliktet seg til å tjene.¹²⁸ Vi får videre inntrykk av Gyrge som en *eggjanarfiðl*.¹²⁹ Harald og Gyrge blir enige om å avgjøre uenighetene ved loddtrekning, og Harald lurer Gyrge på en måte som kan tyde på at Snorre har holdt ham for å være tilbakestående. Hæren seirer under ledelse av Harald og taper under ledelse av Gyrge. Når Harald forlater Gyrge og grekerhæren sammen med væringene og latinerne, viser det seg snart hva hver av dem er gode for. Harald får stadig seire og bytte, mens grekerne vender hjem til Miklagard: «Det var også andre ting det oppstod uenigheter om, men det endte alltid med at Harald fikk det som han ville».¹³⁰

Haralds vrede kan således lettere forsvares, da den virker å være et resultat av hans store ære, og må forstås på bakgrunn av Snorres fascinasjon for de norske kongene, som kontrasteres mot de hissiges, enfoldige og sjalu grekerne. Når Harald sier opp sin tjeneste hos grekerkongen, blir den greske dronningen Zoe rasende og reiser anklager mot ham. Snorre spekulerer i om anklagene egentlig skyldes sjalusi, at dronning Zoe selv ville ha Harald til mann «og at den egentlige grunnen til beskyldningene mot ham, var at han ville forlate Miklagard – selv om noe helt annet ble sagt utad».¹³¹ Grekerkongen, Konstantinus Monomakus, lar Harald gripe og setter ham i fengsel. Men kong Olav den hellige viser seg for Harald og hjelper ham å flykte. Harald oppsøker huset der grekerkongen ligger og sover, og som straff, stikker han ut begge øynene på ham.

Haralds vrede mot grekerkongen er ikke kristen. Den virker snarere å være Haralds reaksjon på å bli behandlet med mindre respekt enn hva Snorre mener han fortjener, og forstås bedre som Haralds måte å markere seg overfor sine omgivelser. Når Harald blinder grekerkongen, sender han et tydelig signal om at det er han som er størst. Jeg kommer tilbake til denne «instrumentelle» vreden senere i oppgaven. Nå tar vi med oss hvordan Snorre først forstår den «hissige krangelen» mellom Harald og Gyrge som «uforstandig». Den er ikke bare farlig og potensielt voldelig, den virker også å være unødvendig.

¹²⁸ HH-saga, kap. 4, s. 48.

¹²⁹ Johan Fritzner. Ordbog over det gamle norske sprog : 1 : A – Hj. Oslo: Universitetsforlaget, 1973, s. 293.

¹³⁰ HH-saga, kap. 5, s. 49

¹³¹ HH-saga, kap. 13, s. 56

Halldor Snorressons og Finns Arnessons vrede

Forståelsen av vrede som spontan og ukontrollert kommer til uttrykk i flere episoder. Når Harald forlater Gyrgje og grekerhæren sammen med væringene og latinerne, reiser han til Afrika, der han inntar åtti byer, «noen overga seg, andre tok han med storm». ¹³² Så seiler Harald og hans menn over til Sikiløy (Sicilia), der de fortsetter herjingen og beleirer to byer. Under beleiringen av en tredje by som utvikler seg til en hard strid, mister kong Haralds merkesmann, Halldor Snorresson, kongens merke i kampen. Kongen ber Halldor om å ta opp merket, og han griper merkestangen og svarer hissig: «Hvem gidder å bære merket for deg, så umandig som du nå en stund har fulgt det?». ¹³³ Halldors fornærmelse er svært grov. I det norrøne samfunnet var det svært vanærende å bli beskyldt for å være umandig eller kvinnelig. Beskyldningene virker imidlertid urimelige, for Snorre bemerker at det var «mer sagt i sinne enn i sannhet for Harald svingte våpnene så djervt som noen». ¹³⁴

Halldor er islending i tjeneste som Haralds merkesmann og beskrives som en sterk og våpendjerv mann: «Halldor var en storvokst mann, sterk og meget vakker». ¹³⁵ Men han er også «en fåmælt mann, talte tvert og rett ut, og var stivsinnet og sta». ¹³⁶ Dette liker ikke Harald, og Halldor blir bare en kort tid hos kongen. Når Harald ikke straffer Halldor for den grove fornærmelsen, skyldes det trolig at beskyldningene er så urimelige at de ikke er verdt å hisse seg opp over. Halldor kaster skam over seg selv, som virker å være straff nok. Halldor er dessuten en simpel merkesmann, og han kan ikke støtte opp sine «hissige» beskyldninger med voldelige handlinger. I likhet med Gyrgje er han en mann som ikke kan måle seg med Harald, og vi forledes til å tro at noe annet ligger bak, misunnelse eller hat. Harald seirer og tar byen. Halldor får et svært stygt sår i ansiktet som skjemmer ham resten av livet.

Den spontane og ukontrollerte vreden i disse episodene utvises av det Snorre virker å mene er mennesker som er sosialt underlegne den norske kongen. I motsetning til grekerkongen, er de ikke verdt kongens vrede. Den spontane vreden er imidlertid ikke begrenset til enkle menn. Når Finn Arnesson blir tatt til fange av kong Harald Harråde under slaget ved Nisså, blir han ført frem for kongen, som begynner å terge den tidligere jarlen. ¹³⁷ Finn er vred og klandrer Harald for drapet på hans bror Kalv Arnesson. Han fornærmer Harald på det groveste, kaller ham for en hund og hans sønn Magnus for en valp. Harald virker imidlertid bare å more seg over Finns

¹³² HH-saga, kap. 5, s. 49.

¹³³ HH-saga, kap. 10, s. 53

¹³⁴ HH-saga, kap. 10, s. 53

¹³⁵ HH-saga, kap. 36, s. 76

¹³⁶ HH-saga, kap. 36, s. 76

¹³⁷ HH-saga, kap. 66

fornærmelser. Når Harald spør om Finn vil ta imot grid fra sin frenke, Tora, skriver Snorre at Finn sier noen grove ord som ennå blir husket, fordi de viste «hvor sint han var, siden han ikke kunne styre sin egen munn ... Finn var i ulage og valgte ikke sine ord med omhu».¹³⁸

Finn er en sterk vesterviking som har stått høyt i gunst hos kong Harald. Når Harald dreper Einar Tambarskjelve og sønnen Eindride, og blir forhatt for denne «ugjerningen», er det Finn han vender seg til for å be om hjelp til å forlike seg med bøndene, og få Håkon Ivarsson til å love å ikke bli hans motstander. Finn er med andre ord ingen liten mann. Når Harald likevel ikke har behov for å straffe Finns krenkelsers, skyldes det trolig at Finn bare er en skygge av hvem han en gang var. Når Finn føres frem for Harald, er han svakelig og nesten blind. Han er ikke lenger en trussel i det politiske spillet, og Harald demonstrerer at han er fullstendig ufarlig og ikke verd å drepe. Dette styrkeforholdet mellom kongen og hans motstandere er noe jeg kommer tilbake til senere i oppgaven. For nå er det viktigste hvordan Snorre fremstiller Finns vrede som noe klanderverdig. Finn mister kontrollen over sin vrede og ville trolig ha reddet sitt ettermæle om han opptrådte mer behersket.

Halldor og Finns vrede kan vise påvirkningen av den kristne kongeideologien på *Heimskringla*. Deres vrede forstås enten som urimelig (Halldor) eller komisk (Finn). Felles for episodene er hva Snorre virker å mene er fraværet av kontroll. Hverken Halldor eller Finn er konger, men deres vrede kontrasteres mot Harald, som forholder seg rolig og utviser en større selvbeherskelse. Vi gjenkjenner denne formen for vrede i norrøne, normative kilder som *Homilieboken* og *Kongespeilet*. Vrede forstås som fraværet av selvkontroll, og er klanderverdig. Men vreden må imidlertid ikke være påvirket av kristne ideer om selvbeherskelse. Haralds blinding av grekerkongen blir ikke omtalt som uforstandig av Snorre. Den virker mer som en demonstrativ handling som viser Haralds store ære. Best forstås kanskje Snorres fordømmelse, eller misligholdelse av Halldor og Finns vrede i konteksten av det politiske spillet. I det norrøne samfunnet gav det ingen ære å konkurrere mot personer som stod lavere på rangstigen.¹³⁹ Hverken Halldor eller Finn er sterke nok til å understøtte sin vrede med voldelige handlinger, og deres vrede forstås mer som irrasjonelt enn direkte syndig. Jeg kommer som sagt tilbake til styrkeforholdet mellom kongen og hans menn senere i oppgaven. For nå er det viktigste at Snorre forstår vrede som spontant og ukontrollert og holder frem Haralds selvkontroll som eksempel til etterfølgelse.

¹³⁸ HH-saga, kap. 66, s. 100-101

¹³⁹ Jón Viðar Sigurðsson. *Det norrøne samfunnet : vikingen, kongen, erkebiskopen og bonden*. Oslo: Pax, 2008, s. 86-87.

Kong Magnus den Godes vrede

Den spontane og ukontrollerte vreden i *Heimskringla* kommer også til uttrykk i Kong Magnus den Godes konflikt mot helgenkongens motstandere. Når Magnus blir tatt til konge, forventes det av ham at han skal hevne faren og helgenkongens drapsmenn i slaget på Stiklestad. Det er stadig noen som minner kongen om hvor Kalv Arnesson hadde stått på Stiklestad, og det blir vanskeligere og vanskeligere for Kalv å gjøre kongen til lags.¹⁴⁰ Spenningen mellom dem kulminerer i en episode på Stiklestad. Magnus beordrer Kalv å være med ham til Stiklestad, og Kalv svarer at det ikke er hans sak. Kongen reiser seg i «sinne» og sier: «Med skal du, Kalv!». ¹⁴¹ Kongen og Kalv ankommer Stiklestad, og Kalv blir bedt om å vise kongen stedet der kong Olav falt. Kalv viser med spydskافتet sitt hvor kongen falt og kongen blir «blodrød» når han konfronterer Kalv med sine mistanker. Kalv avviser mistankene på en brå måte og går tilbake til hesten, springer opp på hesteryggen og rir sin vei.

Magnus vrede må trolig ses i sammenheng med det norrønes æressamfunnets krav om å hevne krenkelser. Æren spilte en viktig rolle i det norrøne samfunnet.¹⁴² Den var det grunnleggende etiske verdisystemet for de øverste samfunnsklassene, og ved drapet på nære familiedlemmer, især fedre, ble det forventet at handlingene ble hevet. Magnus kan ikke unngå at hans skam over farens død blir offentlig, takket være en utbredt vurderende instans i det norrøne samfunnet, kalt «den offentlige mening».¹⁴³ Når verdien av en handling skulle avgjøres, falt ikke vurderingen på en sterk stat eller kirke, som var begrensede, men på likemenn, gårdsfeller, naboer, tingfæller, samt folk fra andre gårder, familier og ting. Den offentlige mening var således et effektivt styringsmiddel, og ga forutsigbarhet til en verden der skiftende makt-konstellasjoner var vanlige. Men som vi skal se, kunne den offentlige mening også være katalysator for store konflikter.

For kongen legger under seg gårdene Viggja, som Rut hadde eid, Kvistad, som hadde tilhørt Torgeir, og Egge, «med alt det godset Kalv reiste fra».¹⁴⁴ Han straffer også strengt mange av mennene som hadde stått mot kong Olav i slaget ved Stiklestad: «noen drev han fra landet, andre tok han mye gods fra, og for enkelte lot han hugge ned buskapen».¹⁴⁵ Snorre fremstiller

¹⁴⁰ MG-saga, kap. 13, s. 20-21

¹⁴¹ MG-saga, kap. 14, s. 21.

¹⁴² Sørensen, 1995, s. 187-211.

¹⁴³ Sørensen, 1995, 207-211

¹⁴⁴ MG-saga, kap. 15, s. 22.

¹⁴⁵ MG-saga, kap. 15, s. 23.

det som om Magnus mister kontrollen over sin vrede. Bøndene begynner å murre og misnøyen brer seg i landet og sogningene samler en hær, og det går rykter om at de er villige til å møte kong Magnus med våpen om han viser seg der. Kongen bestemmer seg likevel for å reise til Sogn, og tolv av kongens venner møtes til rådslagning og blir enige om å velge ut én mann ved loddkasting som skulle konfrontere kongen med misnøyen. Loddkastingen vitner trolig om at kongens menn var redde for kongens vrede. Sigvat blir valgt, og han dikter en flokk Bersoglisviser som ydmykt kritiserer kongen for å fare for hardt frem. Bersoglisviser viser en klart klanderverdig holdning til Magnus' vrede.

Magnus' vrede virker å gi Norbert Elias rett: Middelaldermennesket mistet kontrollen over sin vrede og kastet seg spontant ut i voldshandlinger.¹⁴⁶ På den annen side er Magnus oppførsel beskrevet som uansvarlig av Snorre, noe som vitner om at volden ikke var sosialt akseptert, som Elias virker å hevde.¹⁴⁷ Fordømmelsen av Magnus' vrede kan vise påvirkningen av den kristne kongeideologien på Snorres verk. Bersoglisviser viser en klart fordømmende holdning til kongens vrede, som vi må gå ut i fra Snorre deler. Snorre skriver at kongen endret sin holdning etter denne «advarselen», noe som tyder på at bøndenes harme var berettiget. Det kan argumenteres for at kongen opptrer som en Rex tyrannus, en urettferdig konge, som lar seg styre av sitt hovmod, og episoden kan forstås i sammenheng med kirkens propaganda mot blodhevn. Selv om Snorre virker å ha forståelse for Magnus vrede, kritiserer han den for å være ukontrollert og overdreven, og virker å mene at kong Magnus burde legge bort sin vrede, respektere eiendomsretten og konsentrere seg om riksstyringen. Det er først når Magnus endrer holdning, og søker råd hos de klokeste blant sine menn, og skriver lovboken Grågås, at han i Snorres ord «nå [ble] en vennsæl mann og elsket av hele folket. Derfor ble han kalt Magnus den Gode».¹⁴⁸

Fremstillingen av kongens vrede trenger imidlertid ikke være influert av kristen kongeideologi. Under Sigvats ydmyke tone, ulmer høvdingene og bøndenes harme. Han advarer om «hærmenn» som «trettes av herjing». De «trykker hoder sammen», stikker nesen «i skinnfellen og tier».¹⁴⁹ Kong Magnus posisjon er således ikke hevet over sine menn, slik vi skulle forvente av en fremstilling inspirert av den kristne kongeideologien, der kongen er innsatt i et guddommelig embete som skal representere den høyeste makten på jorden.¹⁵⁰ Fordømmelsen

¹⁴⁶ Elias, 2000, s. 161-172; Pinker. 2011, s.758, 767-768, s. 781, s. 840.

¹⁴⁷ Elias. 2000, s. 163.

¹⁴⁸ MG-saga, kap. 16, s. 25, min parafrasering.

¹⁴⁹ MG-saga, kap. 16, s. 23-24.

¹⁵⁰ Sigurðsson, 2008, s. 139-144.

av vreden forstås trolig bedre i sammenheng med Snorres idealer om maktbalanse, og skepsis til ideen om enekongedømme. Det virker ikke å være noen kvalitativ forskjell mellom kongen og høvdingene.¹⁵¹ Kalv er ingen uviktig mann. Han var sentral i riksstyringen mens Magnus fortsatt var for ung til å styre selv. Snorre fordømmer således Magnus' vrede som politisk realist. Han mener overdreven grusomhet ikke lønner seg i lengden, fordi det vil vende for mange mennesker mot ham. Dette bryter med teorien om siviliseringsprosessen på ett sentralt punkt: Snorre mener enekongedømmer ikke nødvendigvis var mer fredelige og mindre voldelige enn samkongedømmer. Tvert imot virker Snorre å være av den oppfatning at desentralisering av makten lettere holder freden, idet aktørene kan holde hverandres følelsesliv i sjakk.

Kristen legitim vrede

Kongespeilet skiller klart mellom kongens plutselige vrede og hans rettferdige harme.¹⁵² Kongens rettferdige harme ble ansett som en legitim reaksjon på lovbrudd, samt, i rettferdighetens navn, en viktig drivkraft i forbindelse med utenlandskriger, især mot hedninger. I *Heimskringla* fremstilles flere av kongene som misjonærer, og Snorre er ved flere anledninger opptatt av å vise at kongene tar kristendommen på alvor, ikke minst i fortellingene om kong Harald Hardråde og Sigurd Jorsalfares kristningsferder til Jorsalland.¹⁵³ I disse kristningsferdene, kunne vrede inngå som et naturlig element, og kan forstås instrumentelt som et uttrykk for hatet mot hedendommen. Videre komme den kristne legitime vreden til uttrykk i kampene mot venderne (hedninger) i slaget ved Skotborg-åen på Lyrskogshede og i slaget om Konghelle. Her ledsages kampen mellom kristne og hedninger av voldsomt raseri.

Kristningsferder

Når Harald Hardråde og hans menn har herjet Sikiløy, fører kongen sine menn over til Jorsalaland, og landet kommer ubrent og uherjet og uten motstand i Haralds makt. Kongen fremstilles som en mann som tar helligdommer på alvor. Han bader i Jordanelven og gir store gaver til Herrens grav, til det hellige kors og til andre helligdommer i Jorsalland. Han gir også

¹⁵¹ Bagge, 1991, s. 135.

¹⁵² *Kongespeilet*, 2000, s. 141.

¹⁵³ HH-saga, kap. 12, MS-saga, kap. 3-13.

liv og fred til alle som ber om nåde, og dreper «røvere og andre ufredsfolk».¹⁵⁴ I Stuv skalds kvad fremstilles han nesten som en konge av Guds nåde:

På begge Jordans bredder
brakte egders konge
vrede ord mot voldsåd,
vendte folk fra svikeferd.
Farlig ble da fyrsten,
fór han hårdt mot urett,
straffet hver en skyldig.
salighet hos Kristus.¹⁵⁵

På Sigurd Jorsalfares kristningsferd, kjemper kongen konsekvent mot hedninger, sannsynligvis muslimske maurere. Sigurd inntar kastellet i Sintra i Spania, «der satt hedninger og angrep kristne», og er nådeløs mot hedningene som ikke vil konvertere.¹⁵⁶ «Trassig tok de ikke / troen som han bød dem».¹⁵⁷ Sigurd reiser videre til Jorsalland og bader i Jordanelven. Kong Baldvine I holder et prektig gjestebud for ham og skjenker ham mange relikvier. Han får en flis av det hellige kors, som Kong Baldvine sverger på er det hellige kors som Gud selv var blitt pint på. Kong Sigurd sverger på at han av all sin makt skal fremme kristendommen og, «så sant det lot seg gjøre», få opprettet en erkebisppestol i sitt rike.¹⁵⁸ Han lover å oppbevare korset på den hellige kong Olavs hvilested, og innføre tiende, også for kongen selv. Sigurd følger opp kristningen.¹⁵⁹ Han blir både «sint og skuffet» når kong Nikolas Sveinsson ikke venter på ham når de har avtalt å kristne befolkningen i Småland i Sverige.

Kongenes kristningsferder kan imidlertid også forstås på mer verdslige måter. Det virker ikke å være noen motsetning mellom å kjempe for kristendommen og sin egen personlige berømmelse. Mange steder vinner også kongene store materielle bytter. Det virker videre å være Haralds personlige feide med grekerkongen som er omdreiningspunktet for hans middelhavsreiser, og ikke oppholdet i Jorsalland. Når Snorre fordømmer kong Magnus' vrede mot helgenkongens motstandere, fremstiller han kong Magnus og kong Haralds herjinger mot kristne i Danmark som spektakulære verk. Skaldene omtaler Harald Hardrådes brenning av

¹⁵⁴ HH-saga, kap. 12, s. 55

¹⁵⁵ HH-saga, kap. 12, kvad 85, s. 55

¹⁵⁶ MS-saga, kap. 4, s. 157.

¹⁵⁷ MS-saga, kap. 4, kvad 189, s. 157

¹⁵⁸ MS-saga, kap. 11, s. 162-163.

¹⁵⁹ MS-saga, kap. 24

kjøpstaden Heidaby som en «kraftig krigerdåd». ¹⁶⁰ Snorre virker således å ha en forestilling om et nasjonalt fellesskap som forener de norrøne folkene. Det er kanskje ikke så mye vreden mot kristne som fordømmes, som vreden mot ens egne. ¹⁶¹

Venderkrigene

I *Heimskringla* kommer den kristne vreden kanskje best til uttrykk i krigene mot venderne. ¹⁶² Disse er fulle av kristne referanser og fiendebildet er tydelig: Det er kristne mot hedninger. Venderne blir fremstilt dyriske. De «uler» og «hviner» som hunder. I skildringen av slaget ved Skotborg-åen på Lyrskogshede, blir kong Magnus den Gode og hans menn omringet av en venderhær. Kong Magnus' menn fraråder ham å ta opp kampen. Venderhæren er tallmessig overlegen og beskrives som «uovervinnelig». Men kongen vil likevel kjempe. Han er tung til sinns og mener det er ille om han skal bli nødt til å flykte, for det har han aldri prøvd. Han sover lite om natten og synger sine bønner. ¹⁶³

Neste morgen drømmer Magnus at han ser sin far og helgenkongen Olav den hellige. Olav ber kong Magnus om å angripe venderne når han hører luren hans. Da Kong Magnus senere våkner, klinger det av kirkeklokker i luften, og de av Kong Magnus' menn som har vært i Nidaros, syntes det er som om de ringer med «Glad», klokken som Kong Olav hadde gitt til Klemenskirken. Når venderhæren neste morgen kommer mot kong Magnus og hans menn, springer hele kongshæren opp og stevner mot hedningene. Kong Magnus slenger fra seg ringbrynjen, tar øksen Hel og løper frem foran alle sine menn og hugger med begge hender den ene mannen ned etter den andre. «Langvarig ble kampen ikke. Kongsmennene gikk på med vilt raseri, og hvor de enn støtte sammen, falt venderne i hauger så tettpakket som havrevekster i fjæra». ¹⁶⁴ I slaget mot venderne ved Lyrskogshede, er ikke Kong Magnus bare en verdslig krigshelt. Han er en kristen konge, som bruker vrede aktivt i kampen mot kristendommens fiender.

Slaget om Konghelle inneholder også mange kristne referanser. ¹⁶⁵ På larsok-dagen kommer venderkongen Rettirbur til Konghelle med seks hundre vendiske skuter. Bymennene skynder seg til eiendommene sine i byen, griper sine våpen og går ned til bryggene, der de straks

¹⁶⁰ HH-saga, kap. 34, s. 73.

¹⁶¹ Bagge, 1991, s. 109-110.

¹⁶² MG-saga, kap. 26-29 og MB- og HG-saga, kap. 9-11.

¹⁶³ MG-saga, kap. 26, s. 30.

¹⁶⁴ MG-saga, kap. 28, s. 32

¹⁶⁵ MB- og HG-saga, kap. 10-12

skjønner at det blir en hard kamp, venderhæren «syntes uovervinnelig».¹⁶⁶ Bymennene forsvarer seg likevel lenge tappert, og volder stor skade på den vendiske hæren. Flere ganger tilbyr kong Rettibur bymennene fred, men byfolket aviser tilnærmelsene. Snorre forklarer tapet med at bymennene tilslutt var dumme nok til å stole på hedningene, og overgi kastellet og seg selv til kong Rettibur og hans menn, for hedningene holdt ikke ord og tok alle til fange, både menn, kvinner og barn, «de drepte mange, alle de sårede og de som var så unge at de syntes det ble for brysomt å ta dem med. Alt som fantes av gods i kastellet, ble røvet, og Korskirken plyndret de for alt den hadde av skrud».¹⁶⁷

De kristne vinner ikke i dette slaget som i slaget ved Lyrskogshede. Men Gud blir vred når hedningene stjeler korset som kong Sigurd Jorsalfare brakte hjem fra Jorsalland og setter fyr på kirken og alle husene i kastellet. Dette er den eneste episoden der Gud omtales som vred i kildematerialet. Venderne blir grepet av frykt, og det kommer en forferdelig hete over kongeskipet så venderne tror de vil brenne opp. Kongen ber tolken spørre Andreas prest hva det kommer av, og får til svar at den allmechtige Gud som de kristne tror på, «sendte dem dette til tegn på sin vrede, siden de dristet seg til å berøre hans kors med hendende, enda de nektet å tro på sin skaper».¹⁶⁸ Denne fryktinngytende vreden forstås instrumentelt av Snorre. Den setter frykt i motstanderen: «hedningene ble grepet av frykt på grunn av det underlige som hendte».¹⁶⁹ Kong Rettibur lar Andreas prest forlate skipet med korset, som han trygt bringer tilbake til Solbjargar.

Vrede virker å være instrumentell i kampen mot kristendommens motstandere, og kan vise påvirkningen fra den kristne kongeideologien på Snorres verk. Det er imidlertid ikke venderkrigene, men feiden mellom Magnus den Gode og Sven Ulvsson som er omdreiningspunktet for *Magnus den Godes saga*, og konflikten mellom Magnus Blinde og Harald Gille som er omdreiningspunktet for *Magnus Blinde- og Harald Gilles saga*. Kong Harald og kong Sigurd beskrives dessuten først og fremst som verdslige krigshelter. Harald er «en veldig kriger og våpensvinger, sterkere og mer våpenfør enn noen annen mann».¹⁷⁰ «Ingen kunne måle seg med ham i våpendjervhet, og som det fremgår av det som hittil er skrevet, var han også seiersæl».¹⁷¹ Kong Sigurd blir fremstilt som en heroisk middelalderkriger som «ruver

¹⁶⁶ MB- og HG-saga, kap. 10, s. 199

¹⁶⁷ MB- og HG-saga, kap. 11, s. 201

¹⁶⁸ MB- og HG-saga, kap. 11, s. 202

¹⁶⁹ MB- og HG-saga, kap. 11, s. 202.

¹⁷⁰ HH-saga, kap. 36, s. 75

¹⁷¹ HH-saga, kap. 99, s. 128

blant sine menn». ¹⁷² og som «er stor og sterk og mer våpenfør enn andre». ¹⁷³ Disse kongeportrettene minner mer om verdslige krigerhelter enn konger av Guds Nåde. ¹⁷⁴

Konkluderende kommentarer

Fremstillingen av kristen vrede i *Heimskringla* virker å gi Norbert Elias rett. ¹⁷⁵ Middelaldermennesket opptrådte spontant (Finn og Halldor) og kastet seg ut i ville voldshandlinger (Se kong Magnus). ¹⁷⁶ Men middelaldermannen Snorre forstår i disse episodene, vrede som fravær av selvbeherskelse og det kommer klart frem at han klandrer aktørene for å komme i affekt. Fordømmelsen av vreden kan vise påvirkningen fra den kristne kongeideologien på *Heimskringla*, men den kan også forstås i sammenheng med Snorres ideer om maktbalanse. For Snorre fordømmer ikke kong Magnus' og kong Haralds herjinger mot kristne i Danmark. Fordømmelsen av kong Magnus' vrede, viser trolig Snorre som politisk realist og kyniker. Overdreven vrede og grusomhet lønner seg ikke i lengden, fordi kongene får for mange av sine egne mot seg.

Eksempelene overfor viser også hvordan motstridende forestillinger om vrede kunne eksistere innenfor ett og samme emosjonelle fellesskap. ¹⁷⁷ De viser viktigheten av å skille mellom forskjellige former for kristen vrede. Den instrumentelle vreden som utvises på kongenes kristningsferder og i venderkrigene, blir ikke fordømt slik Snorre fordømmer den spontane og ukontrollerte vreden som utvises av Kong Magnus i kampen mot helgenkongens motstandere. Den forstås snarere som instrumentell i kampen for kristendommen, eller mot kristendommens motstandere. Kong Harald Hardrådes vrede mot Konstantinus Monomakus viser videre en vrede som ikke er kristen, men fortsatt ikke klanderverdig. Den forstås ikke som uintendert eller spontan, men virker å være et resultat av krenkelsen grekerkongen har utsatt Harald for, og burde forstås i sammenheng med det norrøne æresamfunnet. Jeg vil nå gjennomgå de episodene som best lar seg forstå i sammenheng med den mer verdslige kulturen.

¹⁷² MS-saga, kap. 21, s. 171

¹⁷³ MS-saga, kap. 21, s. 171

¹⁷⁴ Sigurðsson, 2011, s. 69-70.

¹⁷⁵ Elias, 2006, s. 161-172.

¹⁷⁶ Elias, 2006, s. 161-172.

¹⁷⁷ Rosenwein, 2006, s. 2.

Verdslig vrede

Den verdslige vreden er den som kan settes i sammenheng med den tradisjonelle æren. I *Heimskringla* kommer den til uttrykk i kongenes verdslige kriger, og politiske konfrontasjoner med sine motstandere. Jeg har valgt å dele dette delkapittelet om verdslig vrede inn i underkapitlene «Krig» og «Politikk». I underkapittelet om krig vil jeg undersøke vredens rolle i Snorres krigsskildringer, og i underkapittelet om politikk, undersøker jeg nærmere konkrete episoder mellom kongene og deres fremste utfordrere.

Krig

Fortellingen om kong Harald Hardrådes hærferder i Grekenland viser den kløktige, men også den rasende Harald. Når Harald og væringene reiser på herjing med Gyrgje og hans menn, og hele hæren kjemper sammen, lar Harald sine menn ligge lavt, utenfor selve slagtummelen eller der faren er minst. Snorre skriver at Harald måtte passe på at han ikke mistet vennene sine. «Var han derimot alene med sitt mannskap, kjempet han så voldsomt at han måtte oppnå ett av to, seier eller død».¹⁷⁸

Det finner flere eksempler på at *Heimskringlas* krigere kaster seg spontant inn i krigshandlinger selv om sjansene for å overleve er små. Snorre klandrer imidlertid ikke krigerne for å engasjere seg emosjonelt i kampen, men hyller dem snarere for deres emosjonelle heroisme. Når bonden Olve Stormunn hører om angrepet på Konghelle, springer han straks opp og tar skjold og hjelm og en svær øks i hånda og egger svirebrødrene i samdrikkelaget til kamp: «Opp med dere, karer, ta nå våpnene og la oss skynde oss og hjelpe byfolket; alle vil synes det er en stor skam om vi blir sittende her og tyller i oss øl mens tapre mannfolk våger livet for vår skyld nede i byen».¹⁷⁹ Når bøndene reagerer avisende, farer Olve opp og roper: «Om dere så blir sittende her, alle sammen, så drar jeg alene, og jeg skal nok få tatt livet av en hedning eller to før jeg faller».¹⁸⁰ Olve løper så ned til Konghelle, løfter øksen over hodet, og med forhjørnet slår han til én, «skar opp kjeven og strupen på ham så han gikk baklengs i bakken» og svinger øksen og «kløyver en annen ned til skuldrene».¹⁸¹ Venderne forsøker å flykte, men Olve setter, hardt såret, etter dem

¹⁷⁸ HH-saga, kap. 5, s. 48-49.

¹⁷⁹ MB- og HG-saga, kap. 11, s. 199.

¹⁸⁰ MB- og HG-saga, kap. 11, s. 199.

¹⁸¹ HG-saga, kap. 11, s. 200

og dreper dem alle. Olves emosjonelle reaksjon hylles av Snorre som heroisme: «Det sies blant folk at djervere dåd har ingen øvet».¹⁸²

Krigernes eksplosive villskap kommer særlig til uttrykk hos skaldene, som er en sentral del av *Heimskringla* som Snorres kilder til store slag og påkostede hærferder. Skaldene var norrøne diktere, ofte i kongers tjeneste, og fungerte i skriftløs tid som en slags historikere.¹⁸³ Det kan være problematisk å bruke skaldediktingen som kilde til Snorres mentalitet. Jeg mener dette er sannsynlig. Snorre virker å stole på skaldene i gjengivelsen av kriger og hærferder, og det er generelt liten avstand mellom skaldeforfatter og sagaforfatter i beskrivelsen av store slag.

Skaldene og Snorres til tider usentimentale beskriver av brutale voldshandlinger, kan virke fremmede på moderne lesere. I det islandske æresamfunnet ble ikke vold betraktet som et nødvendig onde, men noe som hadde verdi i seg selv.¹⁸⁴ Volden ble ikke brukt for å renske bort uønskede elementer (som i moderne statssamfunn), men for å fremelske gode egenskaper ved store menn. I det førstatlige samfunnet bekreftet en heroisk krigerdød at krigerne var de moralsk beste og fortjente sin samfunnsmakt. De som døde på slagmarken, ble brakt til Vallhall der de kunne krige hele dagen, og spise svinestek til kvelds. Skaldenes forherligelse av vold er således ikke nødvendigvis irrasjonell eller ukontrollert, men tuftet på bestemte normer, eller krigerkonvensjoner i det norrøne samfunnet. Konvensjonene for voldsutøvelse i dette samfunnet tilsa at det i noen situasjoner var mest ærerikt å kaste seg inn nærkamp og dø ærefult.

Harald Hardrådes vrede

Denne eksplosive villskapen kommer ikke minst til uttrykk i slaget ved Stamford Bridge i 1066, der kong Harald Hardråde kaster seg inn i nærkamp, enda hans sjanser for å overleve er små.¹⁸⁵ Kong Harald og hans menn har lagt igjen sine brynjer i skipene sine når den engelske kongen Harold Godwinson kommer overaskende på dem. Kong Harold presser nordmennene og når Harald ser at sine menn har problemer, går han frem i slaget der våpenregnet er tettest, og det blir en voldsom kamp «med stort mannefall på begge sider».¹⁸⁶ Den norske kongen blir «grepet av en slik villskap at han sprang frem foran fylkingen og hugg om seg med begge hender, så hverken hjelm eller brynje holdt mot ham. Alle som stod nærmest, vek tilbake, og det var nære

¹⁸² MB- og HG-saga, kap. 11, s. 200.

¹⁸³ Jónas Kristjánsson. *Eddas and sagas : Iceland's medieval literature*. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 2007, s. 83-114.

¹⁸⁴ Nedkvitne, 2004, s. 41-43.

¹⁸⁵ HH-saga, kap. 92.

¹⁸⁶ HH-saga, kap. 92, s. 123.

på at engelskmennene flyktet». ¹⁸⁷ Kong Harald blir truffet av en dødelig pil i strupen. Han dør en ærefull død på slagmarken, og han faller sammen med hele skaren av menn som hadde fulgt ham i angrepet. Bare noen få overlever og berger merket.

Haralds eksplosive villskap kan forstås instrumentelt. Han viser villskap, fryktløshet og voldsomhet for å skape frykt i motstanderen. Snorre bemerker hvordan «alle som stod nærmest, vek tilbake, og det var nære på at engelskmennene flyktet». ¹⁸⁸ Denne forbindelsen mellom vrede og frykt kommer til uttrykk mangfoldige steder i Snorres krigsskildringer. Mange ganger viker motstanderne tilbake, som om de var redde. I slaget mellom kong Magnus den Gode og Svein Ulvsson utenfor Århus, står kong Magnus først i skjoldborg, før han springer ut, løper langs relingen på skipet og egger sine menn med høye rop. Når kampen er på sitt skarpeste, springer kongen opp på Sveins skip med sitt følge og går så hardt på at «Sveins menn trakk seg tilbake ... Svein la på flukt med en stor del av sin hær; en mengde av hans menn falt». ¹⁸⁹ Under slaget mot jarlene Morukåre og broren Valtjov ved Jordvik, går kong Harald Hardrådes menn «så hardt på at alle rømte for dem, og det ble et veldig mannefall i jarlehæren. Engelskmennene la på flukt, noen oppover langs elven, andre nedover, men de fleste løp ut i kanalen». ¹⁹⁰ Her forstås ikke vreden ukontrollert, men på samme måte som raseriet mot hedningene i slaget ved Lyrskogshede og slaget om Konghelle. Den forstås som instrumentell i kamp: Den kunne oppildne til handling og skremme motstanderen, særlig i slag mot tallmessig overlegne motstandere.

I motsetning til moderne demokratisk politikk, er Snorres politikk hovedsakelig militær. Kampen for tilhengere foregår ikke i form av valgkampanjer, men i form av krig. Krigsskildringene til Snorre er imidlertid rimelig stereotypiserte. ¹⁹¹ Han virker først og fremst å være opptatt av å beskrive individuelt mot og dramatiske episoder. Kongene holder noen ganger taler før slag, men disse inneholder lite informasjon om strategi, i klar kontrast til *Sverres saga*. ¹⁹² Krigernes vrede i *Heimskringla* er trolig overdreven, og det kan være grunn til å tro at krigerne var mer beregnende i virkeligheten. Dette er av underordnet betydning for denne oppgaven som studerer *Heimskringla* som levning. Her er det interessante hvordan vrede i krig ikke blir fremstilt som irrasjonelt av Snorre. Den oppildner til kamp og setter frykt i motstanderen.

¹⁸⁷ HH-saga, kap. 92, s. 123.

¹⁸⁸ HH-saga, kap. 92, s. 123.

¹⁸⁹ MG-saga, kap. 30, s. 35

¹⁹⁰ HH-saga, kap. 85, s. 116-117

¹⁹¹ se Bagge, 1991, s. 92-97 for en mer utførlig diskusjon.

¹⁹² Hallvard Lie. Studier i Heimskringlas stil : dialogene og talene. Oslo: Hallvard Lie, 1937, 104.

Politikk

Den verdslige vreden kommer videre til uttrykk i politiske konfrontasjoner mellom kongene og deres fremste utfordrere. Den er svar på utfordringer mot kongenes person. I *Heimskringla* kommer den tydelig til uttrykk i en mannjevning mellom kongsbrødrene Øystein og Sigurd Magnusson på Opplandene i 1113.¹⁹³ Trolig forstås mannjevningen best som Snorres forsøk på å tegne et bilde av den ideelle konge. Vi presenteres for to idealer: Kong Øystein, den fredelige og forstandige riksstyreren som er «snarrådig, veltalende og svært dyktig, munter av sinn, vennlig og omgjengelig og derfor aktet og elsket av hele folket».¹⁹⁴ Og Kong Sigurd, den aggressive krigerkongen som var «en myndig og maktkjær mann, en streng dommer som selv holdt loven nøye».¹⁹⁵ Fornærmelsene hagler mellom kongene under mannjevningen og etterpå «tiet de stille, og sinte var de begge».¹⁹⁶ Vi merker oss at det ikke bare er den aggressive krigerkongen Sigurd som blir vred, men også den forstandige riksstyreren Øystein. Vreden forstås ikke klanderverdig av Snorre, noe som viser at vrede er en naturlig reaksjon på å bli behandlet med lite respekt, eller æreløst, i sagasamfunnet.

Denne vreden trenger imidlertid ikke forstås som spontan. Den virker å forstås kontrollert av Snorre idet den ikke fører til voldshandlinger mellom kongsbrødrene. Vreden forstås trolig bedre i sammenheng med det verdslige feidesamfunnet, der kongens makt er basert på personlige vennskapsbånd til sine menn. Vrede kunne i denne politiske feidekulturen brukes instrumentelt for å markere seg ovenfor sine omgivelser. Det finnes utallige episoder der kongene utviser vrede for å sette andre på plass (markere sosiale forskjeller) eller for å tvinge gjennom sin vilje. Kongen har trolig vært avhengig av vrede for å styre effektivt.

Kong Magnus den Gode og kong Harald Hardråde

Den instrumentelle vreden kommer til uttrykk i en konfrontasjon mellom kongene Magnus den Gode og Harald Hardråde.¹⁹⁷ Harald er Magnus farbror. De er samkonger, forholdet mellom dem er spent, og Snorre skriver hvordan mange er ondsinnede nok til å sette dem opp mot hverandre. En natt ligger kongene i samme havn, og dagen etter er Harald først klar til avreise, og seiler med det samme. Kong Magnus seiler først av sted senere, og når han kommer til den

¹⁹³ MS-saga, kap. 21

¹⁹⁴ MS-saga, kap. 21, s. 167.

¹⁹⁵ MS-saga, kap. 21, s. 167.

¹⁹⁶ MS-saga, kap. 21, s. 173

¹⁹⁷ HH-saga, kap. 27, s. 65-67

nye havnen, oppdager han at Harald har lagt sine skip i kongsleiet, «der han åpenbart aktet å bli liggende».¹⁹⁸ Magnus ber sine menn ta frem våpnene og forberede seg på kamp. Når Harald skjønner at Magnus gjør seg klar til strid, ber han sine menn om å kappe landtauene og legge skipene ut av leiet, «nå er han vond, den gode Magnus».¹⁹⁹ Haralds ironiske kommentar viser hvordan Magnus ikke alltid levde opp til sitt gode tilnavn.

Magnus reaksjon må trolig ses i sammenheng med den unge kongens behov for å markere seg ovenfor sine omgivelser.²⁰⁰ Når kong Magnus gir Harald halve kongeriket og retten til å være hans samkonge, stiller han som betingelse at han skal være førstemann i alt som gjelder hilsen, oppvartning og sete. Han krever også retten til kongens plass i havn og ved brygge. Når kongene har fått sine skip på plass, oppsøker Harald med noen menn kong Magnus' skip, og blir tatt vennlig imot og ønsket velkommen ombord. Men kong Harald virker snurt og forventer en forklaring fra Magnus på opptrinnet: «Det er nok sant som det er sagt, at brålynt er barnesinnet; jeg vil derfor ikke regne dette for annet enn en ungdomsgrille».²⁰¹ Men Magnus står på sitt: «Barnesinn var det ikke; det ligger til ætten at jeg ikke glemmer hva jeg gikk med på og hva jeg sa nei til. Om jeg nå hadde gitt etter i denne lille saken, ville det snart ha kommet én til. Jeg akter å holde hele forliket mellom oss, men da må også du rette deg etter det som er avtalt».²⁰²

Episoden mellom Magnus og Harald viser forskjellene mellom kongene. Harald fremstilles svært behersket, men ikke nødvendigvis ettergivende. Når Magnus setter ham på plass, svarer han Magnus: «Det er også gammel skikk at den klokeste gir etter», og går tilbake til skipet sitt.²⁰³ Magnus beskrives som mer aggressiv. Når Magnus står på sitt, trenger det imidlertid ikke være fordi han ikke har kontroll over sin vrede. Vreden må trolig ses i sammenheng med at kong Harald er Magnus' fremste utfordrer om makten i Norge. Både Harald og Magnus er klar over viktigheten av å markere seg. Haralds oppsetsighet er ingen bagatell i et samfunn som mangler sterke markører for hvor makten ligger. Magnus begrunner også sin vrede med domino-teori: «Om jeg nå hadde gitt etter i denne lille saken, ville det snart ha kommet én til».²⁰⁴ Snorre skriver at slike sammenstøt mellom kongene ikke var uvanlige, og det hendte mye som kongene hadde hver sin mening om. Snorre virker imidlertid å støtte Magnus i denne saken. Han skriver hvordan kong Magnus menn mente det var han som hadde rett, mens de

¹⁹⁸ HH-saga, kap. 27, s. 66.

¹⁹⁹ HH-saga, kap. 27, s. 66.

²⁰⁰ Barton, 1998, s. 153-170.

²⁰¹ HH-saga, kap. 27, s. 66.

²⁰² HH-saga, kap. 27, s. 66.

²⁰³ HH-saga, kap. 27, s. 66.

²⁰⁴ HH-saga, kap. 27, s. 66.

«mindre forstandige» syntes Harald var blitt vanæret: «De mest ondsinnede påstod at kong Magnus ville bryte forliket, og at han hadde vært både uhederlig og urettferdig mot kong Harald».²⁰⁵

Når Snorre støtter Magnus kan det tyde på at slike utvisninger av vrede er forholdsvis nøytrale. Magnus har ikke vært uhederlig eller urettferdig mot Harald ved å bli vred på ham. Magnus bruker sin vrede for å presse gjennom sin vilje, og den kan således forstås instrumentelt.²⁰⁶ Interessant er det også å merke at vreden ikke fører til voldshandlinger mellom kongene. Det spente forholdet mellom kongene fortsetter, og «onde tunger pratet så lenge om slik småkrangel at det virkelig oppstod uvennskap mellom kongene».²⁰⁷ Men det fører ikke til åpen konflikt.

Kong Magnus den Gode og Einar Tambar skjelve

Kong Magnus den Godes vrede kommer videre til uttrykk i en episode mellom kongen og Einar Tambar skjelve. Magnus blir vred på Einar når han stiller spørsmålsteget ved hans utropelse av Svein Ulvsson til jarl over Daneveldet.²⁰⁸ Når Magnus kunngjør sin beslutning i høysetet foran sine menn, sier Einar: «For stor en jarl for stor en jarl, fostersønn!».²⁰⁹ Kongen blir «sint» og sier: «Dere gjør dere visst ikke høye tanker om meg, og så vidt jeg forstår, mener dere at noen er for store til å bli jarler, mens andre ikke duger til noe».²¹⁰ Ved å omtale Svein negativt, devaluerer Einar både Svein og kong Magnus, ettersom Svein er kongens mann. Svein direkte og Magnus indirekte. Einars kommentar kan således tolkes som en fornærmelse, og Snorre klandrer ikke Magnus for hans vrede. Den virker derimot å være en naturlig reaksjon på det som kan tolkes som det Snorre mener å være en ubesindig eller dumdristig kommentar fra Einars side.

Igjen virker Snorre å forklare kong Magnus' vrede med hans behov for å markere seg ovenfor sine omgivelser. Etter at kongen irretsetter Einar, innsetter han Svein høytidelig som jarl foran mennene, ved å feste et sverd i beltet på ham, henge et skjold over skulderen hans og føre ham opp til høysetet, der han må sverge på et skrin med helgenlevninger, troskapsed til kong Magnus før han får plassen ved kongens side. Det virker nesten som om den unge og uerfarne kongen gjør dette for å demonstrere sin selvstendighet foran Einar og mennene. Vreden er mer enn noe

²⁰⁵ HH-saga, kap. 27, s. 66.

²⁰⁶ Se Althoff, 1998; Barton, 1998; White, 1998.

²⁰⁷ HH-saga, kap. 27, s. 66-67.

²⁰⁸ MG-saga, kap. 23

²⁰⁹ MG-saga, kap. 23, s. 27.

²¹⁰ MG-saga: kap. 23, s. 28.

annet demonstrativ.²¹¹ Magnus' reaksjon burde forstås som en reaksjon på det som kan oppfattes som en utfordring fra en av Norges mektigste menn.

Einar beskrives som en dyktig mann som utmerker seg fremfor andre menn. Han beskrives sympatisk av Snorre, og hans forhold til kong Magnus virker i det store og hele å være vennlig. Når kong Magnus dør i hevntoktet mot Svein Ulvsson, trosser Einar kong Harald Hardrådes ønske om å opprettholde momentumet mot den danske kongen, fordi han føler seg mer forpliktet til å følge sin fostersønn, Magnus, til graven og føre ham hjem til hans far. Det er imidlertid ikke sikkert Snorre mener det ligger noble motiver bak Einars beslutning om å føre den avdøde Magnus tilbake til Norge. Kanskje har Snorre ment at han ikke har ønsket å fortsette å bistå den egenrådige Harald i kampen mot Svein Ulvsson. Einars posisjon i Trøndelag er også mer enn sterk nok til å lede et opprør mot kong Magnus. Han eier flere langskip og kan mønstre flere hundre mann. Han er den fremste talsmannen for bøndene i hele Trøndelag og det er han som fører ordet på tinget når kongens menn kom med søksmål. «Einar kjente lovene ut og inn, og manglet ikke mot til å tale lovens ord på tinget, om så kongen selv var til stede. Han hadde alle bøndene på sin side».²¹²

Magnus' vrede må således forstås i sammenheng med Einars mektige posisjon. Ved å bli vred på Einar foran sine menn, har Magnus trolig ønsket å vise de omkringstående hvem som er størst. Vreden er instrumentell og problemløsende. Den markerer klart og tydelig de sosiale relasjonene mellom mennene som er involvert og hindrer videre opptrapping av konflikten.²¹³

Harald Hardråde og Svein Ulvsson

Harald Hardråde fremstilles som en svært behersket mann. Han hever seg over Halldor og Finns fornærmelser, og han gir etter for Magnus den Gode i konfrontasjonen mellom kongene på bryggene. Det er derfor interessant å lese at Harald blir vred på Svein Ulvsson når han forsøker å egge ham til krig mot brorsønnen kong Magnus.²¹⁴ Svein egger kong Harald til å holde tre slag med Magnus, og Harald blir vred fordi Svein behandler ham som en potensiell forræder, og fordi han forsøker å egge ham til å ta en beslutning som han selv synes er uriktig. Harald

²¹¹ Althoff, 1998.

²¹² HH-saga, kap. 43, s. 78-79

²¹³ Barton, 1998.

²¹⁴ HH-saga, kap. 22

minner Svein om hans slektskap med kong Magnus, «og selv om vi nå går mot hverandre med hærskjold, er det ikke dermed sagt at vi ikke siden kan møtes på en sømmeligere måte».²¹⁵

Svein er antagonist i både *Magnus den Godes saga* og *Harald Hardrådes saga*. I likhet med Einar Tambarskjelve er han en stor og mektig mann. I Snorres ord, «en usedvanlig vakker mann, han var stor og sterk, en veldig idrettsmann og en stor taler ... De som kjente ham, var enige om at han hadde alle de egenskaper som kan pryde en god høvding».²¹⁶ Han tilhører den fornemste slekten i Sveariket og har mange venner der, blant andre den mektige Enund Sveakonge. Han har en stor hær og mange skip, og stor støtte i det danske folket, som kaller ham konge. Svein fremstilles videre som en mann med store ambisjoner. Han gir seg selv kongsnavn samme vinter som kong Magnus gir ham styringen over Danmark. Svein er således en trussel mot både kong Magnus og kong Harald, og Haralds vrede er trolig hans forsøk på å presse Svein til å underkaste seg ham.

Men Harald lykkes ikke. Svein blir vred, han «rødmer», og beskylder Harald for uærlighet. Når Harald samme kveld skal legge seg til å sove, legger kongen en trestabbe der han selv skulle ha ligget, og går og legger seg et annet sted, fordi han har en mistanke om at det ikke er «fritt for svik her».²¹⁷ Han forteller sine menn at svogeren Svein ble «ganske opphisset» under møtet.²¹⁸ Harald får rett. Neste morgen står en svær øks fast i trestabben. Haralds vrede er således ikke problemløsende som i tilfelle mellom Magnus den Gode og Einar Tambarskjelve. Den bidrar tvert derimot til å trappe opp konflikten, og kan reflektere hva Steven Pinker forstår som middelalderens innebygde «tit-for-tat retaliation».²¹⁹ Konflikten mellom kong Harald og kong Svein eskaleres og resulterer senere i enorme ødeleggelser på Sjælland. Harald farer over landet og brenner og herjer i vrede. Siden vreden ikke rammer Haralds egne, kan han fritt spille den ut i voldshandlinger, uten å møte fordømmelse hos Snorre.

Harald Hardråde og Tormod Eindrideson

Kong Harald Hardrådes vrede kommer til uttrykk ved flere anledninger. Han blir vred når Tormod Eindrideson tar livet av en av hans nærmeste menn, Hall Kodråsbane. Tormod er en av Haralds sønn Magnus Haraldssons menn, og han reagerer spontant og voldelig når han hører Hall nevnt, og gyver løs på ham og gir ham banehugg. Snorre begrunner Tormods reaksjon med

²¹⁵ HH-saga, kap. 22, s. 61.

²¹⁶ MG-saga, kap 22, s. 27.

²¹⁷ HH-saga, kap. 22, s. 62.

²¹⁸ HH-saga, kap. 22, s. 62.

²¹⁹ Pinker. 2011, s.758, 767-768, s. 781, s. 840.

at Hall var skyld i drapet på Tormods far, Kodrán Gudmundsson. Tormod var bare ett år gammel da faren ble drept, så han kan ikke ha kjent sin far personlig. Tormod handler emosjonelt utfra normene i sagasamfunnet der drap på familiemedlemmer, især fedre, var svært vanærende. Dette kommer til uttrykk når Alv Rode hevner drapet på sin far Ottar Birting, da «syntes [folk] han hadde fått en god hevn, og regnet ham for enda mer til mann enn før».²²⁰ Å hevne seg i affekt var viktig for å gjenopprette den æren Tormod hadde tapt som resultat av drapet på faren.

Når kong Harald får høre beskjeden, blir han «svært harm».²²¹ Han oppdager at Magnus har sluppet Tormod til skogs, og det er nære på at han går løs på sin egen sønn. Denne spontane reaksjonen kan moderere bildet av Harald som selvbehersket. Men kongen mister ikke kontrollen over sin vrede, «venner gikk imellom og fikk dem forlikt».²²² Han lar seg roe ned av sine menn og lar ikke vreden løpe ut i voldshandlinger. Hans reaksjon forstås trolig best i konteksten av det norrøne vennskapssamfunnet.²²³ Dersom en høvding eller konge nektet å bistå sin venn i en konflikt, sendte det signaler til andre av hans venner om at hans støtte ikke var absolutt. Høvdingen eller kongen kunne dermed ved senere anledninger ikke være sikker på hvilken støtte han kunne få. Det var avgjørende å støtte sine venner. Harald må vise at han kan gi sine menn beskyttelse, og iscenesettelsen av vrede kan ha styrket hans oppriktighet. Hans hengivenhet til sin venn kan ha virket mer ektefølt. Hensikten med vreden er jo nettopp å overbevise sine menn om at han er villig til å gi dem den beskyttelsen han har forpliktet seg til. Eksempelet trenger således ikke røkke ved bilde av Harald som selvbehersket. Tvert imot virker Snorre å tilskrive ham en eksepsjonell kontroll over sine følelser, som gjør ham i stand til å skru sin vrede «av» og «på», og utløse den til riktig sted og tid.

Instrumentell vrede

Den instrumentelle vreden i *Heimskringla* er kontrollert og kan brukes av kongene på både verdslige og kristne måter. De fleste eksemplene på den instrumentelle vreden i *Heimskringla* forstås imidlertid best i konteksten av det verdslige feidesamfunnet. Den brukes strategisk av kongene for å sette frykt i sine motstandere. *Heimskringla* gir mange eksempler på det sensitive forholdet mellom kongen og hans menn. Den sinte oppfattes som truende, og ikke uvanlig vegrer de som omgir ham for å tilnærme seg ham av frykt for represalier. Under hengingen av

²²⁰ HS-saga, kap. 14, s. 225, min parafrasering.

²²¹ HH-saga, kap. 72, s. 108.

²²² HH-saga, kap. 72, s. 108.

²²³ Sigurðsson, 2010, s. 31-32.

Tore fra Steig og Egil Aslaksson i galgen på Vambarholm under kong Magnus Berrføtt, bemerker Snorre at «han (kong Magnus Berrføtt) var så sint at ingen av mennene hans dristet seg til å be om fred for dem». ²²⁴ Kongen utgjør åpenbart en trussel når han blir sint. Mennene rundt ham er som regel svært oppmerksomme på hans sinnsstemning og trår alltid varsomt.

Eksemplene jeg har gjennomgått, kan fortelle oss noe om reglene for utvisningen av den instrumentelle vreden, slik de kan ha blitt forstått av Snorre. Vi kan identifisere noen «display rules». ²²⁵ For det første tilhører den instrumentelle vreden i *Heimskringla* mektige menn av en viss status. Vreden i *Heimskringla* er sosialt eksklusiv og bare funksjonell i møte mellom likeverdige. Vreden må understøttes med handling eller vold og tilhører kraftfulle personligheter som er villig til å gå hele veien. Rettes vreden nedover, blir den grusomhet (kong Magnus) og rettes den oppover, blir den komedie (Finn) eller tragedie (Halldor). Den vreden som ikke fordømmes er den som finner sted i spenningsforholdet mellom hovedsakelig likeverdige menn. Snorre trives i spenningene.

For det andre er vreden offentlig. Kongene beskrives aldri som vrede i isolasjon. Kong Magnus den Gode blir sint på Einar Tambarskjelve når han sitter «i høysetet og det var mange folk rundt ham». ²²⁶ Kong Magnus Berrføtt blir sint under hengen av Tore og Egil, ved galgen på Vambarholm. Det må være mange rundt ham for Snorre bemerker at «han var så sint at ingen av mennene hans dristet seg til å be om frem for dem». ²²⁷ Når kongsbrødrene Øystein og Sigurd Magnusson blir sinte etter mannjevningen på Opplandene, er det på Øysteins gård, i manges nærvær. Vredens offentlighet forstås best i sammenheng med høymiddelalderens politiske kultur. ²²⁸ I mangelen på en sterk stat, og institusjonelle markører for maktutøvelse, og der kongene styrte i kraft av sin personlighet, var det avgjørende at kongene viste seg vrede i offentligheten, for å markere klart og tydelig deres stilling ovenfor sine menn, som også kunne være deres motstandere.

Videre kan mine lesninger moderere Norbert Elias' bildet av middelaldermenneskene som spontane og ukontrollerte, samt teorien om siviliseringsprosessens og voldssamfunnets undergangs nære forbindelse mellom vrede og vold. ²²⁹ Etter mannjevningen mellom kongsbrødrene Øystein og Sigurd bemerker Snorre at begge tiet, «og sinte var de begge».

²²⁴ MB-saga, kap. 6, s. 140.

²²⁵ White, 1998, s. 139-140.

²²⁶ MG-saga, kap. 23, s. 27.

²²⁷ MB-saga, kap. 6, s. 140.

²²⁸ Althoff, 1998, s. 74; Bagge, 2000, s. 236-238.

²²⁹ Elias. 2000, s. 163; Pinker. 2011, s.758, 767-768, s. 781, s. 840.

Snorre skriver videre hvordan det hender flere ting mellom brødrene som viser at hver av dem ønsket å fremheve seg og sitt, og at den ene gjerne ville overgå den andre: «Likevel holdt de fred med hverandre så lenge de levde».²³⁰ Det er faktisk bare én av episodene ovenfor som ender i voldshandlinger. Når Harald blir vred på Sven, forsøker Sven om natten å drepe ham, noe som initierer en voldsom feide mellom dem. I de andre episodene jeg har gjennomgått, ledsages ikke vreden av voldshandlinger. I mange av episodene nevnt overfor virker det rett og slett ikke å være behov for vold. Vredens trussel om kommende represalier er tilstrekkelig. Å bli vred er altså ikke nødvendigvis det samme som å kaste seg spontant ut i voldshandlinger. Vreden virker bedre å forstås som et tegn på hvor langt en mann er villig til å gå. Er den personen som vreden rettes mot, villig til å gå like langt, blir det konflikt. Hvis ikke, nedtrappes konflikten og vreden etablerer en ny sosial orden. Vreden kan således forstås som konfliktdepende, eller problemløsende: Den tvinger motstanderen til å bøye av, og hindrer ytterligere opptrapping av konflikten.²³¹ Vreden fører paradoksalt nok til mindre vold.

Vreden som utvises i episodene ovenfor burde således forstås instrumentelt, som «strategic means of achieving political goals», eller «demonstrative acts and behaviours», rituelle handlinger som «had the goal of transmitting a clear and unmistakable message».²³² Den instrumentelle vreden kommer kanskje best til uttrykk i en av *Heimskringlas* siste helter. Den rasjonelle og kalkulerende politikeren Erling Skakke. Han overskrider dikotomien mellom følelse og fornuft, idet han anses som «hjerteløs og hard», men fører seg samtidig med «ro og verdighet».²³³ Hans vrede er ikke spontan og styres ikke av hans hevntanker. Den er kald og rasjonell. Han skjeller ut dem han lar beholde livet, og sier lite eller ingenting, eller snakker helt rolig til dem han har bestemt seg for å drepe. Hans rasjonelle forhold til vold kommer ikke minst til uttrykk i en episode med sønnen kong Magnus Erlingsson. Magnus går, på initiativ for sine venner, i forbønn for Harald Sigurdsson, men Erling svarer: «Et slikt råd gir dine venner deg, men du kommer ikke lenge til å styre ditt rike i fred hvis du alltid vil følge ditt gode hjerte».²³⁴

²³⁰ MS-saga, kap. 21, s. 173.

²³¹ Barton, 1998.

²³² Althoff, 1998, s. 74.

²³³ ME-saga, kap. 37, s. 293.

²³⁴ ME-saga, kap. 37, s. 292.

Konkluderende kommentarer

Den verdslige vreden i *Heimskringla* kommer til uttrykk i Snorres kriger og beskrivelser av politiske konfrontasjoner mellom kongene og hans menn. I Snorres krigsskildringer klandrer han ikke krigerne for å engasjere seg emosjonelt i kampen, men berømmer dem snarere for deres emosjonelle heroisme. Denne villskapen kan forstås rasjonell innenfor konteksten av det norrøne krigersamfunnet, der den brutale volden fremelsker gode egenskaper ved store menn. Kampen hentet ut det beste i mennesket, og viste hvem som var ærefull og ikke. Snorres krigsskildringer er imidlertid stereotypiserte. Han virker først og fremst å være opptatt av individuell tapperhet og dramatiske episoder. Men vreden forstås fortsatt instrumentelt: Den oppildner til kamp og setter frykt i motstanderen.

I det politiske spillet mellom kongene og hans menn, virker vrede å være et svar på visse handlinger eller utfordringer mot kongenes person. I disse situasjonene fremstilles ikke vreden som om den var uintendert, eller ukontrollert, som i tilfelle Halldor eller Finn, men svar på handlinger der kongen synes seg urimelig behandlet. Hans makt er personlig, og må forsvares deretter. Vreden virker problemløsende, i det den markerer sosiale forskjeller klart og, og forhindrer en videre opptrapping av konflikten. Det beste eksempelet på denne instrumentelle vreden er Erling Skakke, som beskrives som helt rolig og kontrollert når han lar folk henrette og blir vred på de han bestemmer seg for å leve. Erling bruker vreden for å sette på plass sine menn.

Konklusjon: Vrede i Heimskringla

Noe av *Heimskringlas* verdi ligger i dens flertydighet. Vi finner æresrelatert vold, påkostede hærferder, kristne mirakelberetninger, milde, fredssøkende konger og rasende krigshissere. Det er en ambivalens hos Snorre som gjør mange fortolkninger mulige. For en historiker kan dette være krevende, men desto mer spennende for en leser. Noen har argumentert for at slike flertydige, flerstemte verk ligger nærmere den historiske virkelighet enn normative kilder som lover, fordi de bedre gjenspeiler den kompleksiteten som utgjør den historiske virkelighet.

Det gjør imidlertid arbeidet med å utlede sammenhengende holdninger hos kildeforfatteren vanskeligere. Snorre virker som en sammensatt mann med bakgrunn fra flere miljøer. Han fusjonerer norrøn gudetro og krigeridealer med kristen mystikk. Selv om den samme ambivalensen også delvis lar seg spore i Snorres forestillinger om vrede, er det den verdslige vreden som er mest fremtredende: Vreden utløses ofte av krenkelser mot kongenes person. Det

finnes eksempler på kristen vrede, men som jeg har vist, lar disse seg også forstå på mer verdslige måter.

Snorre virker i det hele å fordømme to former for vrede: Den komiske (Halldor og Finn) og den grusomme (Kong Magnus). Men hvorvidt en i *Heimskringla* lastes for å reagere med vrede, avhenger av hvem en er, og i hvilken situasjon vreden forekommer. Vreden utløses alltid offentlig, og bare dersom fornærmeren er av en viss sosial status, altså en trussel mot kongen. Vreden burde derfor ikke forstås som spontan og ukontrollert, men som instrumentelle handlinger i en verdslig feidekultur, der kongens makt var personlig, og måtte forsvares deretter. Den spontane, eliasianske vreden i *Heimskringla* virker å være begrenset til enkle mennesker som ikke deltar i spillet om tronen, og fremstilles som irrasjonell.

Mine lesninger kan således moderere teorien om siviliseringsprosessens bilde av middelaldermennesket som spontant og ukontrollert og voldelig. Den dikotomien mellom «rasjonell» og «emosjonell», som ligger til grunn for teorien om siviliseringsprosessen, virker å være fraværende i Snorres emosjonelle repertoar. Vrede kunne være sentral i rasjonelle beslutningsprosesser. I mange tilfeller virker det rasjonelt å bli emosjonell.

Kap. 3 Vrede i *Gesta Danorum*

Dette kapittelet handler om vrede i *Gesta Danorum*. Ved å studere bøkene mellom 10. og 14. bok, skal jeg redegjøre for Saxos holdninger til og forestillinger om vrede. På noen områder er det enklere å utlede Saxos holdninger, fordi han selv er langt mer tilstede i teksten. Han bryter inn og kommenterer menneskene og begivenhetene han skriver om. Han lar sine egne følelser, sin egen vrede, komme til uttrykk. Dette henger sammen med Saxos valg av sjanger. Saxo skriver seg inn i en vesteuropeisk historieskrivingstradisjon der direkte eller indirekte moralisering er normen.²³⁵ *Gesta Danorum* er videre skrevet på bestilling fra erkebiskop Absalon som var en nær barndomsvenn av kong Valdemar og en av Hvide-klanens fremste medlemmer. Dette har trolig lagt visse føringer for Saxos fremstilling av Kong Valdemar og Hvide-klanens medlemmer, samt kong Valdemars farfar Knud den hellige, som kong Valdemar ønsket å gjøre til helgen.

Det latinske substantivet for vrede er *Ira*.²³⁶ *Malevolentia* kan også brukes i betydningen ond vilje, hat eller misunnelse.²³⁷ Jeg behersker ikke latin, og kommer derfor til å ta i bruk Peter Zeebergs oversettelse, og ikke bare se etter episoder der termen for vrede er brukt, men også der det kommer klart frem at noen er vrede. Jeg vil, som i kapittelet om *Heimskringla*, gjennomføre en empirisk undersøkelse av en rekke episoder i kilden som jeg deler inn i to hovedkapitler, i «kristen» og «verdslig» vrede, som samsvarer med de emosjonelle fellesskapene jeg skisserte i innledningen. Spørsmålet vil være hvilken form for vrede, den kristne eller den verdslige, som trer sterkest frem i kilden, og hvordan denne vreden best bør forstås, som spontan eller instrumentell.

Kristen vrede

Dette delkapittelet handler om den kristne vreden i *Gesta Danorum*. Jeg vil undersøke i hvilken grad Saxos holdninger og forestillinger om vrede samsvarer med forståelsen av vrede i den kristne kongeideologien. Til grunn for denne forståelsen av vrede ligger en streng dikotomi mellom følelse og fornuft. Vrede forstås som en trussel mot idealet om selvbeherskelse fordi den er vanskelig å kontrollere. Når jeg skal redegjøre for den kristne vreden i *Gesta Danorum*,

²³⁵ Sverre Bagge. «Fortelling, makt og politikk hos Saxo og Snorre» i *Saxo & Snorre*. Red. av Jon Gunnar Jørgensen, Karsten Friis-Jensen og Else Mundal. København: Museum Tusulanums Forlag, 2010, s. 167-185.

²³⁶ Vibeke Roggen, Egil Kraggerud og Bjørg Tosterud. *Latinsk ordbok : latin-norsk*. Oslo: Cappelen Damm, 2015, s. 449.

²³⁷ Roggen, Kraggerud og Tosterud, 2015, s. 494.

mener jeg likevel det er nødvendig å skille mellom legitim og illegitim vrede. Gerd Althoff har sporet fremvekst av en «Just Anger» i kilder fra europeisk høymiddelalder.²³⁸ Her ble kongen rettferdige harme (*ira regis*) ansett som en legitim reaksjon på lovbrudd, samt, i rettferdighetens navn, en viktig drivkraft i forbindelse med utenlandskriger, især mot hedninger.

Helle Vogt har vist at Saxo ikke bare anerkjente den kristne doktrines moralske overlegenhet. Mange ganger kritiserer han kongene for å ikke leve opp til disse idealene.²³⁹ Jeg deler dette kapitlet inn i to delkapitler. Først vil jeg gjennomgå den kristne illegitime vreden, der vrede forstås som klanderverdig, før jeg gjennomgår den kristne legitime vreden, der vrede forstås som instrumentell i kampen mot kristendommens motstandere. Undersøkelsen kan vise oss i hvilken grad den kristne kongeideologien har vært med på å prege utformingen av Saxos verk.

Kristen illegitim vrede

Når vi skal forstå Saxos kristne illegitime vrede må vi vende tilbake til dikotomien mellom følelse og fornuft, som virker å ligge til grunn for Saxos forståelse av emosjoner. Noen steder er Saxo helt eksplisitt i kontrasten mellom følelse og fornuft. På Kong Valdemars reise til den tysk-romerske keiseren, blir kongen vred når hans rådgiver Esbern Snare kritiserer ham.²⁴⁰ Esbern er forundret over at kongen er så ivrig etter å komme av sted på den lange reisen uten lokal eskorte til den «dybt upålitelige keiseren!».²⁴¹ Kongen, som «havde det med af give sin vrede udtryk i få ord (for han sagde ikke meget når han var ophidset)», beskylder Esbern for å være engstelig.²⁴² Saxo skriver hvordan Esberns «fornuftige råd» blir feiet til side av kongens «forhastede ilterhed», noe som viser hvor Saxos sympatier ligger.²⁴³ Saxo mener det viser «hvordan fornuft og dømmekraft svigter den der bliver slået du af kurs af et anfald av ubesindighed». ²⁴⁴ Saxo kontrasterer kong Valdemars «forhastede ilterhed» med Esberns «fornuft og dømmekraft», og kritiserer Valdemar for å la seg rive med av egne følelser og mener trolig kongen burde gjort bedre i å lytte til sine rådgivere.

²³⁸ Althoff, 1998, s. 70-73.

²³⁹ Helle Vogt. «Saxo og kanonisk ret» i *Saxo og hans Samtid*. Red. av Per Andersen; Thomas K. Heebøll-Holm. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2012, s. 35-50.

²⁴⁰ Bok 14, kap. 28.

²⁴¹ Bok 14, kap. 28:10, s. 283.

²⁴² Bok 14, kap. 28:11, s. 283.

²⁴³ Bok 14, kap. 28:11, s. 283.

²⁴⁴ Bok 14, kap. 28:11, s. 283.

Kong Sven Estridssons vrede

Kongenes «forhastede» og «ubesindighed» vrede kommer til uttrykk i flere episoder, ikke minst i fortellingen om kong Sven Estridssons vrede.²⁴⁵ Sven fremstilles ikke som en dårlig konge. Han er «vidt berømt for sin rundhåndethed og godgørenhed og kendt for sin fuldkomne medmenneskelighet på alle felter».²⁴⁶ Saxo roser hans ivrige innsats for å grunnlegge og utsmykke kirker, og for å ha «uviklede sit land, ... frem mod en langt mere forfinet gudsdyrkelse».²⁴⁷ Men kong Sven er også en mann som styres av sine lyster og begjær. Han pleier en rekke utenomekteskapelige forhold og setter barn på mange av sine elskerinner. Sven bestemmer seg tilslutt for å legge vekk sin usømmelige levemåte, og binde seg i ekteskap med den svenske kongsdatteren og sin egen slektning Gyda. Saxo tar imidlertid sterk avstand fra ekteskapet som han kaller for en «forbrydelse» og et «skinægteskab». Han mener bryllupet er «blodskam» og brukes som «sminke for [kong Svens] vanære».²⁴⁸

Biskop Vilhelm reagerer på kongens oppførsel, men når han ikke kommer noen vei med sine «instændige formaninger» og «skarpe, men berettigede» irettesettelser, klager Vilhelm ham inn for biskopen av Bremen, som sender en «from og velgørende» formaning om at han var skyldig i blodskam.²⁴⁹ Kongen blir imidlertid vred og møter «tugt med trusler og erklærede at den uforskammede kritik skulle han nok sette en stopper for med sverdet!». ²⁵⁰ Saxo skriver hvordan kongen heller fulgte sine «voldelige tendenser» enn «de hellige love».²⁵¹ Hans vrede omtales som «en ophidselse der grænsede til vanvid».²⁵² Kongen er nære ved å angripe biskopen av Bremen, men det lykkes Vilhelm å forhindre kongen i å føre planen ut i livet. Biskop Vilhelm lykkes i å besinne kongen som avbryter forholdet: «og pludselig fik mere fornuftige tanker tag i kongen».²⁵³

Kong Svens vrede mot biskopen av Bremen kontrasteres mot biskop Vilhelms «sunde og nyttige forskrifter», og kongen berømmes for å legge vekk sine følelser. Svens vrede legger seg og «fornuftige tanker» får taket i ham: «Ikke alene undertrykte han sin vrede, han opgav også at opretholde den ulovlige forbindelse».²⁵⁴ Men Sven fremstilles fortsatt som en svært ubehersket og impulsiv mann. Han blir rasende når noen av stormennene omtaler ham «mindre

²⁴⁵ Bok 10, kap. 7, s. 71-80

²⁴⁶ Bok 11, kap. 7:1, s. 71.

²⁴⁷ Bok 11, kap. 7:1, s. 71.

²⁴⁸ Bok 11, kap. 7:2, s. 72.

²⁴⁹ Bok 11, kap. 7:3, s. 73.

²⁵⁰ Bok 11, kap. 7:3, s. 73.

²⁵¹ Bok 11, kap. 7:3, s. 73.

²⁵² Bok 11, kap. 7:4, s. 73.

²⁵³ Bok 11, kap. 7:4, s. 73.

²⁵⁴ Bok 11, kap. 7:4, s. 73.

ærbødig» under en fest, «og i sit raseri» sender han noen folk av sted for å drepe mennene når de om morgenen kommer til Trefoldighetskirken for å be.²⁵⁵ Saxos ironiske kommentar «som om det hellige hus var et særligt velegnet sted at myrde mennesker» avslører hva han tenker om kong Svens handling.²⁵⁶ Episoden viser hvor alvorlig Saxo tar brudd på kirkeasylet. Kong Sven beskyldes for å «omskapte fromhedens hjemsted til et grusomhedens værksted og gav efter for sin blodtørst uden det ringeste hensyn til sted eller tid».²⁵⁷ Svens vrede er spontan og forstås klart klanderverdig.

Kong Valdemar den Stores vrede

Dikotomien mellom følelse og fornuft, og forståelsen av vrede som spontan og ukontrollert, kommer videre til uttrykk i kong Valdemars den Stores vrede mot falstringene.²⁵⁸ *Gesta Danorum* ble skrevet på bestilling fra erkebiskop Absalon, noe som har preget fremstillingen av hans barndomsvenn Valdemar. Valdemar fremstilles ofte som en behersket mann. Under rådgivningen med Esbern Snare bemerker Saxo at kongen «havde det med af give sin vrede udtryk i få ord (for han sagde ikke meget når han var ophidset)».²⁵⁹ Dette kan tyde på at Saxo mener Valdemars vrede var et unntakstilfelle. Men Valdemars store temperament kommer til uttrykk også i andre episoder.

Under Valdemars kongeperiode, blir Århus utsatt for voldsomme overfall av sjørøvere, og falstringene blir beleiret av en umåtelig stor vendisk flåte. Kongens munnskjenk, som er fanget i beleiringen, overhører en av de lokale falstringene kalle kongens rådgivere for «nogle sløve padder».²⁶⁰ Munnskjenken, som fremstilles som en ondsinnet og selvhøytidelig mann, føler seg så truffet av denne bemerkningen at han formidler den videre til kongen «i en ondsindet udlægning» og en «forvansket form», som om det var en fornærmelse mot kongen selv.²⁶¹ Kongen blir rasende og vil kaste hele befolkningen ut «i en katastrofe» som straff for en enkelt «ubetænksom bemerkning».²⁶² Hans vrede «flammer op», og han beskylder falstringene for landsforræderi, som ifølge Saxo er det «værste af alt ... og påstod at de holdt venderne underrettet om alle de planer der blev lagt imod dem».²⁶³ Saxo er opptatt av å forsvare

²⁵⁵ Bok 11, kap. 7:11, s. 75.

²⁵⁶ Bok 11, kap. 7:11, s. 75.

²⁵⁷ Bok 11, kap. 7:11, s. 75.

²⁵⁸ Bok 14, kap. 22.

²⁵⁹ Bok 14, kap. 28:11, s. 283.

²⁶⁰ Bok 14, kap. 22:1, s. 243.

²⁶¹ Bok 14, kap. 22:1, s. 243.

²⁶² Bok 14, kap. 22:2, s. 244.

²⁶³ Bok 14, kap. 22:2, s. 244.

falstringene mot kongens anklager, og kritiserer kongen for å gjøre det til en forbrytelse å holde seg på vennskapelig fot med fienden for å redde livet. Som straff bestemmer kongen seg for å jevne Falster med jorden. Dette omtales som et feilgrep av Saxo, som «hans katastrofale forehavende» og «morderisk ... og ugudelige plan».²⁶⁴

Kong Sven og kong Valdemars vrede fordømmes av særlig to grunner. For det første er den ukontrollert og farlig, som kommer frem av Saxos beskrivelse av Svens vrede som «en ophidselse der grænsede til vanvid».²⁶⁵ Hans vrede kontrasteres mot den mer «fornuftige» og «besinnede» oppførselen til biskop Vilhelm.²⁶⁶ Kong Valdemar på sin side, lar seg rive med av «mandens gemene opfordringer», og lar seg «hidse op» av «ondsindet rådgivning».²⁶⁷ Vreden spinner ut av kontroll og fører til voldelige og katastrofale handlinger. For det andre er vreden personlig. Kong Sven blir vred når han blir omtalt «mindre ærbødig». Kong Valdemars vrede er tilsvarende fremprovosert av en personlig fornærmelse mot kongens rådgivere, som kongen trodde var mot ham selv. Det kan virke som om Saxo mener kong Valdemars vrede ville vært en naturlig reaksjon dersom fornærmelsen hadde vært sann. Ellers ville han neppe hatt behov for å fortelle om munnskjenkens innblanding, som ikke opptrer mer i fortellingen, og trolig bare er tatt med for å frikjenne kongen. Samtidig går ikke kongen helt fri, fordi han mister kontrollen over sin vrede og lar den gå utover uskyldige mennesker. Saxo virker å mene at kongene burde heve seg over personlige fornærmelser.

Det forsvaret Saxo mener er best mot personlige fornærmelser, virker å være subtil forakt. På et bryllup i Ribe opptrer kong Knud Lavard i sachsisk drakt og Saxo skriver hvordan han er langt finere kledd enn de øvrige menn. Når Henrik ser Knuds drakt, velter misunnelsen opp i ham, og han utbryter «at purpur aldri kunne sikre Knud mod sværd, hvortil Knud svarede at Henrik ikke var spor mere sikker i sine forhuder».²⁶⁸ Saxo berømmer Knuds kommentar, «en elegant udlevering af Henriks bondskhed, og en finere måde at give igjen på stikleriene til hans prægtige dragt end trusler eller skældsord».²⁶⁹ Kong Knuds reaksjon er trolig det beste forsvar mot personlige fornærmelser av typen kong Sven og kong Valdemar blir utsatt for i eksemplene ovenfor. Kong Sven og kong Valdemar hadde kanskje sluppet Saxos fordømmelse ved å heve seg over fornærmelsene, med Knuds elegante kommentar.

²⁶⁴ Bok 14, kap. 22:3-4 s. 244-245, min parafrasering.

²⁶⁵ Bok 11, kap. 7:4, s. 73.

²⁶⁶ Bok 11, kap. 7:4, s. 73.

²⁶⁷ Bok 14, kap. 22:2, s. 244.

²⁶⁸ Bok 13, kap. 5:4, s. 141.

²⁶⁹ Bok 13, kap. 5:4, s. 141.

Kong Svend Grathes vrede

Kong Svend Estridsson og kong Valdemar den Stores vrede kommer til uttrykk i konkrete episoder. Svend Grathes vrede er mer langvarig og forbitret og strekker seg over flere sider. Det virker å være mer karakteristisk for Svend som person, og næres av hans mistenksomhet mot sine nærmeste. Når folket i Skåne kommer i strid med sine høvdinger og samles under våpen i Arnedal, blir kong Svend nervøs for at opptøyene skal spre seg i hele riket, og seiler straks over fra Sjælland til Skåne og møter frem ved bøndernes ting med en betryggende styrke krigere.²⁷⁰ Når han trer inn i mengden, blir han overøst av protester og beklagelser. Når han rekker sin høyre hånd i været for å forlange stillhet, kaster forsamlingen stener på ham: «Så voldsomt flammede nu det rasende oprør at de ikke havde den mindste respekt for kongens myndighed».²⁷¹

Toke Signesøn, en nær venn av kong Svend, springer midt inn i folkemengden, og med sine «fornemme talegaver», knekker han «forsamlingens åndløse larm».²⁷² Skåningene roer seg, men Svend bestemmer seg så for å straffe dem for det han mener er en «majestætsforbrydelse».²⁷³ Han er forbitret over å ha blitt hånet, og herjer hele landsdelen, og berøver opprørets bakmenn liv og eiendom. Saxos fordømmelse av Svends vrede kommer til uttrykk i kongens valg om å straffe Toke, på tross av at det er hans talegaver kongen kan takke for å ha «undgået folkets vrede».²⁷⁴ Kong Svend beskylder Toke for i hemmelighet å ha «hidset» folket opp mot ham: «Så vild og grusom var hans vrede at han ikke kunne skelne mellom ven og fjende».²⁷⁵

Den vreden kong Svend viser mot sine nærmeste virker å være et uttrykk for det Saxo mener er hans paranoia, og kommer til uttrykk i flere episoder. Under striden mot Knud Magnussen V, blir kong Svend angrepet av Knud mens han oppholder seg i Roskilde. Han spør Peder Thorstensøn om råd, som ber kongen enten overøse sine riddere så vel som bøndene med gaver og begunstigelser eller forsøke å innsmigre seg hos sine egne slektninger. Men Svend lytter ikke til Peders «kloge svar og gode råd», og oppfatter «de nyttige formaninger» som «det rene tågesnak».²⁷⁶ Når Peder råder ham til å reise til Skåne, fordi han har flere venner der enn på

²⁷⁰ Bok 14, kap. 13, s. 210-211.

²⁷¹ Bok 14, kap. 13:1, s. 210.

²⁷² Bok 14, kap. 13:2, s. 210-211.

²⁷³ Bok 14, kap. 13:2, s. 211.

²⁷⁴ Bok 14, kap. 13:2, s. 211.

²⁷⁵ Bok 14, kap. 13:2, s. 211.

²⁷⁶ Bok 14, kap. 16:7, s. 219.

Sjælland, rynker han bare på nesen over rådet. «Ja, han var så opfyldt af vrede at det stod i vejen for enhver sund dømmekraft. Ude af stand til at styre det raseri der havde grebet ham, svor han på at så længe han havde et eneste skjold, ville han vende det mod Peder».²⁷⁷

Fremstillingen av Svend burde trolig forstås i sammenheng med kong Valdemar den Stores beslutning om å bryte vennskapsbåndet med kongen og tilslutte seg Knud Magnussen under borgerkrigene.²⁷⁸ Saxo har trolig hatt behov for å forsvare Valdemar og andre medlemmer av Hvide-klanens lojalitetsbrudd ved å fremstille Svend på en svært ufordelaktig måte. Måten Svend svikter sine nærmeste, vitner om at han er en konge som ikke er til å stole på. Kong Svend fremstilles som en innbilsk mann som tar vervene fra «de fornemme» og gir dem til «gøglere», og innsetter «en flok kvindagtige sjovere» i sin hird.²⁷⁹ Han fremstilles videre som en grisk mann som skummer fløten selv og plyndrer umyndige barn, og setter «jirdmændenes søde liv» over «folkets støtte og styr».²⁸⁰ Han er arrogant. Hans militære ekspedisjon i Sverige forklarer Saxo med hans hovmod. Han fremstilles også som en motstander av kristendommen. Han viser helligbrøde ved å forære den hedenske gudestatuen i Arkona et drikkebeger for å sikre dens velvilje, «og derved satte han en fremmed gudstro over sit eget hjemlands – en helligbrøde som han senere betalte for med en ynkelig død».²⁸¹

Kong Svend Grathes langvarige vrede kan kontrasteres mot kong Sven Estridsson og kong Valdemars den Stores vrede, som begge legger fra seg sin vrede og finner forsoning med kirken. Biskop Vilhelm blir til slutt så vred på kong Sven at han irettesetter ham foran alle hans menn. Valdemar blir straffet av Gud med feber, og han befaler Absalon å sende troppene hjem, noe Saxo positivt omtaler som «en af skæbnens pludselige tilskikkelser».²⁸² Valdemar kommer seg fra sykdommen og skammer seg over det han nå opplever som et feilgrep, «men glædede sig over at en guddommelig irettesættelse havde hindret dem i at føre deres ugudelige plan du i livet».²⁸³ Vi merker oss at det også er vrede som sørger for at kongene legger fra seg sin vrede. Sven blir offentlig irettesatt av biskop Vilhelm, og Valdemar blir irettesatt av Gud selv. På denne måten illustrerer Saxo hvordan deres vrede hører til sjeldenhetene. Gode menn kan bli vrede, men kan bøte for vreden gjennom ydmykhetsritualer. På denne måten kan den kristne verdensordenen gjenopprettes, og ved å fremstille kongene som angrende syndere, rokker ikke

²⁷⁷ Bok 14, kap. 16:7, s. 219.

²⁷⁸ Hermanson, 2013, s. 114-117.

²⁷⁹ Bok 14, kap. 9:2, s. 204.

²⁸⁰ Bok 14, kap. 9:3, s. 204.

²⁸¹ Bok 14, kap. 39:8, s. 319.

²⁸² Bok 14, kap. 22:4, s. 244.

²⁸³ Bok 14, kap. 22:6, s. 245.

deres vrede ved bildet av spesielt kong Valdemar som en konge av Guds nåde. Svend Grathes vrede legger seg imidlertid ikke. Det blir bare verre og verre, og han ender i en «ynkelig død».

Kongenes selvbeherskelse

Når Saxo fordømmer kongenes vrede, trekker han frem deres selvbeherskelse, som eksempler til etterfølgelse. Den store helten i *Gesta Danorum*, erkebiskop Absalon, beskrives som en svært behersket mann. En gang jyderne stimler sammen om Absalon etter deres tilbaketog i kampen mot Kazimar under vendertogene i Rügen, og åpenlyst overdenger ham med skjellsord, og gir ham skylden for deres egne feilgrep, «ja, de begyndte nærmest at klynke som kællinger», opptrer Absalon behersket og lar seg ikke affisere av utskjellingene.²⁸⁴ Han tar hele denne «svada» med den «største sinsro» og står der uanfektet og forandrer ikke en mine.²⁸⁵ Skorre Vagnsøn irretsetter folkemengden for deres utakknemlighet. Og når Absalon legger en plan som lykkes i å drive venderne på flukt, blir hans tidligere kritikere, hans beundrere. «Men besindig og uforstyrrelig som han var, lagde han ikke noget særligt i at blive hævet til skyerne af den lunefulde pøbel og trak på skuldrene ad deres smiger, præcis som han havde gjort det ad deres kritik».²⁸⁶

Saxos vektlegging av selvbeherskelse som ideal kommer videre til uttrykk i konflikten mellom kong Valdemar den Store og erkebiskop Eskil. En dag kong Valdemar sitter med noen venner i Slesvig, fornærmer han det Saxo omtaler som en «pralhals». De tilstedeværende mistolker imidlertid kongens ord, og tror han omtaler erkebiskop Eskil, og videreformidler kongens ord til biskopen, som videre mistenker kongen for å ha ranet ham: «Og med de falske anklager mod kongen afslørede han selv omfanget af den sindssyge der havde grebet ham. Så det er ikke til at sige hvad der var størst, biskoppens vanvid eller kongens tålmodighed».²⁸⁷ Den ene kunne «finde på at tilsvine en helt igennem pletfri mand med de afskyeligste anklager, den anden havde så ren en samvittighed at han formåede at beherske sin vrede over hans bagvaskelser ud over al rimelighed».²⁸⁸

Her kontrasteres Eskils «sindsyge» og «vanvid» med kongens «tålmodighed» og rene «samvittighed». Det er ingen tvil om hvem som utviser den rette reaksjon. Kong Valdemar hylles for sin enestående selvbeherskelse. Det er interessant hvordan Saxo fortsatt virker å mene

²⁸⁴ Bok 14, kap. 42:11, s. 345.

²⁸⁵ Bok 14, kap. 42:11, s. 346.

²⁸⁶ Bok 14, kap. 42:17, s. 348.

²⁸⁷ Bok 14, kap. 26:3, s. 273.

²⁸⁸ Bok 14, kap. 26:3, s. 273.

at vrede er en naturlig reaksjon på Eskils anklager. Valdemar behersker «sin vrede over hans bagvaskelser ud over al rimelighed».²⁸⁹ Eskils beskyldninger må også regnes som en stor fornærmelse mot kongen. Jeg kommer tilbake til styrkeforholdet mellom kongen og hans menn senere. Nå tar vi med oss hvordan kongens «rene samvittighed» gjør ham i stand til å beherske sin vrede. Episoden viser selvbeherskelse som ideal.

Ikke minst kommer kongenes selvbeherskelse til uttrykk i form av deres store mildhet. Når beseirede motstandere skal straffes, berømmer Saxo kongene for å utvise selvbeherskelse i form av mildhet, dvs. ikke la sin vrede bestemme krigens oppgjør. Etter kong Valdemar beseirer Svend Grathe i slaget ved Grathe Moor i 1157, utviser han mildhet overfor de beseirede. Ulf og Detlev blir straffet med døden, men ellers viste Valdemar stor barmhjertighet. Magnus Eriksson, som hadde forsvart Svends sak «med stor ihærdighed, og knap så stor berettigelse» forventer det verste når han blir pågrepet. Men kong Valdemar utviser en nåde og barmhjertighet «som han ikke hadde turdet håpe på».²⁹⁰ For Valdemar «ville ikke føre sig frem som så hardhændet en hævner at det så du som om vreden havde stærkere tag i ham end slægtsfølelsen».²⁹¹

Kristen legitim vrede

Saxos forståelse av vrede virker å hvile på dikotomien mellom følelse og fornuft, der følelsene forstås som mindre verdt enn fornuften. Vreden er spontan og voldelig, men Saxo klandrer kongene for å komme i affekt. Vrede som motiveres av urettferdighet fordømmes imidlertid ikke på samme måte som den spontane og voldelige vreden. Den kristne legitime vreden kommer til uttrykk i kongenes rettshåndhevelse hjemme og kristningsferder utenlands. Men som vi skal se, tilhører denne rettferdige harmen, ikke bare kongene.

Biskop Vilhelms vrede

Det kanskje fremste eksempelet på rettferdig harme i *Gesta Danorum* er biskop Vilhelms ekskommunikasjon av kong Sven Estridsson.²⁹² Når vi skal gjennomgå dette eksempelet, må vi vende tilbake til Svens vrede, som jeg redegjorde for i eksempelet ovenfor. Svens hevndrap og brudd på kirkeasylet fordømmes av Saxo, som beskylder ham for å «omskabte fromhedens

²⁸⁹ Bok 14, kap. 26:3, s. 273.

²⁹⁰ Bok 14, kap. 19:17, s. 239.

²⁹¹ Bok 14, kap. 19:17, s. 239-240.

²⁹² Bok 11, kap. 7, s. 71-80

hjemsted til et grusomhedens værksted og gav efter for sin blodtørst uden det ringeste hensyn til sted eller tid». ²⁹³ Biskop Vilhelm blir svært rystet over krenkelsen, men avslører ikke sin «forargelse» overfor sitt følge «og ventede i stedet på en passende lejlighed til at tage hævn». ²⁹⁴ Når kongen ankommer kirken under messen, stiller biskopen seg ved dørterskelen og sperrer veien med en stav. Biskopen setter spissen av staven mot hans bryst og irrettesetter kongen kraftig foran hans menn.

Så ligesom det var et ubehersket anfald af hidsighed der drev kongen mod forbydelsen, var det den strengthed der kommer af iver i troen, der drev biskoppen til at føre straffen du i livet. Ved håndfast at tage religionen i forsvar formåede han på en gang at sikre sin egen stand den tillid den fortjente, og at sætte en sund grænse for andres vildskab. ²⁹⁵

Danske historikere er enige om at episoden er fiktiv, konstruert av Saxo og inspirert av Cassiodorus historie om Ambrosius og Theodosius. ²⁹⁶ Men dette problemet er av mindre betydning for meg som studerer *Gesta Danorum* som levning. Her ser vi hvordan Saxo kontrasterer Svens «ubehersket anfald af hidsighed» mot Vilhelms «stranghed der kommer af iver i troen». ²⁹⁷ Ved å «tage religion i forsvar» setter han en «sund grænse for andres vildskab». ²⁹⁸ Når Saxo fordømmer kong Svens vrede og ikke biskop Vilhelms, skyldes det særlig to forhold: For det første mister kongen kontrollen over sin vrede. Han «gav efter for sin blodtørst uden det ringeste hensyn til sted eller tid». ²⁹⁹ Biskop Vilhelms vrede kontrollerer derimot sin vrede. Den modereres av fornuften. Han avslører ikke sin «forargelse» overfor sitt følge «og ventede i stedet på en passende lejlighed til at tage hævn». ³⁰⁰ Saxo forteller om hvor rolig og behersket biskopen opptrådte etter vredesutbruddet. En flokk krigere farer på ham, men biskopen ignorerer fullstendig sverdene som holdes mot ham.

For det andre er Kong Svens vrede personlig. Han lar seg hisse opp over å bli omtalt nedverdiggende av sine menn. Biskop Vilhelms vrede er derimot motivert av bruddet på kirkelige læresetninger, ikke av et personlig hat mot Sven. Saxo beskriver Vilhelm som trofast og lojal mot kongen. Vilhelms hengivenhet til kongen bunner i «ægte følelser», ikke i «kongens

²⁹³ Bok 11, kap. 7:11, s. 75.

²⁹⁴ Bok 11, kap. 7:12, s. 76.

²⁹⁵ Bok 11, kap. 7:13, s. 76.

²⁹⁶ Kim Esmark. «Humbug eller hellig handling? – Saxos Ritualer» i Saxo og hans Samtid. Red. av Per Andersen ; Thomas K Heebøll-Holm. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2012, s. 173.

²⁹⁷ Bok 11, kap. 7:13, s. 76.

²⁹⁸ Bok 11, kap. 7:13, s. 76.

²⁹⁹ Bok 11, kap. 7:11, s. 75

³⁰⁰ Bok 11, kap. 7:12, s. 76.

position». ³⁰¹ Når Vilhelm dør, følger en prektig begravelse, og kongen og biskopen nedlegges i hver sin grad ved siden av hverandre: «Det er et beundringsverdig vennskap...». ³⁰²

Biskop Vilhelms vrede kan på mange måter forstås som en biskopens ekvivalent til ira regis. ³⁰³ Den er mer enn noe annet instrumentell. Vilhelm bruker den strategisk og kontrollert for å overbevise kong Sven om å vende om, som reagerer emosjonelt riktig når han ser at det ikke er et «øjeblikks ophidselse, men troen på at streng justis må opretholdes udadtil, der havde drevet Vilhelm». ³⁰⁴ Han blir overveldet av «skam og samvittighedsnag», og det som plager kongen mest er «skammen over hans egen forbrydelse, ikke bortvisningen». ³⁰⁵ Saxo er opptatt av å vise hvor ydmykt Sven opptrådte etter denne hendelsen. Kongen går barføtt tilbake til plassen foran kirken og kaster seg ned ved inngangen i et ydmykelsesrituale. Han kysser ydmykt jorden, «Og fra dette øjeblik søgte han ikke længere hævn for afvisningen. Nu sonede han, i skamfuldhed og anger, den synd han havde begået med sin grusomme befaling». ³⁰⁶

Rettsåndhevelse

Den kristne legitime vreden kommer videre til uttrykk i Saxo opptatthet av å fremstille kongene som strenge håndhevere av loven. Han kritiserer Knud den Helliges bror Harald Hen for å bare beskjefte seg med gudstjenester og forsømme håndhevelsen av lovene. Hans forhold til loven beskrives som skjødesløst. Han lar alle forseelser passere ustraffet «for han anede ikke at en sund forvaltning af riget glæder Gud langt mere end tomme overtroiske fagter, og at han holder mere af streng retshåndhævelse end af overflødige, smiskende bønner». ³⁰⁷ Saxo berømmer Harald for hans hengivenhet over for kirken, men kritiserer han samtidig for å vise «grenseløs overbærenhed» overfor de «værste ugærninger». ³⁰⁸ Saxos kritikk av Harald og fremstillingen av Danmark som et land med behov for strenge lover, lar seg trolig best forstå som en legitimering av Knud den helliges harde styre i kristen forpakning: «For godt nok bør en konge lægge vægt på den rette gudsdyrkelse, men indimellem kan det gøre sig en hel del bedre at bekymre sig om dommersædet end om alteret». ³⁰⁹

³⁰¹ Bok 11, kap. 9:4, s. 82

³⁰² Bok 11, kap. 9:4, s. 82

³⁰³ Sveinung K. Boye. «Chronicling angry bishops ; on the use and perceptions of episcopal anger in the 13th-century Scandinavian narratives» i *Collegium medievale*, 28 (2015), s. 5-36.

³⁰⁴ Bok 11, kap. 7:14, s. 77.

³⁰⁵ Bok 11, kap. 7:14, s. 77.

³⁰⁶ Bok 11, kap. 7:15, s. 77.

³⁰⁷ Bok 11, kap. 10:8, s. 85-86.

³⁰⁸ Bok 11, kap. 10:8, s. 86.

³⁰⁹ Bok 11, kap. 10:8, s. 86.

Saxo beundrer konger som Valdemar den Stores onkel Erik Emunde II og Valdemars farfar Knud den Hellige. Kristne konger som ikke nøler med å henrette venner eller slektninger. Når kong Knud ser hvordan stormennene har utvannet lovgivningen, forsøker han å gjenopprette tidligere generasjoners justis.³¹⁰ Han utsteder særlig strenge forholdsregler for å høyne lovlydigheten og bringer «det mishandlede og vakkende retssystem på fode igen».³¹¹ Hverken slektskap eller nære forbindelser hindrer ham å dømme etter loven, og han straffer både venner og familie. I den kristne lære skal alle være like for loven, og Saxo berømmer Knud for sin upartiskhet, men han advarer også mot å fare for hardt frem. For Knud skrider til verks med en iver «der skaffede ham nogle voldsomt forurettede stormænd på halsen».³¹² Knud utsteder videre «en yderst forstandig bestemmelse» som innplasserer bispene sammen med de ledende menn og gav dem den høyeste rang blant stormennene, og gir dem «en værdighed der svarede til deres inflydelse».³¹³ Knud fremhever også de menige prester og gir dem retten til å dømme de som hadde overtrådt kirkens bestemmelser med pengebøter. Saxo forteller også om hvordan kong Knud forsøker å vende befolkningen til å betale tiende, men kristendommen er «stadig i sin vorden og ikke moden nok til den slags».³¹⁴

Fremstillingen av kong Erik Emunde lar seg også trolig best forstå i sammenheng med påvirkningen fra den kristne kongeideologien. Han beundres for sin strenge rettferdighet, og setter sine egne slektskapsfølelser til side når han dømmer: «Han gav de store deres straf når de begik overgrep imod de små, og han holt ikke hånden over nogen, hverken venner eller slægtninge, men straffede alle stormænd der ikke kunne styre deres griskhed, med sværdet eller galgen».³¹⁵ Kong Erik legger sine egne følelser til side når han utøver sin vrede. Det kan virke paradoksalt. Men det er fordi denne rettferdige harmen overskrider dikotomien mellom fornuft og følelse. Det er denne nidkjærheten som gjør Erik til en god konge, som «skaffede ham de ledende mænds had, men folkets underdanighed». Resultatet er at han blir like «frygtet blant de mægtige som elsket blandt de mange».³¹⁶

Saxo balanserer fremstillingen av kongene som milde og barmhjertige (kong Valdemar) og som strenge forsvare av loven (kong Knud den Hellige og kong Erik Emunde). Fremstillingen av kong Erik Emunde og Knud Lavard ses trolig best i sammenheng med deres nære

³¹⁰ Bok 11, kap. 11.

³¹¹ Bok 11, kap. 11:3, s. 86.

³¹² Bok 11, kap. 11:3, s. 87.

³¹³ Bok 11, kap. 11:4, s. 87.

³¹⁴ Bok 11, kap. 11:6, s. 87.

³¹⁵ Bok 14, kap. 1:9, s. 175.

³¹⁶ Bok 14, kap. 1:9, s. 175.

slektskapsforbindelser til kong Valdemar den Store. Saxo har trolig hatt behov for å fremstille disse kongene på en fordelaktig måte i tråd med den kristne kongeideologien, og for å forsvare det som kan ha vært deres harde styre.

Venderkrigene

Saxo vier store deler av sitt verk til de danske kongenes vendertokt, som må sies å utgjøre en sentral del av *Gesta Danorum*. Venderne kan forstås som en opprørsk provins i det danske riket, men Saxo regner dem ikke som «danske borgere». De likner mer en fremmed makt med hvem danskene konkurrerer om makt og territorium. De forstås som et upålitelig folk, som er kulturelt, sivilisatorisk og materielt tilbakestående. Saxo tilskriver noen steder hele det vendiske folkeslag destruktiv emosjonell oppførsel. Når Gudskalk forklarer Absalon at han vil reise til venderne som om han kommer av hengivenhet, fordi han mener fienden er godtroende nok til å falle for den snedige historien, bygger han denne ideen på vendernes nasjonalkarakter, «for de har det med at følge deres første indskyldelse og handle overilet snarere end overlagt».³¹⁷

Venderne er således ville barbarer og hedninger som skal styres med fast hånd. Kongenes plyndringer og herjinger i deres områder blir heller ikke fordømt av Saxo. Forholdet til venderne er preget av en grunnleggende vendisk underdanighet. Deres sporadiske opprør blir alltid brakt tilbake under dansk kontroll. Når danske konger er sterke, er venderlandet en lydlig provins. Når kongene er svake, eller opptatt med indre uroligheter som under borgerkrigene, griper venderne stadig vekk sjansen til å overfalle Danmark. Saxos begrunnelse for mange av Valdemars vendertokter er også selvforsvar. Men den religiøse kampen mot hedninger er likevel ikke fraværende, og kan noen ganger forstås som motivet for krigen.

Saxos kristne vrede kommer ikke minst til uttrykk i ødeleggelsen av hedenske symboler. Her spiller erobringen av Arkona i 1168 en sentral rolle.³¹⁸ Når rygboerne under kong Valdemars regjeringsperiode gjør opprør, forbereder kongen et felttog mot dem. Han angriper forskjellige steder på Rügen, og han er «meget opsat på at der skulle flyde blod» når han beleirer Arkona.³¹⁹ Han ønsker å ødelegge byens gudsyndelse så vel som dens forsvarsverker, for han mener det kan «knuse hedenskabet på hele Rügen ved at udslette Arkona».³²⁰ Valdemar kaster seg over beleiringen med resten av styrken og innleder et langvarig slag. Det utvikler seg til et veldig

³¹⁷ Bok 14, kap. 37:1, s. 311.

³¹⁸ Bok 14, kap. 39:1, s. 316.

³¹⁹ Bok 14, kap. 39, s. 316-334.

³²⁰ Bok 14, kap. 39:12, s. 320.

oppgjør. Danskene setter Arkonas høye tårn og ilden blusser opp og legger gudestatuen og andre symboler på deres lokale religion i aske.

Mens flammende raser, roper en av folkene i Arkona at han ønsker å tale med Absalon, som ber ham om å komme over til den rolige siden av byen. Mannen krever at danskene innstiller krigshandlingene så folkene i byen kan overgi seg. Kongen råder seg med sine menn, og Absalon foreslår å gå inn for venderens ønske. Planen blir godkjent og kongen mottar borgernes overgivelse på betingelse av at de utleverer gudestatuen, slipper de kristne fangene ut av fengsel og lover å dyrke den sanne tro. Gudenes jordeiendommer skulle overgå til geistligheten og Arkona-beboerne skulle stille styrker til den danske leidangen når omstendighetene krevde det. Valdemar følger altså kristne, konvensjonelle regler ved krigsoppgjøret.

Men de danske krigerne er blodtørstige. De vil hevne seg på fienden og truer med å forlate kongen dersom de ikke får lov til å innta byen og hevne det de er blitt utsatt for. Kongen tar stormennene med seg utenfor leiren og spør om råd. Absalon råder kongen å la Arkona-beboerne overgi seg. Men det er på rasjonelt grunn Absalon argumenter for mildheten. Mildheten forstås først og fremst som en verdslig strategi: Hvis beboerne av Arkona ikke blir skånet, så ville andre byer på Rügen «kjempe som rasende». Hvis de derimot visste at Arkona-beboerne ble skånet, var det større sjanser for at de ville følge i deres eksempel. Oppfattelsen finner støtte hos erkebiskop Eskil, som mener det er den største seier å tvinge et hedensk folk til ikke bare å betale skatt, men også underkaste seg den kristne kirke, «for det var alltid mere værd at undertvinge gjenden end at dræbe ham efter som barmhjertighed var mere værd end strengthed».³²¹ Eskil og Absalons argumentasjon gjør tilstrekkelig inntrykk på stormennene, som legger vekk sin vrede.

Konkluderende kommentarer

Fremstillingen av den kristne vreden i *Gesta Danorum* virker på mange måter å gi Norbert Elias rett. Middelalderens mennesker blir vrede på spontane og ukontrollerte måter og lar seg rive med av voldelige impulser.³²² Ikke minst kommer dette til uttrykk i kongene Sven Estridsson og Valdemar den Stores vrede. Deres vrede forstås som ukontrollert og voldelig, og forstyrrer den kristne verdensordenen. Derfor må også kongene bøte for sin vrede og forsones med kirken.

³²¹ Bok 14, kap. 39:28, s. 326.

³²² Elias, 2006, s. 161-172.

Kong Svends vrede virker derimot å være mer permanent. Han går til grunne i sin egen vrede, dør en ynkelig død og finner ingen forsoning med Gud.

Den instrumentelle vreden som utvises av erkebiskop Vilhelm og av kongene i rettshåndhevelsen hjemme og i rettfærdige kriger i utlandet, blir ikke fordømt slik Saxo fordømmer den private og ukontrollerte vreden som utvises av Kong Sven Estridsson, kong Valdemar den Store og kong Svend Grathe. Kongene fremstilles som strenge voktere av loven, hvis egne personlige følelser trer i bakgrunnen når dommer utvises, og krigsoppgjør bestemmes. Dette kan virke paradoksalt, men det er fordi instrumentell vrede overskrider dikotomien mellom følelse og fornuft.

Verdslig vrede

Den verdslige vreden er den som kan settes i sammenheng med den tradisjonelle æren. I *Gesta Danorum* kommer den til uttrykk i kongenes verdslige kriger, og politiske konfrontasjoner med sine motstandere. Jeg har valgt å dele dette delkapittelet om verdslig vrede inn i underkapitlene «Krig» og «Politikk». I underkapittelet om krig vil jeg undersøke vredens rolle i Saxos krigsskildringer, og i underkapittelet «Politikk», undersøker jeg nærmere konkrete episoder mellom kongene og deres fremste utfordrere.

Krig

Vrede spiller en sentral rolle i Saxos krigsskildringer. På et av kong Valdemar den Stores mange krigertokt omkring Arkona, faller rygboerne ham i ryggen. Den vendiske flyktningen Prislav, kjemper på danskenes side, og oppmuntrer danskene til å leve opp til tapperheten de er kjent for. Kongen tilslutter seg Prislavs oppmuntringer og oppfordrer danskene til å kjempe til døden. «Danskene var så ustyrligt hidsige efter at komme i kamp at ... de styrtede sig ind på fjenderne så snart de så dem».³²³ Deres hissighet virker å være effektiv, for «sejeren kom da også lige så hurtigt som angrebet» og «venderne flygtede uden kamp».³²⁴ Rygboerne ble beseiret uten kamp og hugget ned uten danske tap. Vreden forstås som instrumentell i krig: Den oppildner til kamp og setter frykt i motstanderen.

³²³ Bok 14, kap. 24:2, s. 259.

³²⁴ Bok 14, kap. 24:2, s. 259.

Dette eksempelet er imidlertid ikke representativt for Saxos øvrige krigsskildringer, der Saxo oftere virker å klandre krigerne for å kaste seg emosjonelt inn i kampen. Danskene er også så «ustyrligt hidsige efter at komme i kamp» at de «mod enhver sædvane» styrtet inn på fiendene så snart de så dem, «uden at stille sig i formation».³²⁵ Det finnes mange eksempler på at karakterene i *Gesta Danorum* mister kontrollen og kaster seg ut i livsfarlige situasjoner. Krigerne farer frem i vill uorden og danner spredte formasjoner som fienden enkelt overvinner. Eksemplene på hva jeg har valgt å kalle «emosjonelle krigere» er mange. De fleste ender i en eller annen form for nederlag.

Kong Sven Estridssons vrede

Sven Estridsson opptrer i både *Heimskringla* og *Gesta Danorum*. Fra *Heimskringla* husker vi ham som Svein Ulvsson som utfordrer de norske kongene Magnus den Gode og Harald Hardråde. I *Gesta Danorum* er han kongen som må forsvare Danmark mot kong «Harald – «den onde»».³²⁶ Når Harald har erobret makten i Norge, vender den norske kongen sin hær mot Danmark. Sven samler jyderne, og ved Djurså går han «med stor hidsighed, men med mindre fornudt til angreb på den samlede norske styrke» og blir «den lille i kamp som han var det i mandskab».³²⁷ Saxo forteller videre hvordan Svens medgang «ikke (blev) større end hans hær, for hans indsats blev præcis så ulyksalig som den var overilet».³²⁸ Saxo kritiserer Sven for å følge sine emosjonelle impulser fremfor å avvente et angrep til det kom forsterkninger. Han forventes å tenke mer strategisk.

Etter nederlaget samler Sven sine styrker med menn fra Skåne og Sjælland og legger til i Nisåen, og når Harald når frem, seiler Sven ut og møter ham på åpent hav. Når danskene ser den tallmessig overlegne norske hæren, knytter de skipene sine sammen for å oppveie den tallmessige underlegenheten med samhold, noe Saxo presenterer som et bedre alternativ enn hissighet. Men skåninene blir redde når flere styrker kommer nordmennene til unnsetning, og bryter flåtens samhold. Sven er «rystet og beskæmmet» over flåtens flukt.³²⁹ Han har likevel «stændighed og mod nok til at stå fast» og velger å «kæmpe, frem for at flygte» ... «Nu ville han bruge sin egen tapperhed til at vaske den skamlet bort som hans kammerater havde at på

³²⁵ Bok 14, kap. 24:2, s. 259.

³²⁶ Bok 11, kap. 4-6.

³²⁷ Bok 11, kap. 4:1, s. 67-68

³²⁸ Bok 11, kap. 4:1, s. 68.

³²⁹ Bok 11, kap. 5:3, s. 69.

ham, for han holt på at krigernes mod betød mere i krig end deres antal». ³³⁰ Men Sven lider nok et nederlag mot den norske kongen: «udgangen på dette slag, som han så ubesindigt indlod sig på, belv grufuld – for sejren fulgte hærens størrelse». ³³¹

Saxo har et ambivalent forhold til Sven. Det virker som om han mener Sven ikke ble den krigeren han kunne ha vært. Sven fremstilles som en tapper, men hissig kriger, hvis resultater ikke står i mål med hans selvtillit. Dette skyldes ifølge Saxo to forhold. For det første svikter de danske krigerne kong Sven under slaget. Når skåningene bryter flåtens samhold, beskrives dette av Saxo som en «forargelige flugt», som ikke «kun (var uendeligt pinagtig for de implicerede, men sidder stadig som en skamplet på deres efterkommere)». ³³² For det andre er kong Sven for hissig i sin fremferd. Hans villskap hjelper ham ikke i krigene mot Harald, og etter de to nederlagene våger ikke Sven en tredje gang å sende landets hærer ut i kamp, «for han kunne godt se at han havde tilføjet Danmark alvorlig skade de to gange han allerede havde indladt sig på ubesindige slag». ³³³

Videre virker Saxo å tilskrive Harald Hardrådes nederlag ved Stamford Bridge i 1066, nordmennenes hissighet i kampen mot engelskmennene. Når Harald beseirer Sven, reiser han videre til England, der han møter den engelske kongen Harold Godwinsson til slaget ved Stamford Bridge. Saxo skriver hvordan nordmennene ikke bekymrer seg for sin personlige beskyttelse og kaster seg ut i voldsomme plyndringer som om de er helt utenfor fare: «Men som de sådan stormede uforsigtigt frem og strejfede om i spredte grupper, blev de uden besvær hugget ned af englænderne». ³³⁴ Engelskmennene vinner slaget, men blir overmodige. Interessant nok virker denne overmodigheten igjen å være Saxos forklaring på nederlag i krig når han forklarer engelskmennenes nederlag mot normannerne ved Hastings i 1066, «deres vovemod løb løbsk, og da de kort efter angreb normannerne, mistede de i et enkelt ulykkelig slag al den hæder de netop havde vundet ved deres sejr». ³³⁵

Kong Nikolas Sveinssons vrede

Det finnes mangfoldige eksempler i *Gesta Danroum* på at Saxo klandrer krigerne for å komme i affekt. Henrik Gudskalksønn snyter kong Nikolas Sveinsson for det Saxo mener er hans

³³⁰ Bok 11, kap. 5:3, s. 69-70.

³³¹ Bok 11, kap. 5:3, s. 70.

³³² Bok 11, kap. 5:2, s. 69.

³³³ Bok 11, kap. 5:4, s. 70.

³³⁴ Bok 11, kap. 6:2, s. 71.

³³⁵ Bok 11, kap. 6:2, s. 71.

mødrearv, og herjer hele området mellom Elben og Slesvig. Kongen blir sint og ønsker hevn. Han avtaler å møte jarl Eliv av Slesvig i Ljutka, som har en rytterhær, men jarlen svikter kongen, som må klare seg uten hester når han stiller opp sine styrker i vendernes land. Selv om danskene er overlegne i hærstyrke, vinner venderne det første slaget. Saxo tilskriver venderne seier deres mobile ryttere, som utmutter kong Niels' fotsoldater på det åpne slettelandet. Danskene tvinges til å trekke seg tilbake til høyden, og påføres et ydmykende nederlag. Neste dag stiger danskene igjen ned på det åpne slettelandet, men fotfolkene kunne ikke stå seg imot «rytteriets kampgeist og resultatet ble at de i deres iver etter at gjenvinde æren på slagmarken skaffede sig endnu en ydmygelse på halsen, oven i den fra dagen før». ³³⁶ Slaget minner om kong Sven Estridssons slag mot Harald Hardråde utenfor Nisåen. Igjen presenterer Saxo kongenes ønske om å rense sin ære i krig som motiv for angrepet, og igjen slår det tilbake på kongene selv. Det emosjonelle knyttes til overmot og hodeløshet (evt. dumdristighet) og ender som regel i ydmykelse.

Etter nederlagene mot den vendiske rytterhæren, lider den danske hæren, og pines av sår og utmattelse og sult. Ved daggry begir de seg tilbake til skipene, og gleden er stor når de møter skåningene på veien. Møtet blir en stor oppmuntring, og sammen fortsetter de fremrykningen i samlet formasjon til de støter på et myrlendt område. Danskene velger å krysse myren, men blir fort sittende fast, og deres paniske anstrengelser ender i vill flukt. «Størstedelen af dem gik til grunde i mosedyndet og blev slagtet som kvæg av fjenden». ³³⁷ Igjen gir Saxo skylden for danskernes nederlag på deres overmot og hodeløshet, eller dumdristighet: «Netop fordi de var så ivrige efter at komme over og styrtede så hovedløst af sted, blev denne forhindring så farlig». ³³⁸ Danskene når omsider den andre siden og slipper bort, men kong Niels' menn slipper ikke unna Saxos fordømmelse: Tre ganger kaster Niels' menn seg emosjonelt inn i situasjoner som de ifølge Saxo er dømt til å tape.

Niels' vrede

Under et felttog i Varend under kong Svend Grathes regjeringsperiode, stabler varendboerne noen trestammer opp så det blokkerer en hulvei som kongen og hans følge skulle passere. ³³⁹ Kongen er midt i middagsmaten når han får beskjed om provokasjonen, og «skød bordet til side, sprang til hest, befalede sine mænd at følge med og før af sted til hulvejen, voldsomt forarget over at nogle bondeknolde skulle forsinke hans fremmarch med en sølle

³³⁶ Bok 13, kap. 2:3, s. 131.

³³⁷ Bok 13, kap. 2:6, s. 132.

³³⁸ Bok 13, kap. 2:6, s. 132.

³³⁹ Bok 14, kap. 12, s. 207-210.

vejspærring».³⁴⁰ Kongens reaksjon avslører hans vrede. Det er imidlertid ikke kongens vrede som er interessant i denne sammenheng, men kongens mann Niels' vrede. Det er denne vreden Saxo virker å være opptatt av.

Niels stopper kongen og ber ham «dæmpe sin vrede», for han mistenker det kan være en felle.³⁴¹ Kongen svarer hånlig, og beskylder ham for å være mer interessert i kvinner enn i kamp. Niels blir «rasende» over fornærmelsen og bemerker at «det ikke skulle vare lenge før inden han gjorde noget Sven ikke ville have mod til selv».³⁴² Niels' vrede legger seg ikke, og når de kommer til trebarrikaden, ønsker han å utføre en heltegjerning som kunne rense hans ære for kongens fornærmelse, for han vil ikke ha sittende på seg at han interesserer seg mer for kvinner enn for «tapper kamp».³⁴³ Når de danske krigerne stormer, strider han resolutt til kampen, men blir rammet av et spyd gjennom hodet og dør.

Niels er en biperson i kapittelet om Svends krig i Värend. Han spiller ingen stor rolle og er trolig tatt med i fortellingen for å understreke et moralsk poeng: Saxo virker å mene at villskap i krig er unødvendig og dumdrilig. Niels' vrede fordømmes av Saxo av tre grunner: For det første er hans vrede impulsiv og ukontrollert: Saxo påpeker at hans ord er «sagt i affekt» og «blev et varsel om hans nært forestående død».³⁴⁴ For det andre er vreden personlig. Niels hisser seg opp over en personlig fornærmelse fra kong Svends side når han beskylder Niels for å være mer interessert i kvinner enn i kamp. Det er hans egen ære han ønsker å gjenopprette. Og for det tredje er vreden ineffektiv: Niels styrter på og får et spyd gjennom hodet. Når kong Sven Estridsson og kong Niels' vrede ender i ydmykelse, ender Niels' vrede i døden.

Ungdommens vrede

De eksemplene jeg nå har gjennomgått viser imidlertid ikke hele bildet. Saxo har nemlig et mer ambivalent forhold til den «emosjonelle krigeren» enn hva eksemplene ovenfor gir inntrykk av. I visse situasjoner fremstilles det som tappert å engasjere seg emosjonelt i kampen, og Saxo er flere steder opptatt av å rose krigerne for deres strålende bedrifter i krig. Under slaget om Viborg mellom kong Svend Grathe og Knud Magnussen V, blir Barke, en av Svends «mest utrættelige krigere» fullstendig omringet av fiender, men med en «imponerende tapperhed» lykkes det ham

³⁴⁰ Bok 14, kap. 12:3, s. 208.

³⁴¹ Bok 14, kap. 12:4, s. 208.

³⁴² Bok 14, kap. 12:4, s. 208.

³⁴³ Bok 14, kap. 12:4, s. 208.

³⁴⁴ Bok 14, kap. 12:4, s. 208.

å holde motstanderne unna.³⁴⁵ Han skyter skjoldet på ryggen, griper stridsøksen med begge hender og hugger blindt omkring seg «så han ramte alle, venner som fjender – ingen der kom i nærheten af ham, blev sparet»³⁴⁶.

Når Valdemar ser at en av hans nære kammerater er i fare, rir han inn i slagtummelen for å hjelpe sin venn. Barke tar ham først for en motstander og stritter imot av alle krefter. «Men omsider lykkedes det ham da at få ham med selv om han længe gjorde voldsom modstand – og redde hans liv imod hans vilje».³⁴⁷ Når det går opp for Barke at det er hans beste venn som har reddet ham, forteller han Valdemar at han gjerne hadde tatt imot hjelp fra ham «men ikke hvis han skulle løbe i rumpen på en hest som en anden fange og gøre sig til grin for alle der så det».³⁴⁸ Barkes reaksjon på å bli reddet av Valdemar vitner om en mann som finner det ydmykende å skulle bli hentet ut på denne måten. Det virker som om han hadde foretrukket å dø ærefult i kampen. Hans reaksjon blir heller ikke fordømt av Saxo, som trolig har tatt med fortellingen for å vise de danske krigernes usedvanlige tapperhet.

Den villskapen som Barke utviser, kommer til uttrykk flere steder i *Gesta Danorum*. Et sted virker Saxo til og med å fremstille den som det mest rasjonelle alternativet. Når Kong Niels Sveinssons menn blir så skrekkslagne ved synet av Eriks fremrykkende rytteri under slaget ved Fodevig, at de legger på flukt, skammer Magnus og en liten flokk «tapre menn» seg over mennenes flukt og bestemmer seg for å ikke gi etter. Mens alle andre flykter, holder de stand med front mot fienden, og når Magnus innser at det ikke er noen enkel vei for å unnsnippe slaget, kommer han frem til at det mest rasjonelle er «at opsøge et tappert endeligt og tage kampen op for at sikre sig en glørværdig død».³⁴⁹ Magnus vil heller falle enn å flykte «for ikke at sætte sit gamle ry som tapper kriger over styr».³⁵⁰

Saxos forståelse av Magnus reaksjon overskrider dikotomien mellom fornuft og følelse. Her virker det faktisk som om Saxo mener det er rasjonelt å bli emosjonell. Det er tvilsomt om Magnus har rukket å resonere på denne måten i slaget. Saxo vet selvsagt ikke noe om dette. Episoden reflekter likevel noen verdier omkring døden som er interessante i studiet av vrede i krig. Disse verdiene tilsa at det i visse situasjoner kunne være rasjonelt å kaste seg ut i livsfarlige

³⁴⁵ Bok 14, kap. 4:8, s. 192.

³⁴⁶ Bok 14, kap. 4:8, s. 192.

³⁴⁷ Bok 14, kap. 4:8, s. 192.

³⁴⁸ Bok 14, kap. 4:8, s. 192.

³⁴⁹ Bok 13, kap. 11:9, s. 163.

³⁵⁰ Bok 13, kap. 11:9, s. 163-164.

situasjoner og dø på en ærefull måte.³⁵¹ Barke og Magnus' villskap blir ikke fordømt av Saxo. Den blir tvert imot hyllet som heroisme.

Når vi skal forklare denne motsetningen i Saxos forhold til vrede i krig, må vi skille mellom unge og eldre krigere. Forventningene til tapperhet, styrke og vrede i krig var avhengig av alder. Det ble forventet at unge mennesker kastet seg emosjonelt inn i krigen mens det tilsvarende ble forventet at eldre mennesker holdt seg tilbake. Når den tapre unge mannen i erobringen av Rügen kaster seg inn i kampen med «brønnende iver etter ære og berømmelse» og mottar et dødelig sår i forsøket, kan Saxo således berømme ham for hans villskap: «Men i faldet holdt han sig så rank at det ikke så du som om han styrtede død til jorden, men som om han kastede sig du med vilje. Med en sådan tapperhed er det vanskelig af afgøre hvor han var størst: i kampen eller døden».³⁵²

Politikk

Den verdslige vreden i *Gesta Danorum* kommer også til uttrykk i politiske konfrontasjoner mellom kongene og deres fremste utfordrere. Spørsmålet om vreden i *Gesta Danorum* reflekter påvirkningen fra den kristne kongeideologien eller er et uttrykk for en verdslig feidekultur er allerede delvis besvart. Den kristne vreden er strekt fremtredende i Saxos fremstilling, som understreker kongenes selvbeherskelse, særlig i form av deres mildhet. Vi kan imidlertid skimte en verdslig vrede mellom linjene i *Gesta Danorum*. Når kong Valdemar den Store blir vred på falstringene, virker Saxo å mene at kongens reaksjon hadde vært rettferdig dersom fornærmelsen var sann. Ellers hadde han neppe hatt behov for å inkludere den ondsinnede munnsjenken i fortellingen. Videre: Når Valdemar avstår fra å bli vred på erkebiskop Eskil når han uriktig beskylder Valdemar for å ha frarøvet hans eiendommen, bemerker Saxo at Valdemar behersket sin vrede «ud over all rimelighed», noe som kan tyde på at Saxo mente kongens vrede kunne være en naturlig reaksjon på Eskils fornærmelse, om ikke det var for Valdemars enestående selvbeherskelse.

Den verdslige vreden i *Gesta Danorum* kommer særlig til uttrykk hos erkebiskop Elias av Ribe, som er *Gesta Danorum*s svar på Erling Skakke. Når Svend Grathe beseirer Knud Magnussen V i slaget om Viborg, leder kong Svends «medfødte mildhed» ham til å vise Knuds krigere

³⁵¹ Nedkvitne, 2004, s. 41-43.

³⁵² Bok 14, kap. 39:21, s. 324.

barmhjertighet.³⁵³ De fleste lar han få lov til å kjøpe seg fri, noen må sverge ham troskap ved ed og noen må stille garanti, men han tar ikke i bruk dødsstraff.³⁵⁴ Saxo virker imidlertid å denne gangen å kritisere Svends mildhet, fordi atskillelige av disse mennene glemte senere at Svend hadde skjenket dem livet, og vendte tilbake til Knuds hird «uden det mindste hensyn til den gestus fjenden havde vist dem».³⁵⁵ Det er her biskop Elias av Ribe kommer inn, som ber kongen «bære sig ad som en gartner der fremavler de nyttige planter, men luger de skadelige af væk».³⁵⁶ Saxo bemerker at dette er «grumme ord», men innrømmer at de er valgt med omhu. Hvis Svend hadde rettet seg etter dem, «havde han uden tvivl én gang for alle gjort det af med sin rivals forhåbninger».³⁵⁷

Denne vreden kan forstås instrumentelt i en verdslig feidekultur der kongens makt er basert på personlige vennskap til sine menn. Den inngår som et naturlig element i konfliktene mellom kong Valdemar den Store og hans motstandere. Som vi skal se, er ikke Valdemar fremmed for å skjelle ut mennesker som han mener har behandlet ham med liten respekt.

Kong Valdemar den Store og erkebiskop Eskil

Kong Valdemar den Stores instrumentelle vrede mot sine motstandere kommer særlig til uttrykk i konflikten mot erkebiskop Eskil.³⁵⁸ Når kong Valdemar utnevner Eskils rival Okke til «ulovlig» biskop i Slesvig, lyser Eskil kongen i bann midt under messen, «til kongens store harme».³⁵⁹ Eskil sender bud på Absalon, Saxos store forbilde, men nekter imidlertid gjentatte ganger å høre på hans gode råd. Han vil ha en kampfelle i Absalon, ikke en rådgiver. Absalon virker i det hele tatt å være genuint opptatt av å megle mellom kongen og biskopen, fordi han frykter biskopens posisjon. Men også fordi de tilhører det samme parti under pavestriden. Valdemars vrede er således ikke rettferdig. Han har ikke saken på sin side. Saxo mener utnevnelsen av Okke til biskop i Slesiv er «ulovlig».

Eksil nekter imidlertid å høre på Absalons råd, og blir krakilsk: «Dette enestående værdige og kloge svar fik Eskil til at hyle af arrigskab».³⁶⁰ Eskil ber Absalon overbringe et budskap som «var så skarpt formulert at det ikke alene kunne have forværreret stridigheder, men ligefrem

³⁵³ Bok 14, kap. 4:9, s. 192-193.

³⁵⁴ Bok 14, kap. 4:9, s. 192-193.

³⁵⁵ Bok 14, kap. 4:9, s. 193.

³⁵⁶ Bok 14, kap. 4:9, s. 192.

³⁵⁷ Bok 14, kap. 4:9, s. 192.

³⁵⁸ Bok 14, kap. 26.

³⁵⁹ Bok 14, kap. 26:4, s. 273.

³⁶⁰ Bok 14, kap. 16:7, s. 275.

forvandlet venskab til had». ³⁶¹ Absalon forsøker å formilde Eksils ord til kongen. Han forsøker å uttrykke «budskabets barske innhold i værdige og afdæmpede vendinger». ³⁶² Men kongen blir «usædvanlig ophidset» når han får beskjeden fra Eskil, og svarer ham «i de skarpeste vendinger». ³⁶³

Selv om kong Valdemars vrede ikke er rettferdig, er det fortsatt interessant å merke seg at Valdemar får det som han vil i situasjonen. Vreden har ønsket virkning. Når Eskil hører svaret fra kong Valdemar, slår hans hissighet over i frykt, «og lige så rasende han før havde været, lige så rædselsslagen blev han nu». ³⁶⁴ Eskil flykter til Værend, og kong Valdemar beleirer Eskils borg på en holme i Ledre sø, og tar hans barnebarn som gisler. En dag kommer en ukjent ung mann med et brev til kongen med falskt segl, som skulle være fra Eskil. I brevet stod det at Eskil holdt mer av sitt barnebarn enn borgen, og ba byborgerne om å overgi seg. Når han i det foregående budskap hadde erklært at borgen var viktigere enn barnebarnets liv, var det fordi han var vred: «et udslag af arrigskab og ikke moden overvejelse». ³⁶⁵

Kong Valdemars vrede forstås imidlertid ikke på denne måten. Når Saxo ikke fordømmer Valdemars vrede, forstås det trolig best i sammenheng med at erkebiskop Eskil er en av Absalons fremste utfordrere. I *Gesta Danorum* fremstilles Eskil som en kalkulerende mann drevet av egeninteresse. Han går flere ganger bak ryggen til Svend Grathe. Han fremstilles videre som en mektig og erfaren kriger, som i virkeligheten er mer vant til å befale over konger enn å adlyde dem. Han har mange mektige venner og er ikke redd for å ta til våpen mot kongen. Selv kong Valdemars mest fornemme og ellers fryktløse mann Absalon er «inget nervæs» ved åpenlyst å si «så stor en mand imod» og tvinges til å veie «ærkebispens høje position op mod sin hengivenhed for kongen». ³⁶⁶ Når Eskil likevel blir redd for Valdemar, forklares det trolig med Saxos behov for å fremstille Valdemar som en mann med stor integritet.

Kong Valdemar den Store og Buris Henriksen

Kong Valdemar den Stores instrumentelle vrede kommer videre til uttrykk i kongens konflikt mot Buris Henriksen. Her fremstilles ikke vreden som spontan, men kontrollert. Stormennene beslutter seg for å gi kong Valdemars sønn Knud tittelen av konge, og beslutningen får støtte i

³⁶¹ Bok 14, kap. 16:7, s. 275.

³⁶² Bok 14, kap. 16:7, s. 275.

³⁶³ Bok 14, kap. 16:8, s. 275.

³⁶⁴ Bok 14, kap. 16:8, s. 275.

³⁶⁵ Bok 14, kap. 26:11, s. 276-277.

³⁶⁶ Bok 14, kap. 26:5, s. 274.

hele hæren. Kong Valdemar avholder et landsting der han får stormennene til å tildele hans sønn kongetittelen. Den eneste som ikke tilslutter seg valget av Knud som konge, er Buris, og Saxo spekulerer i om det skyldes Buris egne ambisjoner: «hvad enten det så var fordi han i sit stille sind havde sat næsen op efter tronen, eller fordi han ikke brød sig om det usædvanlige arrangement».³⁶⁷ Når denne holdningen vekker mistenksomhet hos kongen, erklærer Buris at hans taushet ikke er et tegn på motvilje, men på hengivenhet. Han frykter flere konger ikke kunne dele tronen i fred og fordragelighet, og minner Valdemar om tidligere konflikter mellom fedre og sønner om makten. Denne forklaringen fremstilles som hyklersk av Saxo: «Sådan bortforklarede han sin tavshed, og derved fik han kongen til at skjule sin vrede».³⁶⁸

Kong Valdemar avslører altså ikke sin vrede, men avventer situasjonen og venter på et passende tidspunkt. Når Buris senere nekter å sverge Knud troskap på et møte i Roskilde, pådrar han seg en sterk mistanke hos kong Valdemar. Buris nekter imidlertid å handle i strid med det han mener er «så vel landets sædvane som almindelig anstændighed».³⁶⁹ Saxo beskriver dette forsvaret som et komediespill, som kongen enkelt parerer: «Men hvad komediespil angår, stod kongen ikke tilbage for ham, for han skjulte sin vrede under forekommende svar og venlige miner».³⁷⁰ Kong Valdemar konfronterer senere Buris med sine mistanker, som lover å underkaste seg kong Knud mot at kong Valdemar utvider hans innflytelse, og overdriver han en betydelig del av Jylland. Kongens vrede mot Buris legger seg imidlertid ikke. Det virker å være Valdemars forsvar mot en mann som fremstilles dypt utroverdig: «På den anden side genvandt han aldrig fuldstændig kongens venskab, for kongen var hårdnakket i sin vrede: når den en gang var flammet op, kunne den aldrig helt slukkes igen».³⁷¹

Saxo fordømmer ikke kong Valdemars vrede som han fordømmer Valdemars vrede mot falstringene. Når vreden Valdemar utviser mot falstringene forstås spontan og ukontrollert, forstås vreden kong Valdemar utviser mot erkebiskop Eskil og Buris Henriksen som mer kalkulert. Saxo påpeker flere ganger hvordan Valdemar skjuler sin vrede. Han mister ikke kontrollen over den, og vreden forstås bedre som instrumentell, som «strategic means of achieving political goals», eller «demonstrative acts and behaviours», rituelle handlinger som «had the goal of transmitting a clear and unmistakable message».³⁷²

³⁶⁷ Bok 14, kap. 33:2, s. 303.

³⁶⁸ Bok 14, kap. 33:2, s. 304.

³⁶⁹ Bok 14, kap. 33:3, s. 304.

³⁷⁰ Bok 14, kap. 33:3, s. 304.

³⁷¹ Bok 14, kap. 33:4, s. 304.

³⁷² Althoff. 1998, s. 74

Konkluderende kommentarer

Den verdslige vreden er den som kommer til uttrykk i kongenes verdslige kriger, og politiske konfrontasjoner med sine motstandere. I *Gesta Danorum*s kriger klandrer Saxo krigere som følger sine emosjonelle impulser og kaster seg emosjonelt inn i kampen. Til grunn for hans krigsskildringer ligger en streng dikotomi mellom følelse og fornuft, der følelsene forstås som mindre verdt enn fornuften. Den verdslige krigshelten som blir emosjonell i kamp er imidlertid ikke helt fraværende, men Saxos forventninger til denne villskapen er avhengig av krigernes alder.

Min undersøkelse av vrede i Saxos fremstilling av Valdemar den Stores kongeperiode, viser hvordan vrede kunne være et instrument i konfliktene mot hans fremste motstandere. Når Valdemar blir vred på erkebiskop Eskil og Buris Henriksen, virker det å skje med Saxos velsignelse. Dette er oppsiktsvekkende med tanke på at Valdemar ikke har saken på sin side i konflikten mot Eskil. Han tilhører feil parti under kirkestriden og utnevner Okke til «ulovlig» biskop i Slesvig. Saxo virker fortsatt å ha forståelse for at Valdemar reagerer som han gjør, trolig fordi både Eskil og Buris er tronpretender som er sterke nok til å utfordre kongen.

Konklusjon: Vrede i *Gesta Danorum*

Det har til tider vært vanskelig å utlede Saxos holdninger til vrede. *Gesta Danorum* viser en emosjonell kompleksitet som det kan være vanskelig å begrense til ett emosjonelt fellesskap. Her berømmer Saxo kongene for deres mildhet, samtidig som han kritiserer dem for deres naivitet. Han berømmer kongene for deres upartiskhet, samtidig som han berømmer dem for ikke å føre seg frem som så «hardhåndet en hævner at det så du som om vreden hadde sterkere tag i ham (Valdemar) end slægtsfølelsen».³⁷³ Vi finner likevel en tendens: Det er den kristne vreden som trer sterkest frem. I hvilken grad dette skyldes realhistorie, ideologi eller sjanger er noe jeg vil komme tilbake til i konklusjonskapittelet. Nå tar vi med oss hvordan Saxos vrede best virker å forstås langs teorien om siviliseringsprosessen. Vrede forstås som spontan og voldelig.

Men vrede blir ikke ensidig fordømt av Saxo. Følelsene er ikke nødvendigvis irrasjonelle hvis de modereres av fornuften, og vrede kunne være legitim dersom følelsen var berettiget. Det er

³⁷³ Bok 14, kap. 19:17, s. 239-240.

i kongenes rettshåndhevelse hjemme og kristningsferder i utlandet at den instrumentelle vreden kommer sterkest frem, men denne vreden kommer også til uttrykk i kong Valdemar den Stores feider mot sine fremste motstandere. Her forstås vreden best instrumentell. Den ble brukt av kraftfulle personligheter som kong Valdemar og erkebiskop Absalon for å markere seg overfor sine omgivelser og sette frykt i motstandere.

Kap. 4 Konklusjon

En sammenlikning av *Heimskringla* og *Gesta Danorum* viser umiddelbare forskjeller. Den kristne vreden er langt mer fremtredende i Saxos verk. Jeg vil dele dette kapittelet inn som jeg har delt inn de empiriske kapitlene, i «Kristen Vrede» og «Verdslig Vrede», som samsvarer med de emosjonelle fellesskapene jeg skisserte i innledningskapittelet. Mitt teoretiske utgangspunkt er at flere emosjonelle fellesskap kan komme til uttrykk i samme kilde. Jeg er således ikke bare interessert i å finne spenningen mellom kildene, men også spenningene innad i kildene selv.

Kristen vrede

Saxos fremstilling av vrede virker på mange måter å gi Norbert Elias rett: Middelaldermennesket mistet kontrollen over sin vrede og kastet seg spontant ut i spontan «tit-for – tat retaliation».³⁷⁴ Men Saxos fordømmelse av kongenes vrede viser at vreden neppe var sosialt akseptert, som Elias (og Steven Pinker) virker å hevde.³⁷⁵ Saxos fordømmelse viser trolig påvirkningen fra den kristne kongeideologien. En kan riktignok innvende at Saxo aldri siterer Bibelen og bruker klassisk terminologi mer enn kristen.³⁷⁶ Men den kristne forståelsen av vrede som spontan og fravær av selvbeherskelse er fortsatt regelen i *Gesta Danorum*. Denne vreden kommer til uttrykk i kongene Sven Estridsson og Valdemar den Stores vrede. Men både Sven og Valdemar legger fra seg sin vrede, og finner forsoning med kirken. De bøter for sin vrede og den kristne verdensordenen blir gjenopprettet. Kong Valdemars fremste motstander under borgerkrigene, Svend Grathe, finner imidlertid ingen forsoning med kirken, og hans vrede blir bare verre og verre. Dette må trolig settes i sammenheng med Valdemars beslutning om å bryte vennskapsbåndet med Sved Grathe og slutte seg til hans fremste motstander Knud Magnussen under borgerkrigene. Saxo bruker således den kristne kongeideologien selektivt for å sette Valdemars motstandere i et dårlig lys.

I enkelte episoder forstår også Snorre vrede som spontan og voldelig. Snorre fordømmer Halldor og Finns vrede mot kong Harald Hardråde og kong Magnus den Godes vrede mot Olav den Helliges motstandere. Fordømmelsen kan vise påvirkningen fra den kristne konge-

³⁷⁴ Elias, 2000, s. 161-172; Pinker. 2011, s.758, 767-768, s. 781, s. 840.

³⁷⁵ Elias. 2000, s. 163;

³⁷⁶ Lars Boje Mortensen. «Litterær teknik og sprogets repræsentative effekt» i Saxo & Snorre. Red. av Jon Gunnar Jørgensen; Karsten Friis-Jensen; Else Mundal. København: Museum Tusulanums Forlag, 2010, s. 113-129.

ideologien på *Heimskringla*. Det er først når Magnus legger fra seg sin vrede og skriver lovboken Grågås at han blir «Den Gode». Men fordømmelsen av vreden kan også forstås på mer verdslige måter. Snorre har trolig ment at Magnus var avhengig av støtte fra sine høvdinge. Hans vrede er overdreven og forstyrrer maktbalansen i det verdslige samfunnet, der kongen bare er den fremste blant likemenn. Videre må Snorres fordømmelse av Halldor og Finns vrede ses i sammenheng med Snorres forståelse av reglene i det politiske spillet. Hverken Halldor eller Finn representerer en trussel mot kong Harald Hardråde. Deres vrede trenger ikke straffes, fordi den er straff i seg selv: Begge mister ansikt og kaster skam over seg selv. I *Gesta Danorum* kommer imidlertid ikke denne straffen av seg selv. Her griper Gud ved en rekke anledninger, inn i fortellingen for å straffe kongene når de forstyrrer den kristne verdensordenen. Saxo virker således å måtte finne en løsning på vreden. Den må skje en forsoning. Snorre trives mer i spenningene.

Den rettfærdige harmen i *Gesta Danorum* kommer kanskje best til uttrykk i erkebiskop Vilhelms ekskommunikasjon av kong Sven Estridsson. Eksempelet viser nødvendigheten av å skille mellom forskjellige former for vrede i *Gesta Danorum*. Hans vrede er kontrollert og ikke-voldelig. Det utføres av kirkens mann som en reaksjon på brudd på kristne læresetninger, og kan forstås som en biskopenes ekvivalent til *ira regis*. Episoden kan fruktbart sammenliknes med kong Magnus den Godes vrede mot helgenkongens motstandere. Både kong Sven og kong Magnus blir vrede over personlige fornærmelser og kaster seg spontant ut i voldshandlinger. En viktig forskjell mellom episodene gir seg imidlertid til kjenne i hvordan kongene blir møtt av sine kritikere: Når erkebiskop Vilhelm overbeviser kongen med rettfærdig harme, overbeviser Sigvat kongen med ydmykhet. Men under Sigvats ydmyke tone, ulmer bøndernes harme. Magnus' maktgrunnlag virker således mer prekært. Fra et politisk synspunkt virker Saxo å ha en klarere oppfatning av riks- og kongemakt enn Snorre. Kong Valdemar står overfor et folk og hersker på vegne av et land. kong Sven kan bare bli irettesatt av en av kirkens menn, eller av Gud selv, ikke sine menn, ikke av sine motstandere i det verdslige spillet. Private konflikter er ikke nødvendigvis av mindre betydning i *Gesta Danorum*, men når kongenes verdslige motstandere konspirerer mot kongene, er det ofte på kalkulerende og kontrollerte måter, og ikke i åpen konfrontasjon, som ofte er tilfelle i *Heimskrinla*.

Den kristne kongeideologien trer sterkere frem i *Gesta Danorum*, både når det gjelder rettshåndhevelse og utenlandskrigger. Kongenes kriger mot venderne utgjør en stor del av verket. Mange av dem fremstilles riktignok som forsvarskrigger, men noen virker å være motivert av kampen for kristendommen. Denne vreden er mer nedtonet i *Heimskringla*, men den er ikke

fraværende. Snorre vier deler av *Heimskringla* til krigene mot hedningene, som inneholder mange kristne referanser og samtidig ledsages av voldsomt raseri. Snorre fremstiller videre kongene Harald Hardråde og Sigurd Jorsalfare som kristne misjonskonger som omvender hedninger. Men kong Haralds vrede mot kristne i Danmark, blir ikke fordømt på samme måte som fordømmelsen av Magnus den Godes vrede mot helgenkongens motstandere. Den virker snarere å være nødvendig, som et resultat av den verdslige konflikten mot Svein. Det er videre de verdslige konfliktene mellom kongene og deres fremste motstandere som trer i forgrunnen, både på Middelhavsreisene og i sagaene for øvrig, noe som samlet sett kan tyde på at den kristne kongeideologien har hatt liten innflytelse på *Heimskringla* som helhet. Snorre forstås best som politisk realist og machiavellisks kyniker, hvis vrede først og fremst var noe kongene kunne ta i bruk instrumentelt mot sine verdslige motstandere.

Verdslig vrede

Den verdslige vreden trer sterkere frem i *Heimskringla*. Snorre klandrer ikke krigerne for å engasjere seg emosjonelt i kamp. Snorre virker tvert imot å tilskrive villskap i kamp stor ære. Kong Harald Hardrådes og Olve Stormunns emosjonelle reaksjoner i henholdsvis slaget ved Stamford Bridge og slaget om Konghelle, viser Snorres preferanser for individuell tapperhet og dramatiske episoder. Denne villskapen kan likevel forstås rasjonelt innenfor konteksten av det norrøne krigersamfunnet, der vold ble forstått som en verdi i seg selv, og der den heroiske krigerdøden bekreftet at krigerne var de moralsk beste og fortjente sin samfunnsmakt. Villskapen fremstilles som instrumentell, i det den oppildner til kamp og setter frykt i motstanderen.

Den «emosjonelle krigeren» er ikke mindre tilstede i *Gesta Danorum*, men Saxo kritiserer i langt større grad kongene for å følge sine emosjonelle impulser i krig. Hans krigsskildringer avslører mer enn noe annet den strenge dikotomien mellom følelse og fornuft, som ligger til grunn for hans forståelse av vrede, og kongens følelser brukes ofte som forklaring på kongenes nederlag. Samtidig virker Saxo å ha et ambivalent forhold til den verdslige krigerkulturen. Han hyller ved flere anledninger kongene for deres bedrifter i krig, og kritiserer dem for deres sløvhet. Aldri noe sted blir Saxo så sint som når han omtaler desertører. Når vi skal forstå denne ambivalensen i Saxos krigsskildringer, må vi skille mellom unge og eldre krigere. Villskapen er aldersbestemt. For Snorre virker ikke alder å være av betydning i dette spørsmålet. Når Harald Hardråde kaster seg emosjonelt inn i kampen i slaget ved Stamford Bridge, er han 50 år gammel.

Når Saxo fordømmer kongenes vrede, trekker han ofte frem deres selvbeherskelse som eksempel til etterfølgelse. Vrede som reaksjon på personlige fornærmelser blir ofte fordømt. Når kong Valdemar den Store behersker sin vrede «ud over al rimelighed» under en konfrontasjon mellom han og erkebiskop Eskil, kan det likevel vitne om at vrede kunne være en naturlig reaksjon på utfordringer mot kongens person. Selv om kong Valdemar ofte beskrives som en svært behersket mann, er han ikke fremmed for å offentlig skjelle ut sine motstandere når anledningen byr seg. Valdemar blir vred på Eskil uten at han har saken på sin side. I konflikten med Buris Henriksen, skjuler kongen sin vrede, noe som tyder på at Saxo mener den er kontrollert. Kong Valdemars vrede mot Eskil og Buris lar seg neppe forstå langs teorien om siviliseringsprosessen, eller som resultat av påvirkningen fra den kristne kongeideologien, men som demonstrative handlinger som skal vise Valdemars store integritet. Den reflekter trolig en historisk virkelighet der kongens makt var basert på personlige vennskapsbånd til sine menn, og der vrede kunne brukes pragmatisk for å markere seg overfor sine omgivelser.

Denne verdslige vreden kommer best til uttrykk i Snorres presise og objektive fremstilling av hendelsesforløp. Hans fremstilling viser en politisk kultur der vrede blir forstått forholdsviss nøytralt. Snorre beskriver en politisk kultur som har færre institusjonelle markører for maktutfoldelse. I denne politiske kulturen er ikke kongen hevet over det politiske spillet, og han må bruke vreden instrumentelt for å markere seg ovenfor sine omgivelser. Vreden i *Heimskringla* forstås best som del av kongens styringspraksis: «that is, as part of a personally grounded system of rulership based on a range of unwritten laws»,³⁷⁷ som «strategic means of achieving political goals», eller «demonstrative acts and behaviours», rituelle handlinger som «had the goal of transmitting a clear and unmistakable message».³⁷⁸ Den fremstilles kontrollert og fører sjelden til voldshandlinger. Tvert imot bidrar den ofte til å trappe ned konflikter, i det den markerer klart og tydelig de sosiale relasjonene mellom de involverte og etablerer en sosial orden.³⁷⁹ Norbert Elias' fremstilling av middelaldermennesket som spontant og Steven Pinkers fremstilling av middelaldermennesket som overdrevent voldelig må således modereres. Middelaldermennesket trenger ikke være mindre kontrollert enn det moderne mennesket, tvert imot måtte middelaldermennesket ofte kontrollere sin vrede som trolig har krevd stor emosjonell intelligens. Dikotomien mellom følelse og fornuft må i visse situasjoner ha virket meningsløs på middelalderens mennesker, og er etter min mening, ikke fruktbar i studiet av middelalderens emosjonelle liv. Michelle Rosaldo har foreslått å studere emosjoner som

³⁷⁷ Althoff. 1998, s. 59.

³⁷⁸ Althoff. 1998, s. 74

³⁷⁹ Barton, 1998.

«thoughts somehow ‘felt in flushes, pulses, ‘movements’ of our livers, minds, hearts, stomachs, skin. They are embodied thoughts».³⁸⁰ Denne forståelsen av emosjon overskrider dikotomien mellom følelse og fornuft og fanger bedre den emosjonelle kompleksiteten i Snorre og Saxos samtid.

Vrede i nordisk middelalder

Både *Heimskringla* og *Gesta Danorum* er mangefasetterte verk som kan forstås på mange måter. Vi finner eksempler i begge kilder som kan forstås i lys av både kristen og verdslig vrede. Fremfor å snakke om kildeforfatternes identitet, bør vi heller snakke om deres identifikasjon, da det også for middelalderens mennesker var mulig å identifisere seg med flere enn bare ett verdisett. Flere emosjonelle fellesskap kan også eksistere innenfor samme samfunn, og også innenfor den samme kilden. Barbara Rosenwein skriver: «...people move (and moved) continually from one such community to another – from taverns to law courts, say – adjusting their emotional displays and their judgements of weal and woe (with greater or lesser degrees of success) to these different environments».³⁸¹ Jeg mener vi i kildematerialet kan finne kryssinger mellom verdslige og kristne emosjonelle fellesskap og mener mine lesninger har kastet lys over denne emosjonelle kompleksiteten.

Vi ser likevel en klar tendens i sammenlikningen av kildematerialet til at den kristne vreden trer sterkere frem i *Gesta Danorum*. Selvsagt er Snorre kristen, men han gir ingen teologisk tolkning av den norske historien, og forklarer bare unntaks begivenheter med Guds inngripen. Kongene blir hovedsakelig vrede på verdslige måter. I *Heimskringla* setter vreden deg først og fremst i respekt. I *Gesta Danorum* setter den deg i forlegenhet. I *Heimskringla* følger vreden skammen, mens i *Gesta Danorum* følger skammen vreden. Hva forklarer best forskjellene mellom kildene?

Den historiske virkeligheten

Forskjellene mellom kildene kan forklares med utgangspunkt i den historiske virkeligheten, der Saxos Danmark kan sies å ha kommet lenger i siviliseringsprosessen enn Snorres Island og

³⁸⁰ Rosaldo, Michelle. «Toward an anthropology of self and feeling» i *Culture theory: Essays on mind, self, and emotion*. Red. av R. Shweder og R. LeVine. Cambridge: Cambridge University Press, 1984, s. 137-157, s. 143.

³⁸¹ Rosenwein, 2002, s. 842.

Norge. I innledningskapittelet viste jeg hvordan Snorres Island var preget av usikkerhet og politisk ustabilitet. Fram til Island ble underlagt den norske kongen i 1260, var det vennskapet som var nettet som holdt samfunnet sammen.³⁸² Det Norge som Snorre besøkte i 1218-1220 og i 1237-1238 er blitt fremstilt som mer av et statssamfunn. Opprettelsen av erkesetet i Nidaros 1152/53 og en kirkelig riksorganisasjon, etterfølges av en tilsvarende statlig konsolidering, og det vokste frem et riksomfattende statsapparat ved siden av kongens person. Men statsutviklingen var ikke kommet like langt hvis vi utelukkende fokuserer på kongen.³⁸³ Hans makt var først og fremst bygget på hans personlige bånd til sine venner, og Island og Norge kan forstås som del av den samme politiske kulturen. Vreden i *Heimskringla* kan således reflektere en historisk virkelighet der kongens makt er personlig, og må forsvares deretter. Vrede forstås som et instrument kongene kunne bruke for å markere seg overfor sine omgivelser.³⁸⁴ Mine lesninger modererer således ikke bare bildet av middelaldermennesket som spontant og ukontrollert, men også bildet av Norge som statssamfunn i første halvdel av 1200-tallet. Norge hadde riktignok en konge, men han forstås trolig best som den fremste blant likemenn.

I Danmark virker den politiske situasjonen å være annerledes. Den statlige konsolideringen i perioden kommer til uttrykk i konge- og kirkemaktens felles innsats for rettsreformer, i Veder- og Landskapslovene, samt styrkingen av det danske riksforsvaret og Danmarks territoriale ekspansjon i perioden. Kongemakten seier over det reaksjonære aristokratiet, manifesteres særlig ved kirkefesten i Ringsted i 1170.³⁸⁵ Med kong Valdemars kanoniseringen av Valdemar Is far Knud Lavard og erkebiskopens kroning av Valdemars sønn Knud VI, ble kongemakten sanksjonert av Gud og kirke. Saxos fremstilling av vrede som fraværet av selvbeherskelse kan således reflektere kongens utvidede maktgrunnlag. Etter hvert som kongen befestet sin makt, ble stormennene i større grad avhengig av kongen for å fremme sin egen karriere, og han kan ha hatt makt til å fremme ett «emosjonelt fellesskap» over ett annet. Denne evolusjonære forestillingen om Homo Politicus forklarer imidlertid ikke den verdslige vreden i Saxos krigsskildringer eller kong Valdemars verdslige vrede i kampen mot sine fremste motstandere i spillet om tronen. Saxo fordømmer ikke Valdemars vrede på tross av at han ikke har saken på sin side, noe som trolig betyr at hans reaksjon ses som et nødvendig svar på utfordringer mot hans person. Vi ser trolig her et skjult «emosjonelt fellesskap» i *Gesta Danorum*. Eksempelen viser at den verdslige vreden kunne eksistere innenfor statssamfunnets rammer. Den verdslige

³⁸² Sigurdsson, 2010, s. 36-41, s. 42-43, s. 63.

³⁸³ Bagge, 2010, s. 379-387.

³⁸⁴ Althoff, 1998; Barton, 1998; White, 1998.

³⁸⁵ GD, kap. 40:1. Se også Christensen, s. 337-340.

vreden tilhørte ikke fortiden: Den kunne eksistere side om side med mer kristne forståelser av vrede.

Forskjellene mellom kildene kan også forklares med ideologi. Lars Hermanson har utfordret forestillingen om en sterk sentralstat i høymiddelalderens Danmark, og mener perioden var mer preget av kontinuitet fra den eldre politiske kulturen, som Snorre beskriver i *Heimskringla*. Han viser hvordan den mektigste grupperingen i dette samfunnet, Skjalm-kollektivet, ikke hadde noen hierarkisk struktur, slik vi måtte forvente av et sterkt statsapparat.³⁸⁶ Hermanson forstår Ringsted-møtet i 1177 mer som et uttrykk for en politisk endring på et teoretisk eller ideologisk mer enn et praktisk nivå. Kong Valdemar brukte den kristne kongeideologien for å gjøre seg selv til Guds utvalgte og sine motstandere til Guds fiender. Saxos fremstillinger av Svend Grathes vrede som mer langvarig og forbitret, i motsetning til kong Valdemars mer kortvarige vrede, viser trolig Absalons påvirkning, som trolig har ønsket å ideologisk legitimere den valdemarske kongeslekten og Hvide-klanens maktposisjoner nær kongen. Vreden i *Gesta Danorum* kan således forstås som kirkemaktens voksende makt i perioden. Hvide-klanen, som kontrollerte kirken, brukte, med Saxo som ideologisk talerør, den kristne kongeideologien selektivt når det tjente kong Valdemar og Hvide-slektens interesser.

I *Heimskringla* finnes det episoder som kan vise påvirkningen fra den kristne kongeideologien, men disse episodene kan også forstås på mer verdslige måter. Snorre er selvsagt kristen, og han har trolig hatt et ønske om å ha et godt forhold til den norske kongemakten. Men kristendommen har i liten grad påvirket hans fremstillinger av kongelig vrede. Det kan være realhistoriske årsaker til dette. Med kroningen av Magnus Erlingsson i 1163, ble den kristne kongeideologien i Norge knyttet til Sverre-ættens opprinnelige motstandere. Den kristne kongeideologien i Norge ble således allerede assosiert med en annen kongeslekt enn Sverre-ætten på tiden Snorre skrev *Heimskringla*. Snorre virker heller ikke å være en talsmann for de islandske høvdingenes interesser. Han advarer riktignok kongen mot å fare for hardt frem (se kong Magnus den Godes vrede), men han virker ikke å være kritisk til kongedømmet som sådan. Det finnes gode konger og dårlige konger. Trolig forstås Snorres idealkonge best som en kombinasjon av idealene vi presenteres for i mannjevningen mellom kong Øystein og kong Sigurd Magnusson: Den fredelige og forstandige riksstyreren som er «snarrådig, veltalende og svært dyktig, munter av sinn, vennlig og omgjengelig og derfor aktet og elsket av hele folket».³⁸⁷ Og Kong Sigurd, den aggressive krigerkongen som var «en myndig og maktkjær mann, en streng dommer som selv

³⁸⁶ Hermansson, 2000: s. 191-193.

³⁸⁷ MS-saga, kap. 21, s. 167.

holdt loven nøye». ³⁸⁸ Den som trolig har kommet nærmest i å realisere dette idealet er kong Magnus den Gode. Hans vrede mot helgenkongens motstandere blir fordømt, men ellers virker Magnus' vrede å vise hans store ære.

Sjanger

Forskjellene mellom Snorre og Saxos forståelse av vrede kan også forklares med utgangspunkt i kildeforfatternes valg av sjanger. Dette henger sammen med ideologi, da kildeforfatternes to klart forskjellige retoriske tradisjoner, henholdsvis Snorres norrøne sagatradisjon og Saxos latinske historieskrivingstradisjon, legger noen ideologiske føringer for hvordan vreden fremstilles. Saxo forholder seg til en retorisk tradisjon der direkte eller indirekte moralisering er normen. Snorres presise og objektive fremstilling av politiske hendelsesforløp, og manglende skille mellom normative og pragmatiske regler, dvs. regler for hva som er korrekt oppførsel og regler for hvordan man i praksis skal oppføre seg for å vinne, gir trolig et mer realistisk bilde av den politiske situasjonen i kildeforfatternes samtid. Snorre beskriver handlinger som leder til suksess, og handlinger som fører til det motsatte, og viser hvordan vreden kunne være både problemløsende og konfliktskapende. Snorre kan således sies å være en bedre kilde til den politiske kulturen i høymiddelalderens Norden enn Saxo, og reflekterer trolig bedre den historiske virkeligheten i perioden.

Saxo kan samtidig være en bedre kilde til krigshistorie. Historikere har vært skeptiske til bruken av *Gesta Danorum* som kilde til middelalderens Danmark. Men Thomas K. Heebøll-Holm har vist hvor velinformert Saxo er som kilde til den militær-teknologiske situasjonen i Danmark på 1100-tallet, og argumenterer for at *Gesta Danorum* er en pålitelig kilde til dansk krigshistorie. ³⁸⁹ Saxo fulgte ikke selv en militær karriere, men han kom fra en familie av krigere, og frekventerte et miljø (hoffet) der mange krigere oppholdt seg. Snorre virker til gjengjeld å være en dårlig militærhistoriker. ³⁹⁰ Det var ikke mange kriger på Island i Snorres levetid. De få krigene som var, ble utkjempet med små styrker. ³⁹¹ Dersom Saxo er en bedre krigshistoriker, kan det være grunn til å tro at krigerne har opptrådt mer beregnende enn hva Snorres rasende krigere gir inntrykk av.

³⁸⁸ MS-saga, kap. 21, s. 167.

³⁸⁹ Thomas K. Heebøll-Holm. «Saxo og 1100-tallets danske krigskunst – Riddere, armbrøster og tyskere» i Saxo og hans Samtid. Red av Per Andersen ; Thomas K Heebøll-Holm. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2012, s. 113-132.

³⁹⁰ se Bagge, 1991, s. 92-97 for en mer utførlig diskusjon.

³⁹¹ Bagge, 1991, s. 238.

Jeg avslutter min oppgave om vrede i nordisk middelalder med en oppfordring til middelalderhistorikere om i større grad å ta i bruk både islandske, norske og danske kilder til studiet av det jeg mener er en felles politisk kultur i Norden. Kanskje kan en studie av den latinske historieskrivingens representant i Norge, Theodoricus monachus, som omkring 1180 skrev en norgeshistorie på latin *Istoria de antiquitate regum Norwagiensium* (Historien om de gamle norske kongene) bidra til å kaste lys over den emosjonelle kompleksiteten i nordisk middelalder.

Bibliografi

Kilder

Grammaticus, Saxo. *Saxos Danmarkshistorie* : 2. Oversatt av Peter Zeeberg. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab & Gads Forlag, 2005.

Sturlason, Snorre. *Heimskringla : Norske Kongesagaer*. Oversatt av Kjell Arild Pollestad. Oslo: Gyldendal, 2017.

Sturlason, Snorre. *Heimskringla : norske kongesagaer. Tredje Del*. Oversatt av Kjell Arild Pollestad. Oslo: Gyldendal, 2012.

Den Hellige Skrift : Bibelen. Stuttgart: Det Norske Bibelselskap, 1978,

Ukjent forfatter. *Gammelnorsk Homiliebok*. Oversatt av Astrid Salvesen. Oslo - Bergen - Tromsø: Universitetsforlaget, 1971

Ukjent forfatter. *Kongespeilet*. Oversatt av Anton Wilhelm Brøgger. Oslo: De norske bokklubbene, 2000.

Litteratur

Abu-Lughod, Lila: «Writing against culture» i *Recapturing anthropology: Working in the present*. Red. av Richard G. Fox. Santa Fe: School of American Research, 1991, s 137-162.

Althoff, Gerd. «Ira Regis: Prolegomena to a History of Royal Anger» i *Anger's Past. The Social Uses of an Emotion in the middle Ages*. Red. av Barbara H. Rosenwein. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1998, s. 59-74.

Andersson, Theodore M. «The Politics of Snorri Sturluson» i *The Journal of English and Germanic Philology*, 1 (1994), s. 55-78.

Bagge, Sverre. *En Kort introduksjon til Snorre Sturlason: Historiker og dikter*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2019.

Bagge, Sverre. *From Viking stronghold to Christian kingdom : state formation in Norway, c. 900-1350*. København: Museum Tusulanum Press, 2010.

Bagge, Sverre. *Society and politics in Snorri Sturluson's Heimskringla*. Berkley, California: University of California Press, 1991.

Bagge, Sverre. «Fortelling, makt og politikk hos Saxo og Snorre» i *Saxo & Snorre*. Red. av Jon Gunnar Jørgensen; Karsten Friis-Jensen; Else Mundal. København: Museum Tusulanums Forlag, 2010, s. 167-185.

Bagge, Sverre, «Det politiske middelaldermennesket» i *Holmgang : Om førmoderne samfunn*. Red. av Anne Eidsfeldt. Oslo: Historisk institutt, Universitetet i Oslo, 2000, s. 227-241.

Bagge, Sverre. «Samfunnsbeskrivelsen i Heimskringla: Svar til Birgit Sawyer» i *Historisk tidsskrift* 73 (1994), s. 205–215.

Bagge, Sverre. «Vold, spontanitet og rasjonalitet – politisk mentalitet i middelalderen» i *Tid og tanke*. 1. Red. av Tor Egil Førland. Oslo: Historisk institutt, 1997, s. 55-63.

Barton, Richard E. ««Zealous Anger» and the Renegotiation of Aristocratic Relationships in Eleventh- and Twelfth-Century France» i *Anger's Past. The Social Uses of an Emotion in the middle Ages*. Red. av Barbara Rosenwein. Ithaca: Cornell University Press, 1998, s. 153-170.

Boye, Sveinung K. «Chronicling angry bishops ; on the use and perceptions of episcopal anger in the 13th-century Scandinavian narratives» i *Collegium medievale*, 28 (2015), s. 5-36.

Brathetland, Bente. «Lars Hermanson, Släkt, vänner och makt. En studie av elitens politiska kultur i 1100-talets Danmark» i *Scandinavian Journal of History*. 3-4 (2000), s. 307-310.

Christensen, Aksel E. *Kongemagt og aristokrati : epoker i middelalderlig dansk statsopfattelse indtil unionstiden*. København: Ejnar Munksgaard Forlag, 1968.

Christensen, Aksel E., «Tiden 1042-1241», i *Danmarks historie I*. Red. av Aksel E. Christensen; H.P. Clausen; Svend Ellehøj; Søren Mørch. København: Gyldendal, 1977, s. 211-399.

Elias, Norbert. *The Civilizing Process*. Oxford: Blackwell Publishing, 2006.

Eriksen, Thomas Hylland. *Kampen om fortiden : et essay om myter, identitet og politikk*. Oslo: Aschehoug, 1996.

Esmark, Kim. «Humbug eller hellig handling? – Saxos Ritualer» i *Saxo og hans Samtid*. Red. av Per Andersen; Thomas K. Heebøll-Holm. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2012, s. s. 155-182.

- Ferrer, Marlen. *Emotions in motion : emotional diversity in 13th century Spanish and Norse society*. Oslo: Faculty of Humanities, University of Oslo Unipub, 2008.
- Friis-Jensen, Karsten. *Gesta Danorum : the history of the Danes. Volume One*. Red. av Karsten Friis-Jensen. Oxford: Claredon Press, 2015.
- Friis-Jensen, Karsten. «Saxo Grammaticus' fortale og Snorre» i *Saxo & Snorre*. Red. av Jon Gunnar Jørgensen; Karsten Friis-Jensen; Else Mundal. København: Museum Tusulanums Forlag, 2010, 93-111.
- Fritzner, Johan. *Ordbog over det gamle norske sprog : 1 : A – Hj*. Oslo: Universitetsforlaget, 1973.
- Fritzner, Johan. *Ordbog over det gamle norske sprog : 3 : R – Ø*. Oslo: Universitetsforlaget, 1973.
- Gjestland, Ellisif. *Emosjoner i sagaen? : en undersøkelse av sorg, sinne og kjærlighet i tre islendingesagaer*. Bergen: Ellisif Gjestland, 1995.
- Helle, Knut. *Norge blir en stat : 1130-1319*. Bergen: Universitetsforlaget, 1964.
- Helle, Knut. «Den primitivistiske vendingen i norsk historisk middelalderforskning» i *Historisk tidsskrift*, 4 (2009), s. 572-609
- Helle, Knut. «Hvor står den historiske sagakritikken i dag?» i *Collegium medievale*, 24 (2011), s.50-86.
- Hermanson, Lars. *Släkt, vänner och makt : en studie av elitens politiska kultur i 1100-talets Danmark*. Göteborg: Historiska institutionen, 2000.
- Hermanson, Lars. «How to Legitimate Rebellion and Condemn Usurpation of the Crown: Discourses of Fidelity and Treason in the Gesta Danorum of Saxo Grammaticus» i *Disputing Strategies in Medieval Scandinavia*. Red. av Kim Esmark; Lars Hermanson; Hans Jacob Orning; Helle Vogt. Leiden: Brill, 2013.
- Hermanson, Lars. «Vänskap som politisk ideologi i Saxo Grammaticus Gesta Danorum» i *Historisk Tidsskrift* 4 (2003), s. 526-548.
- Jeager, Stephen. *The origins of courtliness : civilizing trends and the formation of courtly ideals 939-1210*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1985.

Jensson, Gottskalk. «Tylensium thesauri: Den islandske kulturkapital i Gesta Danorum og Heimskringla» i *Saxo & Snorre*. Red. av Jon Gunnar Jørgensen; Karsten Friis-Jensen; Else Mundal. København: Museum Tusulanums Forlag, 2010, s. 187-207.

Jóhannesson. Jón, *Islands historie i mellomalderen : Fristatstida*. Overs. av Hallvard Magerøy. Bergen: Universitetsforlaget, 1969

Johannesson, Kurt. *Komposition och världsbild i Gesta Danorum*. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1978

Jolliffe, John Edward Austin. *Angevin Kingship*. London: Black, 1955

Jørgensen, Jon Gunnar. *The Lost Vellum Kringla*. Oversatt av Siân Grønlie. Red. av Michael Chesnutt, Jonna Louis-Jensen. Copenhagen: C.A. Reitzels Forlag, 2007.

Jørgensen, Jon Gunnar. «Saxo og Snorre i Danmark og Norge» i *Saxo & Snorre*. Red. av Jon Gunnar Jørgensen; Karsten Friis-Jensen; Else Mundal. København: Museum Tusulanums Forlag, 2010, s. 77-92.

Kjeldstadli, Knut. «En freudiansk funksjonalist» i *Norbert Elias: en sosiolog for historikere? Tid og tanke, 1*. Red. Tor Egil Førland. Oslo: Historisk institutt, 1997, s. 91-102.

Knudsen, Anders Leegaard. «Saxo-forskningen gjennom 800 år» i *Saxo og hans Samtid*. Red. av Per Andersen; Thomas K. Heebøll-Holm. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2012, s. 17-34.

Koht, Halvdan. «Sagaenes opfatning av vår gamle historie» i *Innhogg og utsyn*, (1921), Oslo: s. 76-91.

Kristjánsson, Jónas. *Eddas and sagas : Iceland's medieval literature*. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 2007.

Lassen Annette. «Saxo og Snorri som mytografer: Hedenskaben i Gesta Danorum og Heimskringla» i *Saxo & Snorre*. Red. av Jon Gunnar Jørgensen; Karsten Friis-Jensen; Else Mundal. København: Museum Tusulanums Forlag, 2010, s. 209-230.

Lie, Hallvard. *Studier i Heimskringlas stil : dialogene og talene*. Oslo: Hallvard Lie 1937.

Little, L.K. «Anger in Monastic Curses» i *Anger's Past. The Social Uses of an Emotion in the middle Ages*. Red. av Barbara H. Rosenwein. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1998, s. 9-35.

- Lunden, Kåre. «Norge under Sverreætten 1177-1319 : høymiddelalder» i *Norges historie, bind 3*. Red. av Knut Mykland. Oslo: Cappelen, 1976.
- May, Rollo. *Kjærlighet og Vilje*. Oslo: Aventura, 1991.
- Megaard, John. *Hvem skapte Heimskringla? Forfatterne bak Snorres kongesagaer*. Oslo: Vidarforlaget, 2017.
- Melve, Leidulf. *Historie: Historieskriving frå antikken til i dag*. Oslo: Dreyers Forlag, 2010.
- Mennell, Stephen. *Norbert Elias: An Introduction*. Oxford UK & Cambridge USA: Blackwell, 1992.
- Munch, Peter Andreas. *Det norske folks historie : 1*. Oslo: Instituttet for historisk forskning : Blix, 1941.
- Nedkvitne, Arnved. *Ære, lov og religion i Norge gjennom tusen år*. Oslo: Scandinavian Academic Press, 2011.
- Nedkvitne, Arnved. «Katharsis og ære. To middelalderlige diskurser om døden» i *Döden som katharsis. Nordiska perspektiv på dödens kultur- och mentalitetshistoria*. Red. av Yvonne Maria Werner. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 2004 s. 39-58.
- Nedkvitne, Arnved og Rygg, Anton: «Siviliseringsprosessen - en modell for middelalderforskere?» i *Norbert Elias: en sosiolog for historikere? Tid og tanke, 1*. Red. Tor Egil Førland. Oslo: Historisk institutt, 1997, s. 19-30.
- Orning, Hans Jacob. *Unpredictability and presence : Norwegian kingship in the high Middle ages*. Oversatt av Alan Crozier. Leiden: Brill, 2008.
- Orning, Hans Jacob. «Feud in the State: The Conflict between Haakon Haakonsson and Skule Baardsson» i *Emotion, Violence, Vengeance and Law in the Middle Ages. Essays in Honour of William Ian Miller*. Red. av Kate Gilbert; Stephen D White. Leiden: Brill, 2018.
- Orning, Hans Jacob. «Royal anger between Christian doctrine and practical exigencies» i *Collegium medievale* 22 (2009), s. 34-54.
- Pinker, Steven. *The better angels of our nature : the decline of violence in history and its causes*. London: Penguin Books, 2011.
- Reddy, William M. *The navigation of feeling : a framework for the history of emotions*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

Rosaldo, Michelle. «Toward an anthropology of self and feeling» i *Culture theory: Essays on mind, self, and emotion*. Red. av R. Shweder og R. LeVine. Cambridge: Cambridge University Press, 1984, s. 137-157.

Rosenwein, Barbara. *Emotional communities in the early Middle Ages*. Ithaca, New York: Cornell University Press, 2006.

Rosenwein, Barbara. «Worrying about Emotions in History» i *The American Historical Review* 3 (2002), s. 821-845.

Rosenwein, Barbara and Cristiani, Riccardo. *What is the History of Emotions?* Cambridge: Polity, 2018.

Rygg, Johan Anton Rønneberg. *Fra spontanitet og volds glede til selvkontroll og avsky for vold? : en mentalitetshistorisk studie i voldsforståelse på det førstatlige Island og i det statlige Norge, ca. 1180-1300*. Oslo: Hovedoppgave i historie - Universitetet i Oslo, 1997.

Sandvik, Gudmund. *Hovding og konge i Heimskringla*. Oslo: Akademisk forlag, 1955.

Sawyer, Birgit. *Heimskringla : an interpretation*. Tempe, Arizona: ACMRS, Arizona Center for Medieval and Renaissance Studies, 2015.

Sawyer, Birgit. «Samhållsbeskrivningen i Heimskringla». i *Historisk tidsskrift* 72 (1993), s. 223–237.

Sawyer, Birgit. «Valdemar, Absalon and Saxo : Historiography and Politics in Medieval Denmark» i *Revue belge de Philologie et d'Histoire* 4 (1985), s. 685-705.

Sigurðsson, Jón Viðar. *Den vennlige vikingen : vennskapets makt i Norge og på Island ca. 900-1300*. Oslo: Pax, 2010.

Sigurðsson, Jón Viðar. *Det norrøne samfunnet : vikingen, kongen, erkebiskopen og bonden*. Oslo: Pax, 2008.

Sigurðsson, Jón Viðar. «Chapter Two. Kings, Earls and Chieftians. Rulers in Norway, Orkney and Iceland c. 900-1300» i *Ideology and Power in the Viking and Middle Ages : Scandinavia, Iceland, Ireland, Orkney and the Faeroes*. Red. av Gro Steinsland; Jon Vidar Sigurdsson; Jan Erik Rekdal; Ian Beuermann. Leiden: Brill, 2011, s. 69-108.

Stearns, Peter N; Stearns, Carol Z. *Anger. The Struggle for Emotional Control in America's History*. Chicago: University of Chicago press, 1986.

Stearns, Peter N; Stearns, Carol Z. «Emotionology: Clarifying the History of Emotions and Emotional Standards» i *The American Historical Review* 4 (1985), s. 813-836.

Sørensen, Preben Meulengracht. *Fortælling og ære : Studier i islændingesagaerne*. Oslo: Universitetsforlaget, 1995.

Vogt, Helle. «Saxo og kanonisk ret» i *Saxo og hans Samtid*. Red. av Per Andersen; Thomas K. Heebøll-Holm. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2012, s. 35-50.

Weibull, Curt. *Saxo : kritiska undersökningar i Danmarks historia från Sven Estridsens död till Knut VI*. Lund: s.n., 1915.

White Stephen. «The Politics of Anger» i *Anger's Past. The Social Uses of an Emotion in the middle Ages*. Red. av Barbara H. Rosenwein. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1998, s. 127-152.